

**KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

ŞEHİR VE BÖLGE PLANLAMA ANABİLİM DALI

**GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE ZANAAT VE ZANAAT MEKÂNLARININ
DEĞİŞİMİ: TRABZON KENTİ ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Nurçin SEYMEN

HAZİRAN 2018

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

ŞEHİR VE BÖLGE PLANLAMA ANABİLİM DALI

**GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE ZANAAT VE ZANAAT MEKÂNLARINDAKİ
DEĞİŞİM: TRABZON KENTİ ÖRNEĞİ**

Nurçin SEYMEN

Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsünde
"YÜKSEK ŞEHİR VE BÖLGE PLANCISI"
Unvanı Verilmesi İçin Kabul Edilen Tezdir.

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 29 / 05 / 2018

Tezin Savunma Tarihi : 29 / 06 / 2018

Tez Danışmanı : Doç. Dr. Yelda AYDIN TÜRK

Trabzon 2018

**KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı
Nurçin SEYMEN Tarafından Hazırlanan**

**GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE ZANAAT VE ZANAAT MEKÂNLARINDAKİ DEĞİŞİM:
TRABZON KENTİ ÖRNEĞİ**

**başlıklı bu çalışma, Enstitü Yönetim Kurulunun 29 / 05 / 2018 gün ve 1755 sayılı
kararıyla oluşturulan jüri tarafından yapılan sınavda
YÜKSEK LİSANS TEZİ
olarak kabul edilmiştir.**

Jüri Üyeleri

Başkan : Doç.Dr. Yelda AYDIN TÜRK .....

Üye : Doç.Dr. Işık SEZEN .....

Üye : Öğr.Gör.Dr. Nilgün KİPER .....

Prof. Dr. Sadettin KORKMAZ

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Bu çalışma, kent kimliğinin önemli bileşenlerinden olan zanaat ve zanaat mekânlarının önemini irdelemek, Trabzon kentinin tarihsel süreç içindeki değişimini ortaya koymak, bir kimlik bileşeni olarak zanaat ve zanaat mekânlarının korunması ve sürdürülmesine yönelik öneriler geliştirmek amacıyla Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı'nda yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır.

Tez konusunun, üzerinde çok fazla çalışılmamış bir konu oluşunun benim için ayrı bir önemi olduğunu belirtmek isterim. Bu çerçevede, çalışmalarımın bilimsel bir teze dönüşmesi aşamasında, dikkatini ve ilgisini benden esirgemeyen, titiz ve özenli eleştirileriyle çalışmama yön veren, tezimin danışmanlığını yürütmüş olan sevgili Doç. Dr. Yelda AYDIN TÜRK'e geniş sabrı, desteği ve güler yüzü için,

Lisans ve yüksek lisans eğitimim boyunca tecrübe ve ilminden yararlandığım, dostane, sıcak ve verimli çalışma ortamının yürütücüsü olan bölüm başkanımız Prof. Dr. Cenap SANCAR ve KTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü hocalarıma,

Lisans hayatımın bana kazandırdığı, uzakları yakın eden, varlıklarını daima hissettiğim beni her koşulda dinleyen, her zaman yanımda olan dostlarım ve meslektaşlarım Duygu SAĞLAM'a, Merve ERSOY ZORLU'ya ve Sevde AKDOĞAN'a, tez konumla alakalı verileri toplamada bana yardımcı olan ve çalışmam boyunca desteğini hiçbir zaman esirgemeyen canım arkadaşım Tansu GÜVEN'e,

Son olarak, yaşamımın her anında olduğu gibi bu çalışma sırasında da bana inanan ve güvenen, desteğinden, sevgisinden ve anlayışından dolayı canım annem Nuray SEYMEN'e, canım babam Naci SEYMEN'e ve biricik kardeşim S.Mert SEYMEN'e, her zaman yanımda olarak manevi desteğini hiçbir zaman esirgemeyen Umur Can AKSU'ya sonsuz teşekkürler sunuyorum.

Sevgili Dedem, Marangoz Selahattin SEYMEN anısına...

Nurçin SEYMEN
Trabzon 2018

TEZ ETİK BEYANNAMESİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Geçmişten Günümüze Zanaat ve Zanaat Mekânlarının Değişimi: Trabzon Kenti Örneği” başlıklı bu çalışmayı baştan sona kadar danışmanım Doç. Dr. Yelda AYDIN TÜRK ‘ün sorumluluğunda tamamladığımı, verileri/örnekleri kendim topladığımı, deneyleri/analizleri ilgili laboratuvarlarda yaptığımı/yaptırdığımı, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallara uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ederim. 29/06/2018

Nurçin SEYMEN

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa No</u>
ÖNSÖZ.....	III
TEZ ETİK BEYANNAMESİ.....	IV
İÇİNDEKİLER.....	V
ÖZET	VII
SUMMARY	VIII
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	IX
TABLolar DİZİNİ.....	XII
1. GENEL BİLGİLER	1
1.1. Giriş	1
1.2. Sorunun Belirlenmesi ve Çalışmanın Amacı	3
1.3. Çalışmanın Kapsamı ve Yöntemi	5
1.4. Konu ile İlgili Açıklamalar ve Kavramlar	8
1.4.1. Kent, Kent Kimliği ve Kent Kültürü Bağlamında Zanaat ve Zanaat Mekânları ..	8
1.4.2. Zanaat ve Zanaat Mekânları	10
1.4.2.1. Zanaat ve Zanaatkâr Kavramı	10
1.4.2.2. Zanaat ve Zanaat Mekânlarının Tarihsel Süreç İçerisindeki Yeri	11
1.4.2.3. Zanaat ve Zanaat Mekânlarının Oluşumu	13
1.4.2.4. Zanaat Üretimine İlişkin Sınıflandırmalar	13
1.4.3. Zanaat Eksenli Çalışmaların İncelenmesi	14
2. YAPILAN ÇALIŞMALAR.....	19
2.1. Çalışma Alanının Seçimi ve Tanıtılması	19
2.1.1. Trabzon'da Ticaret ve Zanaat Gelişimi	21
2.1.1.1. 15.yy ve 18.yy Arası (Osmanlı Dönemi) Trabzon'da Ticaret ve Zanaat.....	23
2.1.1.2. 18.yy'dan Cumhuriyet Dönemine Kadar Trabzon'da Ticaret ve Zanaat.....	24
2.1.1.3. 20.yy'dan Günümüze Trabzon'da Ticaret ve Zanaat.....	28
2.2. Trabzon Kenti Planlarının Zanaat Odaklı İncelenmesi.....	30
2.2.1. 1938 Yılı Lambert Planı.....	30
2.2.2. 1970 Yılı İrfan Bayhan-Emre Aysu-Hüseyin Kaptan Planı.....	31
2.2.3. 1989 yılı Revizyon İmar Planı	33

2.2.4.	1989 Yılı Koruma Amaçlı İmar Planı.....	33
2.2.5.	2002 Yılı Revizyon İmar Planı	34
2.2.6.	2018 Yılı Nazım İmar Planı	35
3.	BULGULAR VE İRDELEME	36
3.1.	Trabzon’da Zanaat ve Zanaat Mekânlarının Değişimi	36
3.1.1.	Ağaç İşleri	36
3.1.1.1.	Mobilya İmalat-Marangozluk	36
3.1.1.2.	Sandıkçılık	39
3.1.1.3.	Sepetçilik	41
3.1.1.4.	Süpürgecilik	41
3.1.2.	Maden İşleri	43
3.1.2.1.	Kuyumculuk	43
3.1.2.1.1.	Hasır Örne.....	46
3.1.2.1.2.	Kazazlık	48
3.1.2.1.3.	Telkari	49
3.1.2.2.	Bakırcılık.....	51
3.1.2.3.	Demircilik	55
3.1.2.4.	Kil İşleri/Çömlekçilik	56
3.1.3.	Dokuma İşleri	58
3.1.3.1.	Terzilik	58
3.1.3.2.	Yorgancılık	60
3.1.4.	Deri İşleri	62
3.1.4.1.	Ayakkabıcılık.....	62
3.1.4.2.	Dericilik	64
3.2.	Trabzon’da Zanaatkâr Gözüyle Zanaat ve Zanaat Mekânlarının Değişimi	72
4.	SONUÇLAR	93
5.	ÖNERİLER.....	97
6.	KAYNAKLAR	103
7.	EKLER.....	109

ÖZGEÇMİŞ

Yüksek Lisans Tezi

ÖZET

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE ZANAAT VE ZANAAT MEKÂNLARININ DEĞİŞİMİ:
TRABZON KENTİ ÖRNEĞİ

Nurçin SEYMEN

Karadeniz Teknik Üniversitesi
Fen Bilimleri Enstitüsü
Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı
Danışman: Doç. Dr. Yelda AYDIN TÜRK
2018, 108 Sayfa, 2 Sayfa Ek

Küreselleşme süreciyle birlikte dünyada mekânsal, kültürel, sosyal ve ekonomik birçok yönden etkileşimler meydana gelirken, yerel koşulların ön plana çıktığı bir rekabet ortamı doğmuştur. Bu rekabet ortamında kentler kimliklerini ön plana çıkararak önem kazanmakta, kimlikleriyle ve kültürleriyle anılmaktadır. Kentin kültürel simgelerinden biri olan ve kentin belleği olarak nitelendirilebilecek zanaat ve zanaat mekânları; kent kültürü ve kimlik oluşumu bağlamında önemlidir. Ancak günümüzde değişen yaşam koşulları ve yeni tüketim alışkanlıklarının artmasıyla zanaat ve zanaat mekânları her geçen gün önemini yitirmekte ve sayısal olarak da azalmaktadır. Geçmişten beri zanaat odaklı önemli bir ticaret merkezi olan Trabzon kentinde de geçmişten günümüze zanaat ve zanaat mekânları eski önemini kaybetmiştir. Ancak kentte hala kentin önemli kimlik ve kültür ögesi olarak varlığını devam ettirebilen, zanaat ve zanaat mekânlarının bulunması önemlidir. Tez çalışmasında, kent kimliğinin önemli bileşenlerinden olan zanaat ve zanaat mekânlarının önemini irdelemek, Trabzon kentinde tarihsel süreçteki değişim ve dönüşümü ortaya koymak, zanaatın ve zanaat mekânlarının korunması ve sürdürülmesine yönelik öneriler geliştirmek amaçlanmıştır. Çalışmada yöntem olarak; literatür araştırması, yerinde tespit, gözlem ve fotoğraflama ve zanaatkarlarla görüşme tekniği kullanılmıştır. Elde edilen haritalar ve sayısal veriler karşılaştırılarak geçmişten günümüze zanaat ve zanaat mekânlarının değişimi ortaya konulmuştur. Zanaat ve zanaat mekânlarının canlandırılmasına ve sürdürülebilmesine öneriler geliştirilmiştir. Bunun yanı sıra; çalışma sonucunda; kentteki zanaat mekânlarına ilişkin bilgilerin yer aldığı dijital ortamda interaktif bir web sitesi (trabzondazanaat.com) oluşturularak güncel bir envanter sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kent, Kent Kimliği, Kent Kültürü, Zanaat, Zanaat Mekânları

Master Thesis

SUMMARY

CHANGING OF CRAFT AND CRAFT SPACES FROM THE PAST TO THE
PRESENT: A MODEL TRABZON

Nurçin SEYMEN

Karadeniz Technical University
The Graduate School of Natural and Applied Sciences
City and Regional Planning Graduate Program
Supervisor: Doç. Dr. Yelda AYDIN TÜRK
2018, 108 Pages, Appendix Pages 2

Along with the globalization process, many spatial, cultural, social and economic interactions are taking place in the world, a competitive environment emerged in which local conditions prevailed. In this competitive environment, cities gain their importance with their identities in the forefront and are known by their identities and cultures. Craft and craft spaces, one of the cultural symbols of the city, which can be called the memory of the city, it is important in the context of urban culture and identity formation. However, with today's changing living conditions and new consumption habits, craft and craft spaces are becoming less important day by day and is also numerically reduced. In the city of Trabzon, which is an important trade center with a focus on craft since the past, the days of daily craft and craft spaces have lost their former significance. However, it is still important to find places of craft and craft that still exist in the city as an important identity and cultural element. It is aimed to examine the importance of craft and craft spaces which are important components of city identity, to show the change and transformation in the historical process in Trabzon, to develop suggestions for the preservation and maintenance of craft and craft spaces in master thesis. As a method of study; literature survey, onsite detection, observation and photography, and interviews with craftsmen. By comparing the obtained maps and the numerical data, it is possible to show the change of the places of daily craft and craft in the past. Proposals have been developed to revitalize and maintain craft and craft spaces. And also; As a result of the study, an interactive website (trabzondazanaat.com) was created in a digital environment where information about craft places in the city was included and updated inventory was presented.

Key Word: Urban, Urban Identity, Urban Culture, Craft, Craft Space

ŞEKİLLER DİZİNİ

	<u>Sayfa No</u>
Şekil 1. Araştırma süreci çizelgesi	6
Şekil 2. Zanaat eksenli canlandırma modeli içinde KMV	16
Şekil 3. Bakır tepsi üzerine dövme desen çalışması	17
Şekil 4. Çorum-İiskilip mes ayakkabı üretimi	17
Şekil 5. Trabzon mahalleleri ve çalışma alanı gösterimi	19
Şekil 6. Zanaat mekânlarının yoğunlaştığı bölgeler	20
Şekil 7. Tarihi İpekyolu üzerinde Trabzon kenti	21
Şekil 8. Zanaatın yoğunlaştığı mekânların kent içindeki konumu	22
Şekil 9. Trabzon Bedesten 1960 ve 2017 görünümü	24
Şekil 10. Kentte yer alan bazı önemli mekânlar.....	25
Şekil 11. Tabakhane köprüsü, 1940	26
Şekil 12. Trabzon meydan, 1877.....	27
Şekil 13. Kent merkezinde yaya yoğunluğu fazla olan caddeler	29
Şekil 14. Lambert planı şematik gösterimi	31
Şekil 15. 1967-1968 yılı analitik etüd çalışması ticaret analizi.....	32
Şekil 16. 1970 onaylı imar planı	32
Şekil 17. 1989 onaylı imar planı	33
Şekil 18. 1989 onaylı koruma amaçlı imar planı	34
Şekil 19. 2002 Trabzon 1/5000 revizyon nazım imar planı	34
Şekil 20. 2018 yılı Trabzon 1.planlama alt bölgesi 1/25000 nıp/kent merkezi.....	35
Şekil 21. Zamana göre marangoz-mobilya sektöründeki sayısal değişimi	37
Şekil 22. Marangoz ve mobilyacılar sitesinin kent içindeki konum	38
Şekil 23. Pazarkapı cami ve yakın çevresi	39
Şekil 24. Zamana göre sandıkçıların sayısal değişimi	40
Şekil 25. Geçmişten günümüze kentteki süpürgeciler	42
Şekil 26. Zamana göre süpürgecilerin sayısal değişimi	43
Şekil 27. Zamana göre kuyumcuların sayısal değişimi.....	45
Şekil 28. Kuyumcuların kentteki dağılım oranları	45

Şekil 29. Kent merkezinde kuyumcuların yoğunlaştığı alanlar	46
Şekil 30. Alacahan ve yakın çevresi	47
Şekil 31. Trabzon işi kazaziye örnekleri	48
Şekil 32. Kazaziye ürünlerinin satışa sunulduğu mekânlar.....	49
Şekil 33. 30 yıllık telkâri zanaatkârı Erkan usta ve telkâri örnekleri	50
Şekil 34. Geçmişte kent merkezinde telkârının yapıldığı bölgeler	51
Şekil 35. Alacahan-Bedesten ve yakın çevresinde yoğunlaşan bakırcılar	53
Şekil 36. Geçmişten günümüze Alacahan.....	53
Şekil 37. Zamana göre bakırcıların sayısal değişimi.....	54
Şekil 38. Zaman göre demircilerin sayısal değişimi	55
Şekil 39. Demircilerin bulunduğu Sanayi Mahallesi'nde yer alan sanayi siteleri	56
Şekil 40. 1950 yılı Çömlekçi mahallesi	57
Şekil 41. Taşhan (Terzihan) ve terziler sokağı gösterimi.....	58
Şekil 42. 1960 yılı Bedesten	59
Şekil 43. Zamana göre terzilerin sayısal değişimi.....	60
Şekil 44. Zamana göre yorgancılarının sayısal değişimi.....	60
Şekil 45. Geçmişte ve günümüzde yorgancılarının yoğunlaştığı bölgeler.....	61
Şekil 46. Kent merkezindeki sokaklar ve Kunduracılar caddesi.....	63
Şekil 47. Zamana göre ayakkabıcıların sayısal değişimi	64
Şekil 48. Tabakhane caddesi ve Tabakhane köprüsü.....	65
Şekil 49. Trabzon Tabakhane köprüsü 1922 ve 2016	66
Şekil 50. Geçmiş dönem Trabzon kent merkezi zanaat türleri	69
Şekil 51. Günümüz Trabzon kent merkezi zanaat türleri	70
Şekil 52. Görüşme yapılan zanaatkârların zanaat türlerine göre dağılımı (%)	72
Şekil 53. Zanaatkârların cinsiyetlere göre dağılımı	73
Şekil 54. Zanaatkârların zanaat türlerine göre yaş aralığı dağılımları	74
Şekil 55. Zanaatkârların eğitim durumları	74
Şekil 56. Zanaatkârların meslekteki deneyim süreleri	75
Şekil 57. Atölyesinde çalışan mobilya zanaatkârı ve kent merkezindeki konumu	75
Şekil 58. Süpürge zanaatkârı ve kent merkezindeki konumu	76
Şekil 59. Yorgan zanaatkârı ve kent merkezindeki konumu.....	76
Şekil 60. Zanaatkârların aynı mekânda bulunma süresi	77
Şekil 61. Zanaatkârların mekân değişikliği	77

Şekil 62. Zanaatkârların buldukları mekânı tercih etme nedenleri	78
Şekil 63. Zanaatkârların bir arada bulunma isteği	79
Şekil 64. Zanaatkârların bir arada bulunma nedenleri	79
Şekil 65. Zanaatkârların gelirlerinin yeterliliği	80
Şekil 66. Zanaatkârların geçmiş yıllara göre maddi durumlarındaki değişim	81
Şekil 67. Zanaatkârların genel sorunları	81
Şekil 68. Zanaat dallarındaki sorunlar.....	82
Şekil 69. Zanaatkârların mesleklerinin kayboluşu hakkındaki düşünceleri.....	83
Şekil 70. Zanaat mekânlarının korunması ve geliştirilmesine zanaatkârların bakışı	83
Şekil 71. Zanaat mekânlarının tarihi çevre ile ilişkisi olması konusunda zanaatkârların görüşleri.....	84
Şekil 72. Zanaatkârların buldukları çevreden memnuniyet düzeyleri.....	85
Şekil 73. Zanaatkârların buldukları çevreden memnun olmadıkları hususlar.....	85
Şekil 74. Zanaatkârların istedikleri çevre özellikleri	86
Şekil 75. Zanaatkârların zanaat türlerine göre istedikleri çevre özellikleri	87
Şekil 76. Zanaatkârların Trabzon kentini zanaat kenti olarak görüşü.....	88
Şekil 77. Zanaatkârlara göre kentteki en önemli zanaat türü	89
Şekil 78. Zanaat mekânlarının toplulaştırılıp taşınması hakkında zanaatkârların görüşleri	90
Şekil 79. Zanaatkârların bilgisayar ve internetten yararlanabilme imkânı.....	90
Şekil 80. Zanaatkârların bilgisayar ve internet kullanabilme imkânı	91
Şekil 81. Öneri zanaat aksı	99
Şekil 82. Zanaat eğitim, koruma, araştırma ve kültür merkezi (ZEKAK) işlev dağılımları	100
Şekil 83. Oluşturulan interaktif web sitesi	102

TABLolar DİZİNİ

Sayfa No

Tablo 1. Geçmişten günümüze zanaat dallarının mekânsal ve niceliksel değişimi	71
Tablo 2. Kent merkezindeki zanaat ve zanaat mekânlarına yönelik sorun ve potansiyeller, 2017	96

1. GENEL BİLGİLER

1.1. Giriş

Kent ve kentleşme olguları uygarlık tarihi kadar eski kavramlardır. İlk kentin ortaya çıkışına bakıldığında; M.Ö. 3000-5000 yılları arasında Mezopotomya ile Nil, İndus ve Sarı Irmak vadilerindeki verimli topraklarda elde edilen ürünlerin yetiştirilip biriktirilmesi ve elde kalan fazla ürünün de takas edilmesi işlemlerini yürütmek ve düzenlemek amacıyla var olduğu görülmektedir (Benovolo, 1995). Fakat ortaya çıkan bu ilk yerleşim yerlerine günümüzdeki haliyle kent demek pek doğru değildir. Günümüzdeki kent olgusunun Sanayi Devrimi ile başlayan uzmanlaşmayla şekillenip ortaya çıktığı söylenebilir (Tatlıdil, 2009). Günümüz kentleri, buhar gücünün ulaşım ve üretimde enerji olarak kullanılmasıyla gerçekleşen Sanayi Devrimi'nin ürünüdür. Kentler, ilk ortaya çıkışlarından sanayileşmeye kadar işlevsel olarak çok az dönüşüm geçirmişlerdir. Sanayileşme ise, kentlerin hızla büyümesine ve kentleşmenin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Yılmaz, 2004).

Dar anlamda kentleşme, kentlerde yaşayan nüfus oranının ve kent sayısının artmasını sağlayan bir nüfus hareketi olarak tanımlanabilir (Keleş, 1992). Ancak kentleşme sadece nüfus hareketi bağlamında düşünülmemelidir. Kentleşme; ekonomik, toplumsal, siyasal ve sosyal yapıdaki tüm boyutlarıyla ele alınarak derinlemesine ve ayrıntılı bir biçimde incelenmesi gereken bir olgudur. Kentleşme ve sanayileşme yakın ilişkilidir. Kentleşme, sanayi devrimi ile gelen değişimlerin hem nedeni hem sonucu olarak nitelendirilebilir. Bu durum kentsel alanda yalnızca nüfus birikmesi değil aynı zamanda toplumsal değişimin de bir nedenidir (Yıldırım, 2014). Bu bağlamda kentleşme; sanayileşme ve ekonomik gelişmeye bağlı olarak kent sayısının nominal olarak artması ve bugünkü kentlerin oluşumu ve büyümesi sonucunu ortaya çıkaran, bu büyüme sonucunda da toplum yapısında artan örgütlenme, iş bölümü ve uzmanlaşma yaratan insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere neden olan bir nüfus birikimi sürecidir (Keleş, 1998).

Geçimini, tarım ve hayvancılık dışındaki sektörlerden kazandığı, toplumsal ilişkiler, kültürel alanlar ve nüfus yoğunluğu gibi birçok konuda kırsal alanlardan farklı özellikleri içinde barındıran yerleşmeler olarak tanımlanan kentler tarihsel süreç içerisinde birçok fonksiyona sahip olmuştur (Erten, 2004). Ticaret, barınma, yönetim, eğitim, eğlence gibi

temel fonksiyonlar kent içinde belirli bir düzene göre yer almıştır. Kentleşmenin de etkisiyle kentsel işlevlerin türü ve düzeninde farklı kentlerde farklı biçimlerde değişim-dönüşüm görülmektedir. Bu durum özellikle kent merkezlerinde daha fazla görülmektedir. Çünkü kent merkezleri kenti tanımlayan temel işlevlerden ticaret, yönetim, eğlence, kültürel fonksiyonlar gibi kentsel hizmetlerin en üst düzeyde karşılandığı mekânlardır (Tekeli, Gülöksüz ve Okyay, 1976).

Bunun yanı sıra; kent merkezleri, geleneksel tarzda üretim ve zanaatı da içinde barındıran mekânlardır (Tekeli, Gülöksüz ve Okyay, 1976). Kent için önemli bir değere sahip olan, farklı ve benzer konuda üretim ve satışın yapıldığı, çok yönlü ilişkileri içerisinde barındıran zanaat mekânları genellikle ticaret ve hizmetlerin yoğunlaştığı tarihi kent merkezlerinde yer almaktadır. Bu mekânlar zanaatkârın ustalığına yön verdiği kadar onun varlığıyla değerlendirilmekte, anlamlı olmakta ve canlı kalmaktadır (Hutton, 2008).

Zanaat, toplumların sosyo-kültürel yaşamları hakkında bilgi edinmeyi sağlayan bir üretim türüdür. Zanaat tarzı üretim yapan atölyelerin küçük ölçekli olmaları ve el emeğiyle üretim yapmaları, bu üretim tarzını günümüzde popülaritesi yüksek olan endüstriyel üretimden farklı kılar. İnsanların ihtiyaç duydukları nesnelerin üretimini karşılamak için el emeğine dayalı, çıraklık-kalfalık ustalık aşamalarına dayalı bir etkinlik olan zanaat, çeşitli eşyaların üretimi yanı sıra, bakımı, tamiri vb. dışında hizmet konusunu da kapsamaktadır. Bu kapsamda, zanaat, “daha iyi türden işçilik” olarak tanımlanmaktadır (Pye, 1978). Zanaat meslekler kategorisinde yer almakta olup aynı zamanda ticari ekonominin örgütlenme biçimidir. Seri üretim yapan sanayileşmeden uzak olan zanaat faaliyeti; malzemelerin işlenmesi, yeniden ele alınarak düzenlenmesi, onarımını içeren ve hizmet sektörünü kapsayan bir meslek alanı olarak görülebilir (Şatır, 2015).

Küreselleşen dünyada bölge ve kent düzeyinde yerel koşulların ön plana çıktığı bir rekabet ortamı görülmektedir. Bu rekabet ortamında kent kimlikleri ön plana çıkmakta ve önem kazanmaktadır. Bu bağlamda kentler de; tarihi, geleneksel dokuları, mimarisi, içindeki yaşam deneyimleri ile anlam ve değer kazanmaktadır. Bu süreçte, kentlerin küresel rekabette var olmak üzere, kendilerine değer katabilmek, tercih edilebilirliklerini artırmak, farklılaşabilmek için markalaşmaya yöneldiklerini söylemek mümkündür (Kaya ve Marangoz, 2014).

Kentlerin özgün kimliklerini ve farklılıklarını ortaya koyabilme çabaları çerçevesinde; kentsel tasarım, mimari değerler, alan yönetimi, alt yapı geliştirme ve kültürel mirasın korunmasının önemli birer unsur olduğu yadsınamaz gerçektir. Bu da

'kültür' ve 'gelenek' gibi kavramların kent kimliği üzerinde önemli bir etmen olduğunu göstermektedir (Topçu, 2011). Bu öngörüyle bakıldığında gelenek ve göreneklerin, örgütlü tavır ve görüşlerin toplandığı kentler belirli bir kültürü simgelemektedir (Uçkaç, 2006). Daha öncede ifade edildiği gibi, Dünyada küreselleşme süreciyle birlikte mekânsal, kültürel, soysal ve ekonomik olarak birçok yönden etkileşimler artmıştır. Kentler artık kimlikleriyle ve kültürleriyle anılmaktadır. Kent kültürü, evrensel değerlerle ile kentlerin sosyal, ekonomik ve siyasal değerlerini de kapsamaktadır. Bu değerler, kentsel mekânların kendine özgü kimlik oluşumuna zemin hazırlamaktadır (Kaypak, 2010).

Kentin kültürel simgelerinden biri olan ve geleneksel üretim tarzını koruyan, kentin hafızası olarak nitelendirilebilecek zanaat ve zanaat mekânları; kent kültürü ve kimlik oluşumu bağlamında incelenmesi gereken yerlerdir. Çünkü mekân içerisinde insanların birbirleri ile etkileşime geçmeleri sonucunda kültür ve geleneksel üretim meydana gelmiştir. Bu nedenle zanaat ve zanaat mekânlarının yaşatılması kent kimliği ve kent kültürünün sürdürülebilirliği açısından büyük önem taşımaktadır (Altıntaş, 2012).

1.2. Sorunun Belirlenmesi ve Çalışmanın Amacı

Yukarıda da değinildiği gibi, kültürel yaşam biçimlerini öne çıkaran en önemli faktörlerden biri de kentteki zanaat ve zanaat mekânlarıdır. Fakat küreselleşen dünya ile birlikte zanaatlar yavaş yavaş tükenmekte ve buna bağlı olarak kentlerin kültürleri de bu durumdan olumsuz etkilenmektedir. Bunun yanı sıra, günümüzde değişen yaşam koşullarıyla birlikte yeni tüketim alışkanlıklarının ortaya çıkması ve küreselleşen dünyadaki etkileşimlerden kaynaklı olarak zanaat gün geçtikçe önemini yitirmekte ve zanaat mekânları sayısal olarak da azalmaktadır (Topçu, 2011).

Çalışma alanı olarak seçilen Trabzon kenti, doğal, mimari ve kültürel bakımdan önemli kimlik bileşenlerine sahiptir. Örneğin; geleneksel el sanatları (ayakkabıcılık, ahşap işçiliği, dokumacılık, hasır bilezik yapımı, bakırcılık, gümüşçülük, yorgancılık, vb.), bölgeye özel sebze ve meyveleri (karayemiş, karalahana, Trabzon hurması vb.), sur içinde ve sur dışında sayısız mimari mirası (hanlar, hamamlar, konaklar, manastırlar, kiliseler, camiler, okullar, sokaklar, meydanlar vb.), futbol takımı ve doğal değerler bunlardan bazılarıdır. Tarihsel süreçte kent, tarihi İpekyolu üzerinde yer alan önemli bir ticaret merkezi olmuştur. Tarihinin en erken dönemlerinden itibaren ticaret ile var olmuş ve en parlak zamanlarını ticaretin en yoğun olduğu dönemlerde yaşamıştır. Ticaretin bu denli

yoğun olduğu zamanlardan beri Trabzon'daki geleneksel üretim ve zanaat kentin kimliğinde önemli bir yere sahiptir ve kent için bir kültür ögesidir. Kentin tarihi ticaret merkezinde yer alan zanaat ve zanaat mekânları kent kültürüyle entegre olmuş önemli birer kimlik bileşenleridir (Zorlu, Aydınlan ve Engin, 2010)

Anadolu'nun birçok kentinde olduğu gibi Trabzon da, kentleşmenin yarattığı kimlik sorunlarıyla karşı karşıya kalmıştır. Bu süreç, kentteki geleneksel üretimi ve mekânlarını etkilemiş, zanaat kollarının her geçen gün önemini kaybetmesine neden olmuştur. Bu süreçte, genç nüfus alternatif iş kollarına yönelmekte, geleneksel zanaat ustaları zanaatı bilen yeni çıraklar yetiştirememektedirler. Gelecekte usta olacak çırakların yetişmemesi de birçok zanaat dalının son bulmasına neden olmaktadır. Tüm bu etkileşimler içerisinde kentin kimliği ve kültüründe önemli bir paya sahip zanaat ve zanaat mekânları her geçen gün yok olma tehdidi altındadır. Kentte geçmiş dönemlerden günümüze kadar zanaatın en yoğun olduğu tarihi kent merkezinde de;

- Fiziksel bozulma(eskime, köhneme, yanma, yıkılma yoluyla kültür değerlerinin kaybı),
- İşlevsel değişikliklerden kaynaklı kullanılmayan atıl mekânlar ve geleneksel kullanımların terk edilmesi,
- Spekülatif baskıların artması (ekonomik getirisi yüksek kullanımlara eğilim),
- Mekânda güvenlik düzeyinin düşük olması gibi sorunlar görülmektedir.

Bu sorunlara karşın hala geleneksel biçimde üretim yapan zanaat türlerinin varlığını sürdürülebilmesi ve kentsel mekânlara referans vermesi (Kunduracılar Caddesi, Bakırcılar Çarşısı gibi), bu mekânlarda tarihi dokunun varlığı, insan ölçeğinin ve geleneksel doku özelliklerinin kısmen de olsa korunuyor olması önemlidir. Dolayısıyla, söz konusu sorunların çözümü, potansiyellerin değerlendirilmesi ve korunması kentteki zanaat mekânlarının sürdürülebilirliği, kent kimliği ve kültürünün yaşatılmasında oldukça önemli olacaktır.

Buradan yola çıkarak; çalışmada öncelikle; kent kimliğinin önemli bileşenlerinden olan zanaat ve zanaat mekânlarının önemini irdelemek, Trabzon kentinde tarihsel süreç içindeki değişim ve dönüşümü ortaya koymak, bir kimlik bileşeni olarak zanaatın ve zanaat mekânlarının korunması ve sürdürülmesine yönelik öneriler geliştirmek amaçlanmıştır. Böylece, Trabzon'un 1960'lı yıllardan günümüze kadarki yaklaşık 60 yıllık süreçte zanaat dokusu nicelik-nitelik ve mekânsal olarak analiz edilerek bir envanter çıkarılmış olacaktır. Ayrıca ortaya çıkarılan envanter bilgisayar ortamına da dijital olarak

aktarılarak etkin kullanımı sağlanmış olacaktır. Kentte meslek odaları, ticaret ve sanayi odası gibi kuruluşların zanaat ve zanaat mekânlarına yönelik herhangi bir envanteri ve arşivi bulunmamaktadır. Yapılan tez çalışması bu bağlamda önemli bir bilgi kaynağı olacak, tarihi kent merkezinde zanaat odaklı yapılacak olan her türlü planlama çalışmasına da kuramsal ve teorik bir altlık olabilecektir.

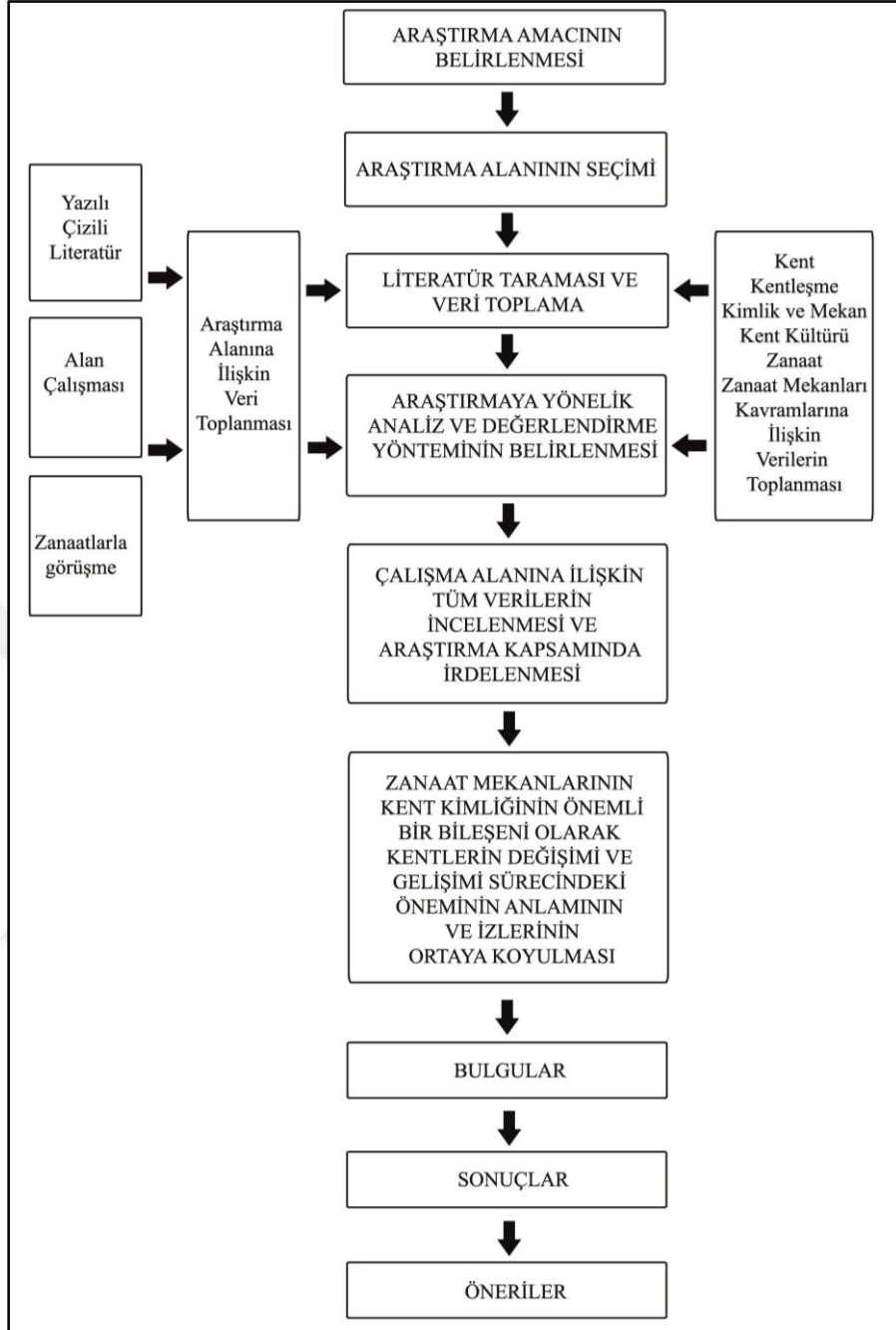
Bu bağlamda konunun seçimi ve ele alınmasında etkili olan hipotezler şunlardır:

- Zanaat mekânları buldukları yere özgüdür ve başka yere taşındıklarında özgünlüğünü kaybeder.
- Geçmişten günümüze Trabzon'un kent kimliği ve kültüründe, zanaat ve zanaat mekânlarının payı büyüktür.
- Tarihsel süreç boyunca zanaat mekânları bir arada bulunma eğilimi göstermişlerdir.
- Günümüzde gelişen teknolojiyle birlikte ilgi alanları ve sektörler farklılaşmış, böylece Trabzon'daki zanaat dalları geçmişteki önemini yitirmiş ve bu durum kentteki geleneksel kültürün zamanla kayboluşuna neden olmuştur.

Çalışmada elde edilecek bulgular ortaya konulan bu hipotezler çerçevesinde irdelenmiştir.

1.3. Çalışmanın Kapsamı ve Yöntemi

Araştırma, birbirini izleyen ve birbiriyle ilişkili adımlardan oluşmaktadır. Öncelikle, kent, kentleşme, kent kimliği, kent kültürü, kentin ticari kimliği, zanaat ve zanaat mekânlarına ilişkin literatür araştırması yapılmış, daha sonra çalışmanın konusuyla ilgili yapılan örnek çalışmalar incelenmiştir. Yapılan çalışmalar iki başlıkta ele alınmıştır. İlki, çalışma alanı olarak seçilen Trabzon kenti ve özellikle zanaat mekânlarının yoğunlukta olduğu tarihi kent merkezinin tanıtıldığı alan çalışması bölümüdür. İkincisi ise Trabzon kentinde geçmişten günümüze ticaret ve zanaatın gelişimi imar planları üzerinden incelendiği bölümdür. Bulgular ve irdeleme bölümü; yerinde yapılan tespit ve zanaatkârlarla görüşmelerden elde edilen bilgilerin analizi sonucu oluşturulmuştur. Son olarak; çalışmanın sonuçları ile hem genel hem de alana özgü önerilerin yer aldığı öneriler ortaya konulmuştur (Şekil 1).

Şekil 1. Araştırma süreci çizelgesi

Çalışmada yöntem olarak; literatür araştırması, yerinde tespit, fotoğraflama ve zanaatkârlarla görüşme tekniği kullanılmıştır. Zanaat ve zanaat mekânlarına ilişkin hem mekânsal hem sosyal veriler elde edilmiş ve bu veriler değerlendirilmiştir. Verilerin elde edilmesinde üç aşamalı bir süreç izlenmiştir.

- Literatür Araştırması: Konu ile ilgili genel literatür araştırması yapılırken, Trabzon kentinin geçmiş dönemlerdeki zanaat ve zanaat mekânlarına yönelik

bilgi kaynağı niteliğinde kitabeler, Şer'iyye Sicilleri, Seyahatnameler, Salnameler, haritalar, fotoğraflar, resimler incelenmiştir. Araştırmanın bu kısmı, oluşturulan geçmiş dönem haritasına önemli derecede katkı sağlamıştır.

- **Yerinde Yapılan Tespit:** Çalışma alanındaki geçmiş dönem zanaat mekânlarına ait mekânsal ve niceliksel bilgilere ulaşabilmek adına, konu ile ilgili yapılan tezler, yazılan kitaplar, Trabzon kenti analitik etüt çalışması irdelenmiş ve mesleğinde ustalaşmış zanaatkârlarla görüşmeler yapılmıştır. Günümüzdeki zanaat mekânları ise yerinde gözlem yapılarak tespit edilmiştir. Geçmişten günümüze niceliksel ve mekânsal verilerin tespiti yapıldıktan sonra ise geleneksel yöntemlerle üretim yapan (seri üretim dışı) zanaat mekânları harita üzerine aktarılmıştır. Daha sonra kentteki zanaat mekânlarına ilişkin bilgilerin yer aldığı dijital ortamda bir harita sistemi oluşturularak güncel bir envanter sunulmuştur.
- **Zanaatkârlarla Görüşme:** Zanaatkârların kentteki cinsiyet ve yaş dağılımını, meslekteki sürekliliğini, zanaat ve zanaat mekânları arasındaki ilişkilerini, neden bu mesleği devam ettirdiği, zanaatı gerçekleştirdiği mekânı neden tercih ettiğini ve mesleğiyle ilgili sorunlarını tespit edebilecek nitelikte sorular hazırlanmış ve yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılarak zanaatkârlara sorular yönlendirilmiştir. Kentteki 370 zanaatkâr ile yapılan görüşmede %10 örneklem ile ve sayısı 10'un altında olan zanaatkârların tümü ile görüşme yapılmıştır. Mobilya imalatçısı (10), süpürgeci (2), kuyumcu (14), bakırcı (10), demirci (3), ayakkabıcı (6), yorgancı (5), terzi (7) olmak üzere toplamda 57 kişi ile yapılandırılmış görüşme tekniğine uygun görüşmeler yapılmıştır. Görüşme yapılan zanaatkârlar geleneksel yöntemlerle mesleğini sürdüren ustalar arasından seçilmiştir.

Yapılan tespitler sonucunda veriler, hem mekânsal tespitlerin hem görüşmelerden elde edilen tespitlerin özgünlüğüne dikkat edilerek şematik bir düzene sokulmuş ve literatür araştırmalarıyla birleştirilerek sentez haline getirilmiştir.

1.4. Konu ile İlgili Açıklamalar ve Kavramlar

1.4.1. Kent, Kent Kimliği ve Kent Kültürü Bağlamında Zanaat ve Zanaat Mekânları

Kentler, sadece insanların bir arada yaşadığı mekânlar değil, içinde buldukları ekonomik ve toplumsal yapıyı, o dönemin verdiği koşullara göre yansıtan oluşumlardır (Keleş, 2005). Bundan dolayı kentler zamanla doğru orantılı bir değişim göstermektedirler. Zaman kenti şekillendirmekte, ona anlam kazandırmaktadır. Kentlerde zamanla paralel olarak değişen sosyal, ekonomik, beşeri ve fiziki yapı, her dönemin bir kimliği olduğunu ortaya çıkarmaktadır (Kolukırcık, 2010). Dolayısıyla kent kimliği için; tarihsel sürece, mekâna, insan ilişkilerine vb. göre farklı tanımlamalar yapmak mümkündür (Yılmaz, 2004).

Kent kimliğini oluşturan ögeler; doğal çevre ve insan eliyle yapılmış çevreden kaynaklanan unsurlar olarak değerlendirilebilir. Doğal güzellikler, manzaralar ile tarihi ve kültürel değerler, bir kentin kimliğinin oluşmasında başlıca nedenler olarak gösterilebilir (Önem ve Kılıçarslan, 2005). Kentin kimliğini sadece fiziksel çevre ile sınırlandırmak doğru değildir. Fiziksel çevrenin yanı sıra, beşeri çevreden kaynaklanan kimlik unsurları ise birey ve toplumdur. Kentin kimliği, doğal çevresi, yapılı çevresi, toplumsal, ekonomik yaşantısı ve kültürü ile birlikte bir bütün olarak oluşmaktadır. Kişiler yaşanmışlıkları ile birlikte, toplumsal olarak birbirlerini karşılıklı etkileyerek kentin kimliğini oluştururlar (Tekeli, 1991).

Bir kentin kimliği, hem kent mekânına yansır hem de o kentteki toplumsal ve kültürel yaşama ilişkin ipuçları verir. Kent kimliğini oluşturan değerlerin zenginliği, kentteki sosyal ve kültürel yaşantının üst düzeyde olduğunu belirtmektedir (Kaypak, 2010). Bu nedenle, bir kentin kimliğini oluşturan değerler büyük önem taşır. Bir kentin kimliğini; o kentin tarihi, coğrafyası, ilk yerleşimden bugüne geçirdiği evreleri, jeopolitik konumu, geleneksel yapısı, mimarisi, yaşadığı savaşlar, depremler, bir devlete başkentlik yapıp yapmadığı vb. birçok etken oluşturur (Aktaş, 2009).

Günümüzde özellikle küreselleşmenin etkisiyle birlikte kentlerin kimlikleriyle ön plana çıktığı ve önem kazandığı görülmektedir. Bu bağlamda kentler; tarihi, geleneksel dokuları, mimarisi ve içindeki yaşam deneyimleri yani kültürleri ile anlam ve değer kazanmaktadır. Bir kentin kimliğini oluşturan o kentin kültürel birikimi, kültürün gelişmesine katkıda bulunan ise yine o kentin kimliğidir. Görüldüğü üzere, kent, kimlik ve

kültür arasında çok yakın bir ilişki bulunmaktadır (Keleş, 2005). Bu da kültür ve geleneksel yapının kent kimliği üzerindeki etkisini göstermektedir. Bu öngörüyle bakıldığında gelenek ve göreneklerin, belirli görüşlerin ortak paydada toplandığı kentlerin belirli bir kültürü simgelediği gerçektir. Dolayısıyla kültür kentteki insan ilişkilerini kapsamakta ve bir toplumun maddi manevi tüm değerlerini temsil etmektedir (Wirth, 2002).

Kentler kültürel birikimleri çerçevesinde toplumları şekillendirip geliştirmiş ve tarihsel süreç boyunca bu birikimleri kullanarak kendi makroformlarını oluşturmuşlardır. Bu oluşumlar Sanayi Devrimi'nin getirdiği kentleşmeye bağlı olarak kültürel yapılarında değişimler yaşamıştır. Her kent sanayileşmenin ürettiği kültürle bütünleşse de, yine de bu kentlerin kendilerine özgü bir kültürü bulunmaktadır. Bunun nedeni ise, gelenek ve göreneklere bağlı kültürle yoğunlaşan ve yaşayan mekânlardır (Keleş, 2002).

Kentte yaşayan insanların kent kültürünü paylaşması bu bağlamda kentlerin kimliğini oluşturmaktadır. Bu nedenle kent kimliklerinin korunması ve geleceğe aktarımı çok önemlidir. Bu koruma ve sürdürülebilirliği sağlayabilecek en büyük faktör, kentteki kalıcı kültür öğelerinin korunması ve geliştirilmesinden geçmektedir (Keleş, 2005).

Ancak, özellikle 20.yy ile birlikte gelen sosyal, ekonomik ve teknolojik gelişmeler, kentlere bir dizi değişim ve dönüşümü de beraberinde getirmiştir. Geçmiş dönemlerde doğal çevreye uyumlu ve kültürel yapıya bağımlı olarak gelişen kentler, günümüzde geleneksel dokusundan uzaklaşmaya başlayarak kentin kültürel yapısında deformasyona neden olmaktadır (Topçu, 2011).

Kentlerin kültürel yapılarındaki bozulma tarihi kent merkezlerinde daha belirgin görülmektedir. Çünkü bu mekânlar kentin geçmişinden izler taşıyan, geleneksel üretimin ve satışın yapıldığı, çeşitli ticaret işlevleri ve hizmetlerin yoğunlaştığı yerlerdir (Aslanoğlu, 2000). İnsanların belleklerinde yer eden ya da ilk dikkat çeken öğeler tarihi kent merkezlerinde bulunmaktadır. Geçmiş dönemlerden beri köylülerin ürettikleri, zanaatkârın imal ettikleri, esnaf ve tüccarların mallarını sattıkları mekânlardır. Bu mekânlar geleneksel yapıya göre düzenlenmiş olup; ticaretin ve zanaatın yoğunlaştığı, farklı kültürlerin etkileşim ve iletişim halinde bulunduğu yerlerdir. Sözü edilen bu mekânlar sadece tüketimin gerçekleştiği ticari alanlar değil ayrıca kültürel yaşam biçimlerini ortaya çıkaran ve kent kimliği üzerinde büyük etkisi olan zanaat mekânlarını içinde barındıran alanlardır. (Eriçok, 2014).

Zanaat mekânları, kentin belirli bir fiziki mekânında oluşmuş ancak kendi kimliği ve kültürünü bir arada yansıtan mekânlardır. Günümüzdeki kentlerde birçok çarşının ismini zanaatkâr gruplarından aldığı görülmektedir. Bu duruma neden olarak, geçmişten beri aynı zanaat dalıyla uğraşan ustaların bir arada bulunma alışkanlığı gösterilebilir (Güler, 2000).

Her zanaatın yapım süreci, çevre koşullarından ve dönemin olanaklarından etkilenmektedir. Bu durum hem zanaatın mekânını etkilemekte hem zanaatın hammaddesini bulma konusunda zorluklar oluşturmakta hem de zanaatkârı kültürel açıdan değişime uğratmaktadır. Kültür; toplumların tarzını, düşüncelerini ve inanışlarını yansıtan bir olguya; değişen dönemlerle oluşan yeni toplumlar ve düşünceleri, zanaatların şekillenmesinde önemli rol almaktadır (Doğan, 2010).

1.4.2. Zanaat ve Zanaat Mekânları

1.4.2.1. Zanaat ve Zanaatkâr Kavramı

Zanaat sözcüğü Arapça sina'at sözcüğünden dilimize geçmiştir. Zanaat; Güncel Türkçe Sözlüğe göre, insanların maddeye dayanan gereksinimlerini karşılamak için yapılan, öğrenimle birlikte deneyim, beceri ve ustalık gerektiren iş, Eğitim Terimleri Sözlüğüne göre, özdeksel gereksinimi ve zorunlulukları karşılamak için el ve araçla yapılan iş, el becerisi isteyen işler, İktisat Terimleri Sözlüğüne göre, el emeği gerektiren ve büyük ölçüde öğrenimle birlikte beceri ve deneyime dayanarak gerçekleştirilen küçük ölçekli üretim olarak tanımlanmaktadır (URL-10).

Toplumların sosyo-kültürel yaşamları hakkında bilgi edinmeyi sağlayan bir üretim türü ve ticari ekonominin örgütlenme biçimidir. Zanaat tarzı üretim yapan firmaların, küçük ölçekli olmaları ve seri üretim dışı (üretilen ürünün tek örnek olması) üretim yapmaları onları günümüzdeki endüstriyel üretimden farklı kılmaktadır. Zanaat insanların ihtiyaç duydukları nesnelere üretimini karşılamak için el emeğine dayalı, çıraklık-kalfalık ustalık aşamaları sürecinden geçen bir etkinliktir (Pye, 1978).

El ürünü her şeyin gelişimi, nitelik bakımından insanoğlunun gelişimiyle aynı doğrultuda ilerlemiştir. Zanaat el becerisine dayalı bir kavram olduğundan, insanda üç boyutlu görme ve yerine göre alet kullanma özelliklerini geliştirdiği söylenebilir. Bu bağlamda incelendiğinde zanaatın gelişiminde çeşitli faktörler yer almaktadır. Bu faktörler; Bir toplumun farklı nitelikteki hammaddelerin bulunduğu mekânda yerleşik olması,

hammaddeyi ihtiyaca uygun kullanma bilgisi ve yeteneği, toplumun başka toplumlarla kültür alışverişine açık olması ve bilgi akışında bulunması, zanaatın yapımında kullanılabilen aletlerin teknolojik gelişimi olarak sıralanabilir (Yalçın, 2016).

Farklı bir bakış açısıyla zanaat, geleneksel üretimin tüm kültürel, sosyal ve ekonomik özelliklerini sürdüren bir kültür mirası niteliğindedir. UNESCO, 17 Ekim 2013 tarihinde Paris'te kabul edilen MIS/2003/CLT/CH/14 sayılı Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'ni kabul etmiştir. Bu sözleşme; yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde duyarlılığı artırmak, uluslararası işbirliği ve yardımlaşmayı sağlamak amacıyla kabul edilmiştir. Sözleşme 19 Ocak 2006 tarihli TBMM oturumunda kabul edilmiş ve Türkiye taraf olmuştur. Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun 21 Ocak 2016 tarih 26056 sayılı Resmi Gazete 'de yürürlüğe girmiştir. Yayımlanan kanunla, birlikte el sanatları geleneği (zanaat) somut olmayan kültürel miras alanları içinde bulunmaktadır (URL-1).

Zanaatkârlık ise insanların hayatlarını sürdürebilmeleri için meslek öğrenmesi ve kendilerini işlerine adanarak bunu en iyi şekilde sergilemesi olarak tanımlanmaktadır. Birçok toplumda zanaatkârlar alanlarında uzmanlaştığı ve her bireyde olmayan kabiliyete sahip olmaları nedeniyle saygı görmekteydi. Zanaatkârlığın kurumsallaşmaya başlaması Ortaçağ döneminde başlamış ve zanaatkârlar en parlak dönemlerini yaşamışlardır. Ancak Sanayi Devrimi'nin başlaması ve üretim biçimlerinde (üretimin atölyelerden çıkarak büyük fabrikalarda gerçekleşmesi) meydana gelen değişiklikler zanaatkârın toplumsal konumunun değişmesine neden olmuştur (Sennett, 2013).

Zanaatkârlığın sanayi toplumunun değişmesiyle birlikte azaldığı görülmektedir. Ancak zanaatkârlık bir yaşam tarzı olduğu için izlerini silmek mümkün değildir. Zanaatkârlık sürekli devam eden, kendi istekleri doğrultusunda işinin güzel yapma arzusunu işaret eder. Çünkü zanaatkârlar çocukluk evresinden elde edilen bilgi birikimi ve deneyimlerine dayanmaktadır. Bu nedenle zanaatkârlık el ile bir nesne üretmenin ötesinde toplumsal bir gerçekliktir (Osmanlı, 2017).

1.4.2.2. Zanaat ve Zanaat Mekânlarının Tarihsel Süreç İçerisindeki Yeri

Sanayi Devrimi öncesinde Ortaçağ'daki kentlerde üretim ve buna bağlı olarak çalışma hayatı; madencilik, demircilik, ayakkabıcılık, camcılık, dericilik ve dokumacılık gibi zanaatlardan oluşurdu. Üretimin insan gücüyle yapıldığı bu zanaatlar; usta, birkaç

kalfa ve ıraqlardan oluşan ekibin çalıştığı imalathanelerde yapılırdı. Ancak, kentlerin ekonomik yapısında önemli yere sahip olan bu zanaatlar Sanayi Devrimi'yle azalmaya başlamış ve üretim gleri fabrikalaşmıştır. Kentlerin büyümesi ve tkretim alışkanlıklarındaki değişimler, Ortaçağ Döneminde kurulan zanaatların zamanla ortadan kalkmasına neden olmuştur (İmamoğlu ve Deniz, 2011).

Usta-ıracak ilişkisinin yoğun olduğu bu imalathaneler, Anadolu kentlerinde de görülmekteydi. Osmanlı'da bu tür işletmeler ahilik sisteminin birer parçası sayılmış, bu sistem zanaatlara, dini ve geleneksel bir nitelik kazandırmıştır. Bu nedenle ahilik sisteminin yapısı ve işleyişi, Osmanlı Devleti'nin çalışma hayatını olumlu yönde etkilemiştir (İmamoğlu ve Deniz, 2011).

Avrupa'da ortaya çıkan Sanayi Devrimi, zanaata yönelik küçük imalathanelerin izlerini silmiş ancak buna karşılık Osmanlı Devleti'nde zanaatın önemi sürmüştür. 19.yy öncesinde, Osmanlı zanaat mekânlarında birçok değişiklik olmuştur. Osmanlı kentlerinde iktisadi faaliyetleri kentin arşı, pazar, bedesten gibi mekânlarında yapılmaktaydı. Ancak Osmanlı Devleti'nin zamanla aldığı yeni kararlar neticesinde zanaat işletmelerinin yapısında da değişiklikler yaşanmıştır (Tankut, 1970).

18.yüzyıl başlarında gedik sisteminin benimsenmesi zanaatların değişiminde önemli role sahiptir. Gedik sistemi, zanaatkra loncasından bağımsız hareket etme özgürlüğü tanımakta ve devletin denetimci sıfatını kaybetmesine neden olabilecek sonuçlara yol açmaktaydı. Zanaat ve zanaat mekânlarını etkileyen bir diğer önemli gelişme ise Yeniçeri Ocağı ile yakınlaşması olmuştur. Ancak Yeniçeri Ocağı'nın yıkılması zanaatkrlarında içinde bulunduğu kurumların yıkılmasında ilk adım olarak gösterilebilir (Berkes, 1971).

19.yüzyıla gelindiğinde Osmanlı Devleti'nde her alanda olduğu gibi zanaat alanında da değişimler olmuştur. Bu dönemde üretim alanında gerçekleşen gelişmeler üretimden küçük atölyelerden büyük atölyelere taşınmasına neden olmuştur. Bu durumda zanaat ve zanaatkârları olumsuz yönde etkilemiş, el emeğine dayalı üretimde gerileme başlamıştır (İmamoğlu ve Deniz, 2011). Zanaatkârlar hak ettikleri değerin altında vasıfsız eleman olarak çalışmış ya da işini kaybetmek arasında tercih yapmak durumunda bırakılmıştır.

20.yüzyıla gelindiğinde ise 19.yüzyılın devamı niteliğinde, dünya genelinde kapitalist ekonomi yükselişe geçmiş ve pazara yönelik imalat ön plana çıkmıştır. Bu durum el emeğine dayalı üretimden kaybolmasına, insana verilen değerin azalmasına, usta-ıracak ilişkisinin bitirilmesine ve zanaatkârlık örgütlenmesinin zedelenmesine neden olmuştur (Tezel, 2002).

1.4.2.3. Zanaat ve Zanaat Mekânlarının Oluşumu

Tarihi kentlerde mekân oluşumu, içinde buldukları dönemin kültürel, fiziksel, toplumsal ve ekonomik koşullarına göre şekillenmektedir. Dönemler değiştikçe mekânlarda da değişimler gözlenmektedir. Tarihsel süreçte değişen sosyo-ekonomik ve kültürel yapı, farklılaşan üretim-tüketim ilişkileri en çok tarihi kent merkezlerinde değişimlere neden olmaktadır (Güler, 2000).

Kent merkezlerindeki çarşılar; geçmiş dönemlerden beri köylülerin ürettikleri, zanaatkârın imal ettikleri, esnaf ve tüccarların mallarını sattıklarını mekânlardır. Bu mekânlar geleneksel yapıya göre düzenlenmiş olup; ticaretin ve zanaatın yoğunlaştığı, farklı kültürlerin etkileşim ve iletişim halinde bulunduğu yerlerdir. Sözü edilen bu mekânlar sadece tüketimin gerçekleştiği ticari alanlar değil ayrıca geleneksel üretim ve zanaatın da var olduğu kentsel mekânlardır (Eriçok, 2014). Kent merkezlerindeki zanaat mekânları; farklı kimlikleri, değişen sosyal, ekonomik ve kültürel anlamları ve günümüze kadar geçirdiği süreçlerin etkisiyle şekillenmiştir.

Zanaat mekânları, kentin kendi kültürü ve kimliğinin bir araya gelerek fiziki mekâna yansımalarıdır. Günümüzdeki kentlerde birçok çarşının isminin zanaatkâr gruplarından oluşması hem bu duruma hem de zanaatkârların bir arada bulunma alışkanlığına neden olarak gösterilebilir (Güler, 2000).

Zanaatkârların mesleklerini icra ettikleri mekânlara “dükkân ya da atölye” adı verilmektedir. Hatta bu mekânlar çoğunlukla o zanaat dalının ismiyle anılmaktadır. “Kuyumcu dükkânı”, “Ayakkabıcı dükkânı”, “Sandıkçı atölyesi” gibi (Güler, 2000). Dükkân daha çok zanaatkârın ürünlerini pazarladığı, atölye ise zanaatkârın edindiği tecrübenin geliştiği ve ustanın çıraklarıyla bu tecrübeyi paylaştığı yerdir. Zanaatkârın bulunduğu yeri benimsemesi, birlikte (usta-çırak) çalışma ruhunu geliştirmesi ve oraya özgü bir kimlik yaratması geçmişten gelen bir özelliktir. Bu nedenle erken yaşta içine girilen bu zanaat mekânları, zanaatkârın yaşamını da etkilemektedir (Ökten ve Evren, 2013).

1.4.2.4. Zanaat Üretimine İlişkin Sınıflandırmalar

Tarih boyunca, el sanatları ürünleri üretiminde kullanılan teknik araçlarda modernleşme görülürken, ürünlerde farklılaşmanın olmadığı söylenerek el sanatları

sınıflandırılmıştır. Bu nedenle tarihsel sınıflandırmalar üretim biçimine göre yapılmıştır. Aktan'ın çalışmasına göre el sanatları artizan (küçük sanatlar) üretimi, manifaktür (imalathane) üretimi ve fabrika (büyük sanayi) üretimi olarak sıralanmaktadır. El sanatları evde aile bireyleri arasında yapılınc ev sanatları, ücretli yardımcılar ile birlikte yaptırıldığında ise küçük sanatlar kategorisinde sayılmaktadır (Sümerkan, 2008).

Çalışmanın konusunu oluşturan zanaatlar; ev sanatları ve küçük sanatlar kategorisi içinde yer almaktadır. 1964 yılı Esnaf ve Sanatkâr Yasası'na göre, küçük sanatlar; madeni eşya sanatkârları, ağaç işleri sanatkârları, inşaat sanatkârları, giyim, mensucat ve deri işleri sanatkârları, gıda maddeleri sanatkârları olarak sınıflandırılmıştır (Sümerkan, 2008).

Bu bağlamda çalışmanın konusu olan zanaatlar da kendi arasında; yaşam türleri ve hammaddeye bağlılığa bağlı olarak; 1964 yılı Esnaf ve Sanatkâr Yasası'ndan gelen ayırım ile Sümerkan ve Aktan'ın çalışmalarından gelen benzerliğe göre sınıflandırılmıştır. Çalışmada; Maden İşleri kategorisinde; kuyumculuk (hasır, kazaziye, telkâri, gümüştülük) bakırcılık, demircilik ve çömlekçilik, Ağaç İşleri kategorisinde; marangozluk, sandıkçılık, sepetçilik ve süpürgecilik, Deri İşleri kategorisinde; dericilik ve ayakkabıcılık, Dokuma İşleri kategorisinde ise; terzilik ve yorgancılık zanaat dalları yer almaktadır.

1.4.3. Zanaat Eksenli Çalışmaların İncelenmesi

Kentlerde mekân oluşumu, temsil ettikleri dönemin sosyal, toplumsal ve ekonomik koşullarına göre yapılan tercihlerle oluşmaktadır. Yani hangi işlevlerin bir arada olması ya da ayrı olması gerekliliği bu koşullara göre biçimlenmektedir. Bu durum kente o dönemde yüklenen ekonomik, sosyal ve kültürel birçok faktörle de ilişkilidir. Farklı birçok faktöre göre şekillenişin en somut hali tarihi kent merkezlerinde görülebilir.

Tarihi kent merkezleri o dönemin ekonomik, sosyal ve kültürel faktörlerine göre biçimlenmiş, farklı kentsel kullanımların bir arada ve birbiri ile yoğun ilişki içerisinde olduğu alanlardır. Bu alanlar geleneksel yapıya göre düzenlenmiş olup; farklı kimlikleri, değişen sosyal, ekonomik ve kültürel yapıyı günümüze kadar bu süreçler etkisiyle ulaştırmıştır.

Bahse konu olan bu mekânlar sadece tüketicinin gerçekleştiği ticari alanlar değil ayrıca zanaatın da var olduğu kentsel mekânları da içermektedir. Zanaat ve zanaat mekânlarının tarihi süreç boyunca değişimini gözlemlemek, kent kimliğinin

sürdürülebilirliğinin sağlanması ve kent kültürünün devamlılığı açısından büyük bir öneme sahiptir (Eriçok, 2014).

Süreç içerisinde sosyo-ekonomik ve kültürel yapı, üretim-tüketim ilişkileri tarihi kent merkezlerinde değişimlere neden olmuştur. Zaman içerisinde oluşan farklı kentsel kullanımlar mekânsal, işlevsel müdahaleler, mekânsal ve kullanıcı davranışlarında farklılaşmaları beraberinde getirmektedir. Tüm bu değişen yaşam koşullarının ortaya çıkması, geleneksel ve küçük imalathanelerin yer aldığı tarihi kent merkezlerinin içerdikleri geleneksel üretime olan talebin azalmasına neden olmuştur. Hâlbuki tarihi kent merkezlerinde doğan geleneksel üretim kentin kimliğini ve kültürünü yansıtan değerli unsurlardan biridir. Tarihi kent merkezlerinde yer alan ve o mekânlarla bütünleşmiş zanaatların yok olmasını önlemek, onları korumak ve canlandırmak, kentlerin kimlik ve kültür sürdürülebilirliği açısından önemlidir (Osmay, 1998).

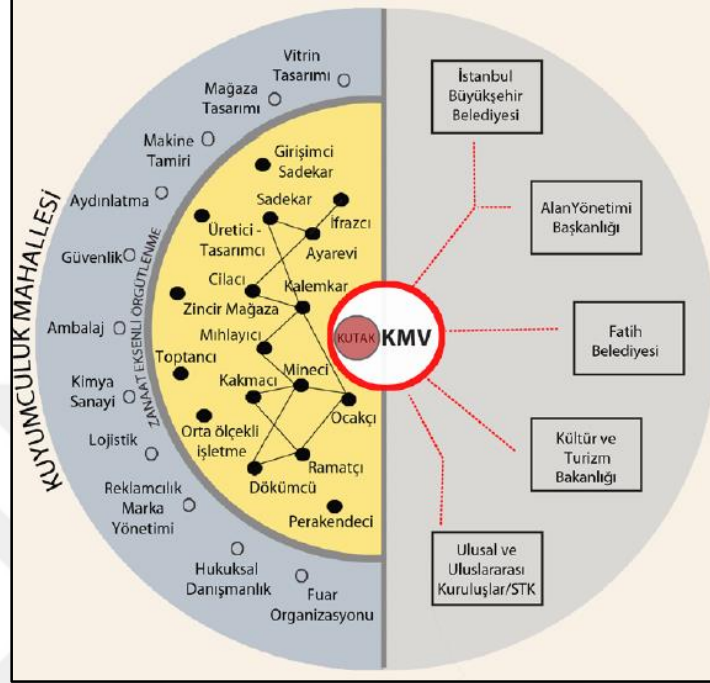
Bu bağlamda, literatürde çeşitli araştırmalar bulunmaktadır. İncelenen çalışmalarda genel olarak, geleneksel üretime dayalı zanaat dallarının kent kimliği ve kültürünün sürdürülebilirliği açısından önemi ve nasıl sürdürüleceği vurgulanmakta, bunu sağlayabilmek için sosyal ve mekânsal birtakım önerilerde bulunmaktadır.

Ökten ve Evren'in araştırması (2013); Kapalı Çarşı ve çevresindeki hanlarda o bölgenin kimliğini oluşturan kuyumculuk zanaatının kendi faaliyet alanını, tabandan gelen katılımcı bir modelle canlandırılması yönündedir. Zanaat Eksenli Canlandırma adıyla sunulan bu modelde, söz konusu alandaki esnafın yapı, ada veya bölge ölçeğinde çeşitli düzlemlerde örgütlenerek koruma, canlandırma ve gelişme projelerinin sorumluluğunu üstlenmesine uygun bir ortam hazırlamak için neler yapılabileceği tartışılmaktadır. Kapalıçarşı ve çevresi; canlı, kimliği geleneksel üretimle yoğrulmuş ve kuyumculuk zanaatıyla özdeşleşmiş bir bölge olduğundan ve burada üretimin her yönüyle yaşam kültürüyle bütünleştiğinden söz edilmektedir.

Diğer bir çalışmada ise; kentsel politikalar üretirken o kentin geleneksel üretimine ve kentin mekânına çok boyutlu bir yaklaşım kurgulanması gerekliliğini önemli bir şekilde vurgulamaktadırlar. Kentsel politikalarda çok boyutlu yaklaşıma İstanbul'da Tarihi Kent Merkezinin Somut Olmayan Kültür Mirasıyla Birlikte Sürdürülmesi İçin Bir Öneri olarak geliştirilen "Kuyumculuk Mahallesi" örneğini göstermişlerdir (Ökten ve Evren, 2013) (Şekil 2). Araştırmacılar, geleneksel üretimdeki ustaları birer kültür mirası olarak nitelendirir ve kuyumcu ustaları için Kapalıçarşı'nın öneminin çok büyük olduğundan söz

etmektedirler. Bu nedendir ki bu bölgede yapılacak olan çok boyutlu bir planlama örneği, İstanbul'un başka yerlerine de örnek teşkil edebilir (Ökten ve Evren, 2013).

Şekil 2. Zanaat eksenli canlandırma modeli içinde KMV, (Ökten ve Evren, 2013).

Şatır (2015) çalışmasında; zanaat üretimlerinin diğer üretim türleriyle ilişkisini incelemek ve gelecekteki önemini sorgulamayı amaçlamıştır. Çalışma; zanaat üretimlerini incelemekte, sürdürülebilirlik bağlamında günümüzde zanaata verilen önemi araştırmakta ve insanların gelecekte bu üretim tarzına yeniden ihtiyaç duyabileceğine vurgu yapmaktadır. Çalışmanın sonuçlarında, Türkiye’de zanaat üretiminin terk edilmemesi gerekliliği vurgulanmaktadır. Zanaat kavramının değerini artırmak ve sürdürülebilirliğini sağlamak için; gençlerin bir zanaat dalında eğitilmesi ve yetkin olmasının önemine değinilmektedir.

Şatır’ın çalışmasında yer alan deneysel çalışmalardan bazı örnekler aşağıda verilmiştir (Şekil 3-4).

Şekil 3. Bakır tepsi üzerine dövme desen çalışması (Şatır, 2015).

Şekil 4. Çorum-İskilip mes ayakkabı üretimi (Şatır, 2015)

Zanaat ve halk sanatlarını bağlamında yaratıcılığı stratejik bir unsur olarak ele alıp kentler arasındaki işbirliklerini ortak bir çerçevede değerlendirmeyi amaçlayan çalışmada Yalçın (2016); UNESCO tarafından zanaat ve halk sanatları unvanı verilen kentler için çeşitli incelemeler yapmıştır. Sonuç olarak; Günümüz küresel dünyasında birbirine benzeyen insanlar, mekânlar ve tarzlar oluşmasının yerel kimliğin önemin daha ön plana gelmesini sağladığını, bu süreçte somut olmayan varlıklar olarak nitelendirilen zanaat ve halk sanatlarının, halk katılımı ile birlikte kültür politikalarının oluşturulmasında önemli bir etmen olduğunu ve böyle bir politika oluşturulmasının zorunluluk olarak tanımlanması gerektiğini belirtmektedir (Yalçın, 2016).

Turan (2009)'ın endüstri karşısında zanaat ve tasarım ilişkileri ve çelişkilerini ortaya koyduğu çalışmada; zanaatların bazı özgün tasarım çalışmalarının uygulamaya dönüşmesini nasıl olanaklı kıldığı örneklenmiştir. Erken Cumhuriyet Dönemi eşya üretim ortamında, tasarımın endüstri ve zanaatla nasıl ilişkilendirildiği ortaya konulmaya çalışılmıştır (Turan, 2009). Çalışma sonucunda, Türkiye'de Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Ulusal ve Uluslararası Modern tasarım tartışmalarında geleneksel üretime ait bilgi birikiminin kullanılmasının sistemli bir biçimde ele alınmadığı, bununla birlikte yapılan tüm çalışmaların bu bilgiye sahip zanaatkârlar sayesinde olanaklı kılındığı görülmüştür.

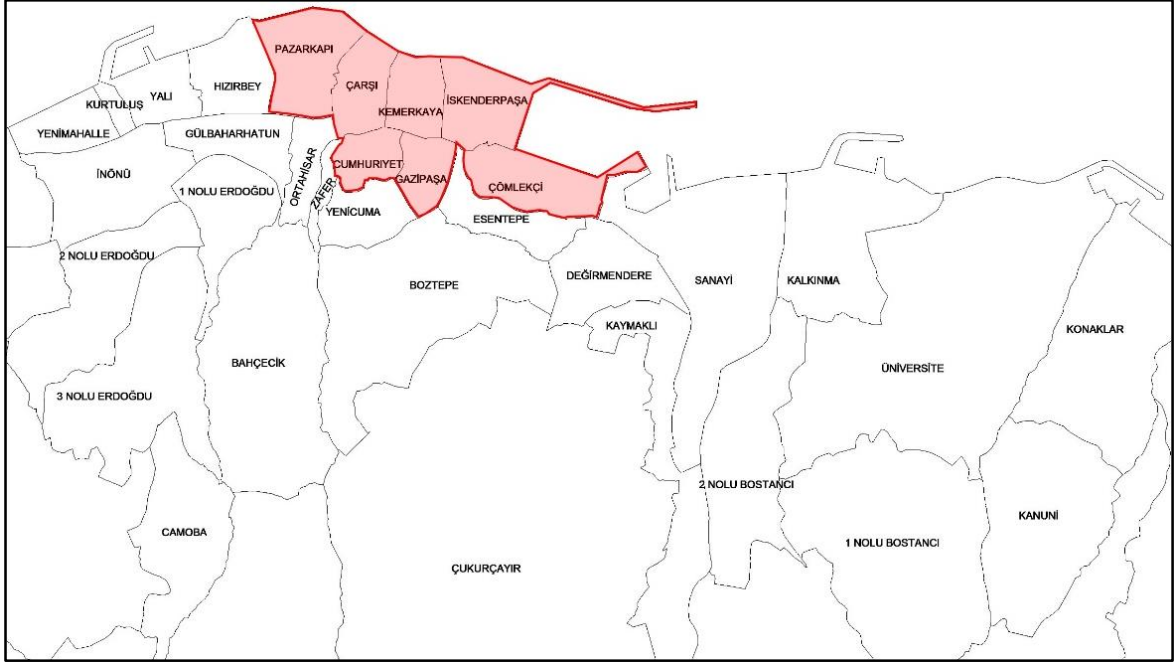
Bir diğer çalışmada Türkiye’de kuyumculuk sektörünün üretim ve ticaretinde büyük bir paya sahip, üretim kültürünün birikimini sağlamış bir mekân olan Kapalıçarşı bir kuyumculuk kümesi olarak ele alınmaktadır. Kapalıçarşı’nın bugün karşı karşıya olduğu problemleri tanımlamak ve geleceğe dönük bir vizyon geliştirebilmek amacıyla Kapalıçarşı’nın tarihi geçmişi, üretim yapısı ve ilişkileri incelenmektedir. Kuyumculuk kümelerinin genel özelliklerine yönelik saptamalar ile Kapalıçarşı için geleceğe dönük bir vizyon geliştirmek için gerekli olan geçmişi ve bugünü anlamada belirli bir açılım sağlanmak amaçlanmıştır. Araştırmacı, tasarım süreçlerinin geliştirilmesi, Kapalıçarşı’nın bir üretim odağı olarak devam etmek yerine turizm sektörü ile birlikte işleyecek ve çoğunlukla tasarım ve satış birimleri ile tarihten gelen özelliklerini yansıtacak bir kimliğe kavuşturulmasının ilk öncelikle gerçekleştirilmesi gereken pratikler olduğunu savunmaktadır (Eceral, 2009).

2. YAPILAN ÇALIŞMALAR

Yapılan çalışmalar kısmı iki ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, çalışma alanı tanıtılmış ve geçmişten günümüze Trabzon'daki ticaret ile zanaatın gelişimi irdelenmiş, ikinci bölümde ise Trabzon kenti planları ticaret ve zanaat odaklı incelenmiştir.

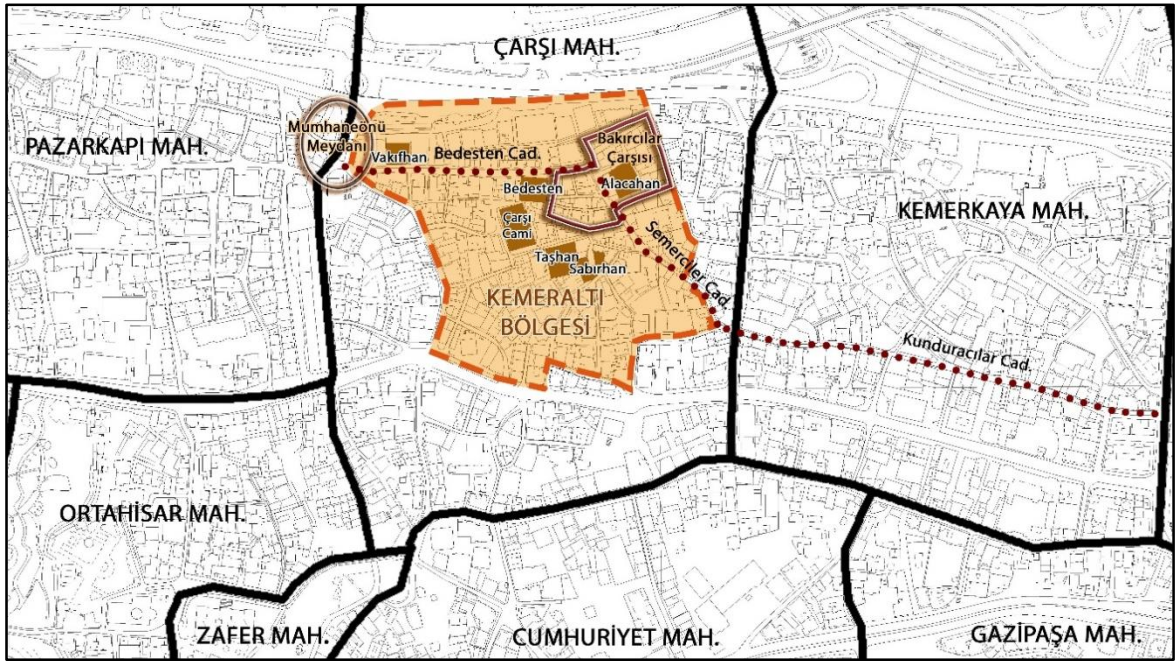
2.1. Çalışma Alanının Seçimi ve Tanıtılması

Çalışma kapsamında kentin tüm mahallelerindeki zanaat mekânlarında analiz ve zanaatkârlarla görüşme çalışmaları yapılmıştır. Ancak, geçmiş yıllarda da kentteki en yoğun ticaret ve zanaat türlerinin görüldüğü, bugün de kentin merkezini oluşturan; Cumhuriyet, Çarşı, Çömlekçi, Gazipaşa, İskenderpaşa, Kemerkaya ve Pazarkapı Mahalleleri çalışma kapsamında daha öne çıkmaktadır (Şekil 5). Bu mahalleler; Kentteki zanaat türü işyerlerinin ve zanaatkârların en yoğun olduğu, kent tarihinde ticaretin ilk olduğu merkez, kent kimliği ve kültürüne dair mekânsal, işlevsel izler taşıyan alanlardır.

Şekil 5. Trabzon mahalleleri ve çalışma alanı gösterimi

Bu bağlamda, Trabzon'da zanaatkâr açısından geleneksel üretimin yapıldığı bölge tarihi kent merkezidir. (Kemeraltı Bölgesi, Mumhaneönü, Kunduracılar Caddesi vb.) Bakırcılar Çarşısı, Çarşı Cami, Alacahan, Taşhan ve Bedesten bölgenin ayırt edici odak noktalarıdır. Kemeraltı Bölgesi'nin içinden geçen Semerciler Caddesi ve devamında uzanan Kunduracılar Caddesi, kentin tarihi kent merkezi olarak tanımlanabilir. Geleneksel üretim de, Kemeraltı ağırlıklı olarak merkez kabul edilebilir. Zanaatkârların bu bölgede yoğunlaşması, bölgedeki kültürel ve mekânsal algının güçlü olduğunun göstergesidir (Şekil 6).

Şekil 6. Zanaat mekânlarının yoğunlaştığı bölgeler

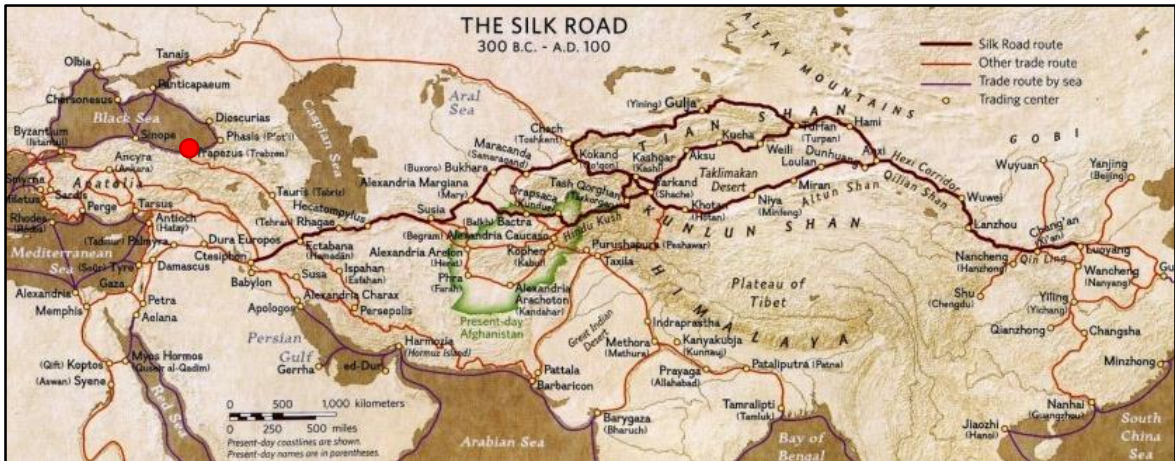
Tarihi kent merkezindeki geleneksel üretime dayalı zanaatlar kentin kültürel kimliğini oluşturan başlıca unsurlardan biridir. Bu zanaatların oluşturduğu mekânlar Trabzon kentindeki kimlik algısını ve kültür sürdürülebilirliğini desteklemektedir. Bu mekânlar genellikle hanlar, çarşılar ve arastalarda yoğunlaşmıştır. Mevcut ve geçmiş mekânsal dağılımlar incelendiğinde zanaat dallarının yoğun olarak ticari kent merkezinde yoğunlaştığı ve bu durumun yıllar boyunca kendiliğinden oluştuğu-yok olduğu gözlemlenmektedir.

2.1.1. Trabzon'da Ticaret ve Zanaat Gelişimi

Doğu Karadeniz Bölgesi ve Trabzon ilkçağlardan itibaren Roma, Bizans ve Osmanlı İmparatorluğu dönemlerinde bulunduğu coğrafyanın siyasi, askeri ve ekonomik süreçlerinin yapılanmasında büyük bir rol almıştır. İran Transit Yolu'nun başlangıcında bulunma, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nin iskelesi olma gibi özelliklerinden dolayı bölge sürekli ülkeler arası rekabete tanık olmuştur (TTSO, 2013).

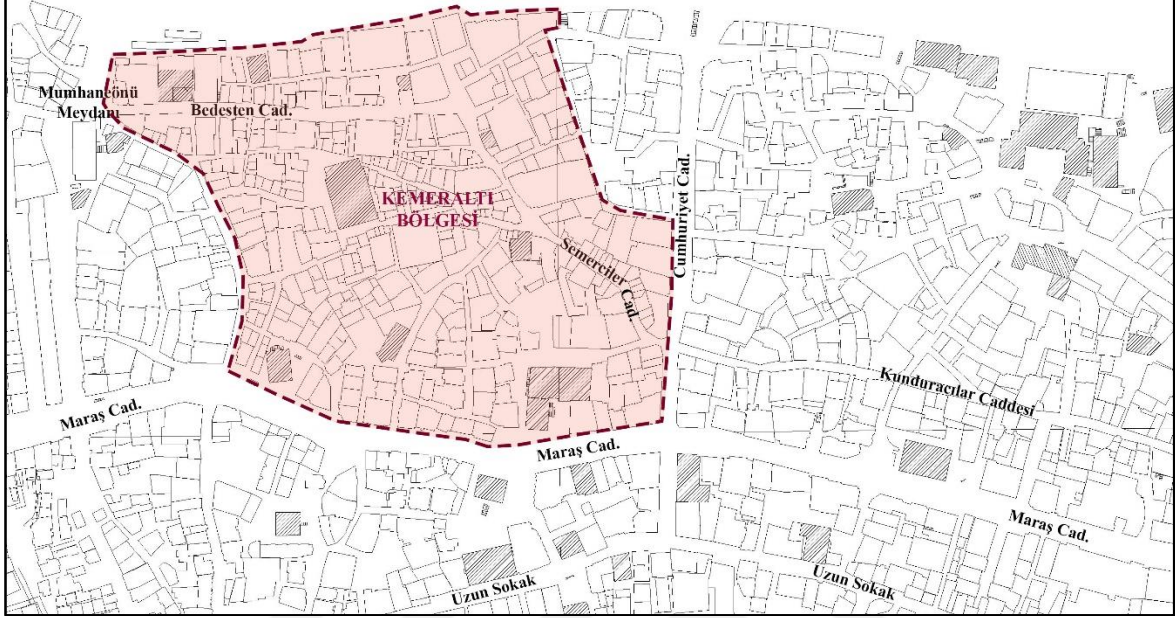
Doğu Karadeniz Bölgesi'nde yer alan Trabzon kenti ünlü İpek Yolu'nun sonunda kurulmuş önemli ticaret ve liman kentidir (Şekil 7). Ortaçağdan günümüze Trabzon kentindeki ticaretin payı büyük önemde artmış ve kente farklı hizmet türleri de girmeye başlamıştır. Trabzon ticaretindeki gelişmeler kentte önemli ölçüde demografik değişimlere ve kentin büyümesine neden olmuştur. Kentteki ticari faaliyetlerin gelişmesiyle Trabzon çevresinden göç alarak, kentsel nüfusta artırmış yaşamıştır. Bu ticari gelişme; nüfus hareketliliği ve kentleşme başta olmak üzere toplumsal değişimlere neden olmuştur (Ayдын, 2001).

Şekil 7. Tarihi İpekyolu üzerinde Trabzon kenti (URL-2)

Kentleşme sürecinde Trabzon nüfusunun artması ve alanın büyümesi kent merkezini yetersiz hale getirmiştir. Bu nedenle kent tek merkezli formdan çok merkezli forma dönüşme sürecine girmiştir. Bu dönüşüm süreci Trabzon'un geleneksel kent merkezinin genişlemesi ve işlevlerin büyümesi şeklinde olmuştur. Tarihi kent merkezindeki bu dönüşüm ticaretin niteliğini de değiştirmiştir. Özellikle Kemeraltı Bölgesi, Kunduracılar

Caddesi, Mumhanönü Bölgesi ve Semerciler Yokuşu'nda yoğunlaşan zanaat mekânları ya kapanmış ya işlev değişikliğine gitmiş ya da merkez dışına kaydırılmıştır (Şekil 8).

Şekil 8. Zanaatın yoğunlaştığı mekânların kent içindeki konumu

Trabzon ticaret ve zanaat bağlamında köklü bir geçmişe sahiptir. Zanaatın geçmişteki izlerini ve günümüzdeki iz düşümünü daha iyi anlayabilmek açısından, Trabzon kentindeki ticaret ve buna bağlı olarak zanaatın gelişimi ve değişimi incelenmiştir.

Eskiçağ ve Ortaçağ döneminde Trabzon bölgesine ait yazılı kaynakların azlığı ve yetersizliğinden dolayı, bölgedeki zengin madenlerden yapılan üretimin boyutları, bölgede zengin miktarda yer alan orman alanlarından kesilen kerestelerden gemi yapımı ve başka bir zanaat dalında kullanılıp kullanılmadığı bilinmemektedir. Fakat iki dönemde de bakır ve bronzun sarayda günlük hayatta kullanılan eşya ve mutfak kaplarında, kiliselerde şamdan, kandil, haç gibi dinsel eşya yapımında yaygın olarak kullanıldığı bilinmektedir. Bu ihtiyaçlar daha sonra Trabzon'un Osmanlı Devleti himayesi altına girmesiyle Türk-Müslüman kültürüyle bütünleşmiştir. İhtiyaçların karşılanabilmesi açısından bu eşyalarının üretiminin artarak atölyelerinin gelişmesine zemin hazırladığı söylenebilir. Ancak yine de bu bilgi kıtlığı Eskiçağ ve Ortaçağ döneminde bölgeye ait el sanatlarının gelişimini görebilmemiz açısından büyük eksiklik oluşturmaktadır. (Belli ve Kayaoğlu, 2002).

Eskiçağ ve Ortaçağ dönemindeki kaynakların yetersizliği nedeniyle, kentte ticaret ve zanaatın değişimi; 15.yüzyıl ve 18.yüzyıl arası (Osmanlı dönemi), 18.yüzyıldan

Cumhuriyet dönemine kadar ve 20.yüzyıldan günümüze olmak üzere 3 başlıkta sınıflandırılmıştır.

2.1.1.1. 15.yy ve 18.yy Arası (Osmanlı Dönemi) Trabzon'da Ticaret ve Zanaat

15.yüzyılda Trabzon hem zengin ve önemli bir ticaret şehri hem de bölgenin transit merkeziydi. Bu durumun en parlak zamanı ise Osmanlı İmparatorluğu'nun Trabzon ve çevresini fethetmesiyle başlamıştır. Osmanlı fetihleriyle birlikte iç deniz haline gelen Karadeniz'in ticaret potansiyeli daha güneye, Akdeniz'e daha sonra da Atlas Okyanusu- Ümit Burnu ve Hint Okyanusu hattına kadar ilerlemiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgeyi fethi ticaret hayatına yapısal dönüşümler de getirmiş ve bölgede ticaretin niteliği değiştirmiştir (TTSO, 2013). Osmanlı'nın kente hâkim olmasıyla birlikte gelenekleri de kente yerleşmeye başlamıştır. Osmanlı'da zanaatkâr ve esnaflar tek bir merkezde toplanma geleneğine sahiptir. Bu bağlamda Trabzon'da bu geleneği sürdüren bir kent olmuştur. Kentte gerçekleşen birçok yenilik limanı ön plana çıkarmış ve bu durum Trabzon'da birçok han kurulmasında etkili olmuştur (Aygün, 2005).

16.yüzyıla gelindiğinde artık kent içinde her meslek bir sokak işgal etmeye başlamış ve bu meslek isimleri çarşı isimlerine verilmiştir. Bu bağlamda Trabzon'da, 16.yüzyılda; Paşmakçılar Çarşısı, Kuyumcular Arastası ve Debbağın Çarşısı ön planda olan mekânlardı (Aygün, 2005).Altın ve gümüş telkâri işlerinin ve hasır bileziklerin yapıldığı Kuyumcular Arastası kentin en etkili mekânlarından biriydi. 1564-1565 yılına ait Trabzon Şer'i mahkeme sicilinde, Trabzon'a bağlı sancaklarda yer alan yerleşim merkezlerindeki meslek grupları arasında, madencilik mesleği ilk sırada yer almaktaydı. Bunun başlıca sebebi 16.yüzyılın ortalarında Doğu Karadeniz Bölgesi'nde bulunan bakır yataklarının işletilmeye açılmasıdır. O dönemde üretilen tonlarca bakır; mutfak eşyaları, sikke basımı ve askeri alanda kullanılmıştır. Osmanlı Devleti için bakırın askeri alanda bronz top dökümü amacıyla kullanımı, bakır üretimini ve tüketimini daha da artırmıştır (Belli ve Kayaoğlu, 2002).

Trabzon'da 17.yüzyılda; Mutaflar Çarşısı (kıl dokunan ve satılan çarşı), Kasım Beşe Çarşısı, Yüncüler Çarşısı, Abacılar Çarşısı, Kazancılar Çarşısı, Saraç Çarşısı, Baklacılar Çarşısı, Attar (aktar) Çarşısı, Balıkçılar Çarşısı, Gazazlar Çarşısı, Haffaflar Çarşısı (ayakkabı, terlik Çarşısı)ve Galle Pazarı (Hububat Pazarı) ön planda olan mekânlardı. Bu mekânları adıyla anılan işleri yapan meslek erbabları doldurmaktaydı. Aynı dönemde

tüccarlık, para basıcılığı, bıçakçılık, deniz taşımacılığı, gemicilik, balıkçılık ve bahçıvanlık Trabzon'un belli başlı meslek ve sanatları arasında yer almaktaydı. Bu meslekler haricindeki büyük tüccarlar ise Bedesten' de toplanmıştı (Aygün, 2005) (Şekil 9).

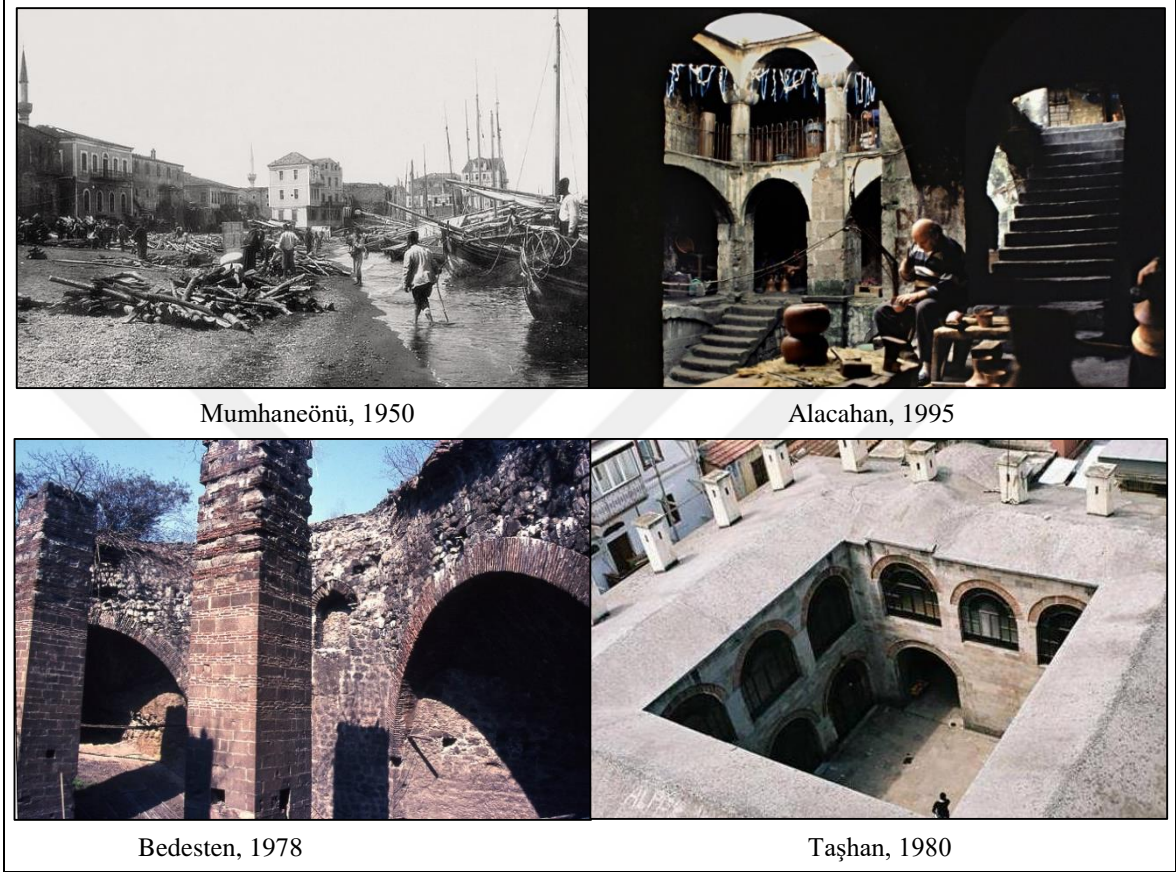
Şekil 9. Trabzon Bedesten 1960 ve 2017 görünümü (Sümerkan, Fotoğraf Arşivi)

2.1.1.2. 18.yüzyıldan Cumhuriyet Dönemine Kadar Trabzon'da Ticaret ve Zanaat

Trabzon 18.yüzyılda hem eyalet merkezi olması hem de Karadeniz'in uluslararası ticaret açılması yüzünden nüfus artışı yaşamış ve bundan dolayı ticari hayatına canlılık gelmiştir. Bu yüzyılda Trabzon hem Anadolu hem de Karadeniz Bölgesi ticari ilişkilerinde Pazar ve transit ticaret merkezi görevini sürdürmüştür. Kent kuzey bölgesinin pamuklu gereksinimini karşılayan temel üretim bölgeydi. Bu pamuklu üretim ürünleri; tokat basması, bogasi, astar, tülbent, çember, pamuklu gömlek, havlu, peştamal, pamuk ipliği, pamuk ve ince tireydi. Yine aynı yüzyıl da kentte bakır üretimi yükselmişti ve üretilen bakırlar liman aracılığıyla İstanbul'a gönderilirdi. Zanaatkârların ürettiği bakır cezveler ise Fransa'ya satılmaktaydı (Öksüz, 2006).

18.yüzyılda zanaat mekânları; Tütüncü Çarşısı, Abacılar Çarşısı, Arasta Çarşısı, Çıkrıkçılar Çarşısı, Kazancılar Çarşısı, Semerciler Çarşısı, Çilingirler Çarşısı, Hallaçlar Çarşısı, Sipahiler Çarşısı, Debbaghane Çarşısı, Demirciler Çarşısı ve Uzun Çarşı olarak tanımlanır. Ayrıca Trabzon'da bazı yerleşim yerleri de yukarıda adı geçen çarşılar içerisinde yer alan daha küçük çarşılar olarak nitelendirilmektedir. Kayıtlarda yer alan ifadelerle göre, Mumhaneönü, Alacahan, Taşhan, Bedesten, Bitpazarı gibi mekân

tanımlamalarının kullanım sıklığı Trabzon’da daha birçok çarşı ve çarşılarında bir araya gelen zanaat ve meslek dallarını işaret etmektedir (Aygün, 2005), (Şekil 10).

Şekil 10. Kentte yer alan bazı önemli mekânlar (Sümerkan Fotoğraf Arşivi ve URL-9).

18.yüzyılda Trabzon kentinde yukarıda tanımlanan mekânlar ve kentin farklı ticari bölgelerinde farklı dallarda zanaatla uğraşan birçok usta yer almaktaydı. Bu zanaatkârların ürettiği ürünler pazarlarda veya çarşılarında satılmaktaydı. Aynı yüzyılda zanaatkârları ilgilendiren bir tanımlama vardı “gedik usulü”. Gedik, bir zanaatkârın araç-gereçleri, atölyesinde bulunan ve belirli bir zanaatı yapmak için gerekli eşya demektir. O dönemde gedik sahibi olmayan kişilerin dükkân açıp zanaat yapması yasaktı. Bu sistem ihtiyacın çok daha üzerinde işyerinin olması ve esnafın kendi mesleği dışında birçok mesleği bir arada yapması ve bunu getirdiği problemleri düzeltebilmek amacıyla konulmuştur. 18.yüzyılda zanaatkârlar ekonomik, idari ve askeri gibi bir takım sorunlarla karşı karşıya gelmiştir. Bunlar; uygulamaların şehirlerarasında değişmesi, fiyatlardaki değişimler, hammadde

eksikliği, güvenlik, pazarlama, rekabet, yöneticilerin baskıları, zanaatkâr olmayıp bu işin alım satımının yapılması, doğal afetler gibi sorunlar yer almaktaydı (Öksüz, 2004).

Aynı dönemde Trabzon'da debbağlar (deri işleriyle zanaatkârı) ve attarların (itriyat, ev ilaçları ve boya maddelerini satan esnaf) en zengin esnaf ve zanaatkâr grubunu oluşturmaktadır. Kente Debbaghane Mahallesi (Tabakhane Mahallesi) ve Debbaghlar Çarşısı'nın bulunması debbağlığın yaygınlığının en önemli göstergesidir (Şekil 11). Bunun yanı sıra kentteki en yaygın mesleklerin; kazazlar, saraçlar, kayıkçılar, bakırcılar, eskiciler ve çörekçilerin olduğu söylenmektedir (Öksüz, 2004).

Şekil 11. Tabakhane köprüsü, 1940 (URL-3, 2017).

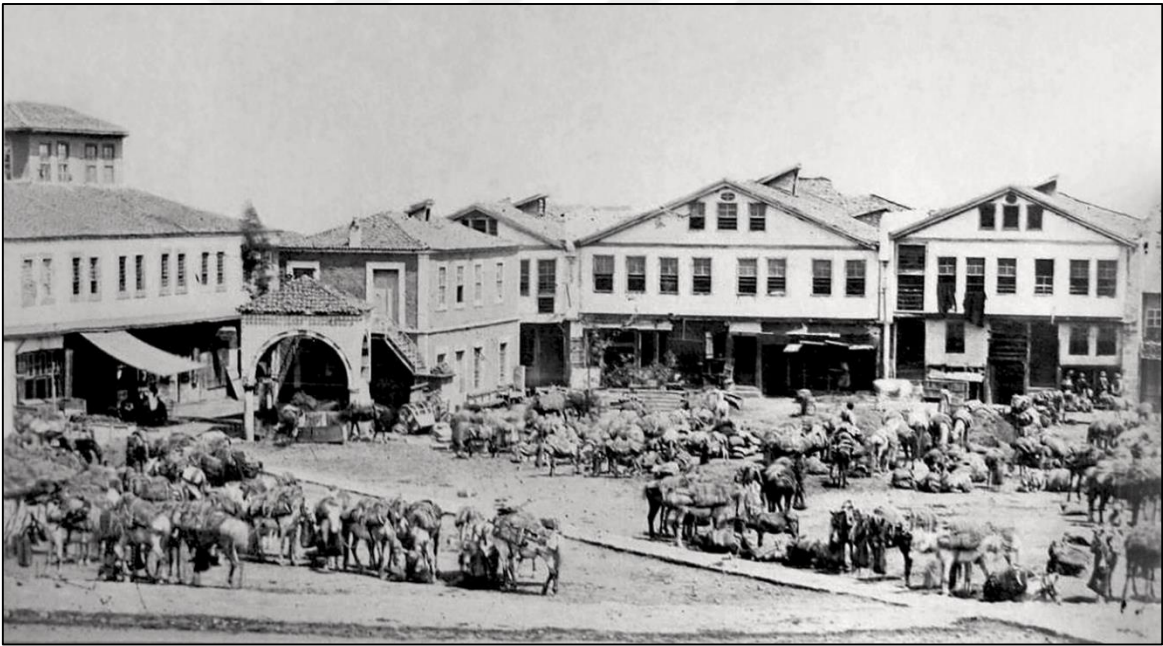
Bakırcılık zanaatı Trabzon'da oldukça gelişmiş bir konumdaydı. Bakır işleyerek gelir elde eden esnaf; bakırcılar, kazancılar ve kalaycılardan oluşmaktaydı. Trabzon'daki bakırcı ve kazancılar, Osmanlı Devleti'nin erken dönemlerinden beri hem halkın ihtiyaç duyduğu kap-kacağı yaparken hem de savaş sanayii için gerek duyulan barut kazanlarını üretmişlerdir. 18.yüzyıldan itibaren Trabzon'da yerel derebeylerin çıkardığı isyanlar, bakır mutfak eşyalarının üretimini yavaşlatmış olsa da hiçbir zaman durduramamıştır (Öksüz, 2004).

Aynı yüzyılda; bıçakçı, çanakçı, çırkıkçı, demirci, keresteci, kalaycı, kantarcı, kazancı, bakırcı, kundakçı, mataracı, tabancacı, tarakçı, varilci, tokmakçı, semerci, mihçi, çakmakçı, camcı, saatçi, nalbant, sandıkçı, kuyumcu ve mumcu da çeşitli âlet ve ev

eşyaları ile ilgili iş kollarıydı. Trabzon'da Kuyumcular Çarşısı'nın olması da bu meslek grubunun yaygın oluşuna bir göstergedir (Öksüz, 2004).

19.yüzyıla gelindiğinde Trabzon, eskiden olduğu gibi yine İran transitinin merkeziydi. 1836'da Karadeniz'de buharlı gemilerin kullanılmaya başlamasından sonra daha da hızlı bir ilerleme göstermiş ve Akdeniz'in transit nakliyatı da Karadeniz'e dönmüştü. 19.yüzyılın ikinci yarısında kentin gelişmesi daha da ilerlemiştir. Bu dönemde Trabzon Çarşısı'nın dükkânları Avusturya ve İsviçre'nin pamukluları, Avrupa'nın çuha ve oyuncakları ile doluydu. Ayrıca İran'ın, Horasan'ın, İzmir'in en güzel halıları; Halep'in, Diyarbakır'ın, Bursa'nın değerli eşyaları, antika silah ve kıymetli taşları da satılırdı. Kirli, kara dükkânların içinde çalışan Trabzon kuyumcuları küçük şaheserler yaparlardı. Fakat yapılan işlerin en dikkat çekicisi, türlü hayvanlarla ve özellikle deve kervanlarıyla yapılan yük taşımacılığıydı (Sümerkan, 2008), (Şekil 12).

Şekil 12. Trabzon meydan, 1877 (URL-3, 2017)

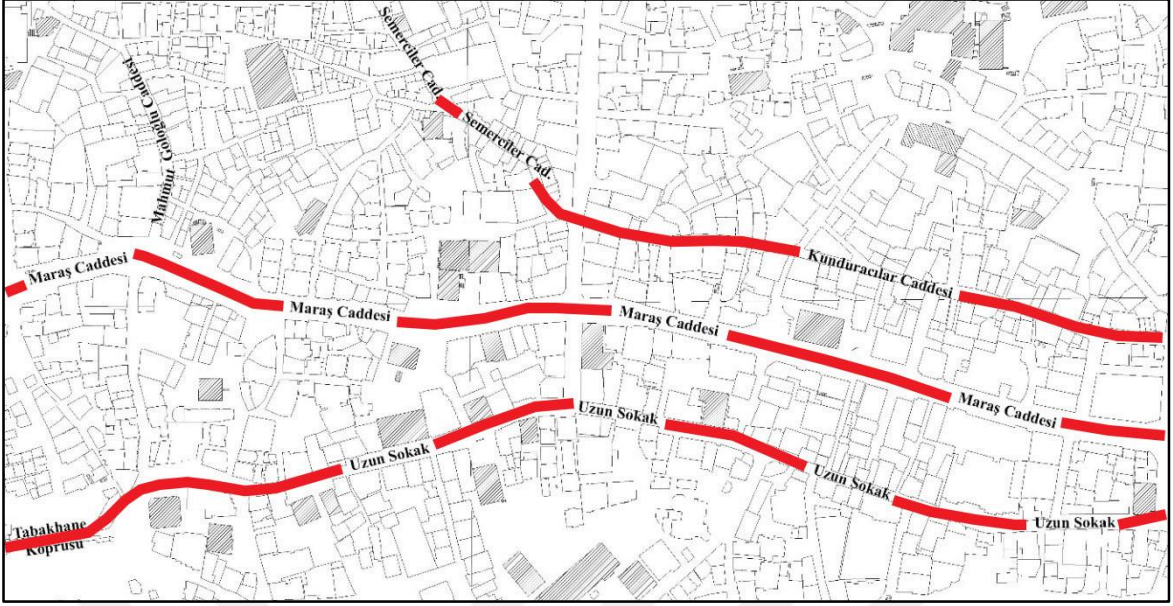
Daha sonraki yıllarda, Trabzon'da balık avlama ve keten bezi yapımı ileri düzeydeydi. Keten bezi yapımı Trabzon'dan Rize'ye doğru gelişmekteydi. Ayrıca kente kiremitçilik, çömlekçilik ve doğramacılık zanaatı da devam etmekteydi. Bu yüzyılın sonlarına doğru Trabzon'da dülgerlik, dokumacılık, demircilik, kuyumculuk zanaatları çok ilerlemişti. Artık kentte Avrupa malları ile yarışabilecek eşyalar yapılıyordu (Sümerkan, 2008).

Kentteki bu zanaatların yapıldığı han ve bedesten gibi yapıların fazlalığı Trabzon'daki ticari faaliyetlerin yoğun olduğunu göstermektedir. Trabzon'un ekonomik ve ticari geçmişi incelendiğinde, Trabzon'daki çarşıların, hanların, bedestenlerin, pasajların ve arastaların bu bağlamda kent için büyük bir öneme sahip olduğu görülmektedir. 1873 tarihli Trabzon Vilayeti Salnamesi'nde o tarihlerde kent merkezinde 33 adet hanın var olduğu belirtilmektedir (Şahin, 2005).

2.1.1.3. 20.yüzyıldan Günümüze Trabzon'da Ticaret ve Zanaat

Trabzon'da, Cumhuriyet sonrasında ticaretin yoğunlaştığı bölgeler kent merkezindeki iş merkezleri olarak kendini göstermeye başlamıştır. 20.yüzyıla gelindiğinde, hanlar ve bedestenlerin birçoğunun kapanmasıyla birlikte, ticaret ve zanaatın yer aldığı zaman içinde oluşan çarşılar (pasajlar, yaya yolları üzerindeki mekânlar veya taşıt yolu boyunca uzanan mekânlar) meydana gelmiş ve hanlar ile bedestenlerin yerini almıştır (Şahin, 2005).

Yaya yolları üzerindeki ticaret aksına Trabzon kentinde verilebilecek en güzel örnek; Kunduracılar Caddesi ve Uzun Sokak'tır. Kunduracılar Caddesi, bazı kısımlarında kapalılık etkisi oluşturması, aydınlatmaları, zemin vurguları, kısmi olarak pasajlarla destekli olması, iç ve dış sokakları sağladığı akslarla birlikte her zaman canlılığını sürdüren bir mekândır. Uzun Sokak ise Tabakhane'den başlayıp Atatürk Alanı'na kadar sürekliliği olan kentin en yoğun kullanılan yaya aksıdır. Kentte taşıt yolu boyunca uzanan ticaret aksının en güzel örneği ise Maraş Caddesi'dir (Şekil 13). Bu cadde çeşitli ticari işlevleri barındıran Bankalar Caddesi olarak da anılan bir mekândır.

Şekil 13. Kent merkezinde yaya yoğunluğu fazla olan caddeler

Geçmişten günümüze kentin tarihi ticari merkezi ise Kemeraltı Bölgesi ve Semerciler Caddesi'dir. Bu bölge belirli saatler dışında taşıt kullanımına kapalı ve yoğun yaya trafiğinin olduğu bir mekândır. Zanaatın olduğu ve izlerinin hala sürdürüldüğü bu bölge geçmişte bakırcıların yoğunlaştığı Alacahan, terzilerin bir arada bulunduğu Taşhan (Terzihan), Vakıfhan ve ticaretin merkezi sayılan Bedesten'e ev sahipliği yapmaktadır.

20.yy sonunda ulaşım, iletişim ve teknolojiadaki gelişmeler bütün işlevlere farklılık getirmiştir. Sanayi Devrimi öncesinde, yönetsel ve sosyal kullanımlar kent merkezinde yer alırken günümüzdeki çağdaş merkezlerde bunun yerini ticaret ve büro hizmetleri almıştır. Trabzon ticaretindeki gelişmeler kentte önemli ölçüde demografik değişimlere ve kentin büyümesine neden olmuştur. Kentteki ticari faaliyetlerin gelişmesi Trabzon'un çevresinden göç alarak, kent nüfusunu artırmıştır. Bu ticari gelişme; nüfus hareketliliği ve kentleşme başta olmak üzere toplumsal değişimlere neden olmuştur (Aydın, 2001).

Kentleşme sürecinde Trabzon kent nüfusunun artması ve alanın büyümesi kent merkezini yetersiz kılmış ve bu nedenle kent bir dönüşüm sürecine girmiştir. Bu dönüşüm süreci ise Trabzon'un kent merkezinin genişlemesi ve işlevlerin büyümesi şeklinde olmuştur. Tarihi kent merkezinde gerçekleşen bu dönüşüm ticaretin niteliğini de değiştirmiştir. Özellikle ticaretin ve yaya sirkülasyonunun yoğun olduğu; Kemeraltı Bölgesi, Kunduracılar Caddesi, Mumhaneönü Bölgesi ve Semerciler Yokuşu'nda yoğunlaşan zanaat mekânları ya kapanmış ya da işlev değişikliğine gitmiştir. Ayrıca

merkezde yer alan küçük imalat gibi kullanımlar merkez dışında oluşturulan küçük sanayi sitelerine taşınmıştır. (Ayakkabıcılar Sitesi, Marangoz ve Mobilyacılar Sitesi gibi)

Geçmişten günümüze kadar olan süreçteki araştırmalar sonucunda marangozluk, sandıkçılık, sepetçilik, süpürgecilik, kuyumculuk, gümüşçülük, bakırcılık, demircilik, çömlekçilik, terzilik, yorgancılık, ayakkabıcılık ve dericilik zanaatlarının Trabzon'a özgü nitelikler taşıdığı ve kentte önemli bir yere sahip olduğu belirlenmiştir. Trabzon'da önemli bir yere sahip olan bu zanaatlar ağaç işleri, maden işleri, dokuma işleri ve deri işleri olarak dört ana kategoride sınıflandırılmıştır. Bahse konu olan bu zanaat ve zanaat mekânlarının kent üzerindeki değişimi ve gelişimi aşağıdaki başlıklar altında incelenecektir.

2.2. Trabzon Kenti Planlarının Ticaret ve Zanaat Odaklı İncelenmesi

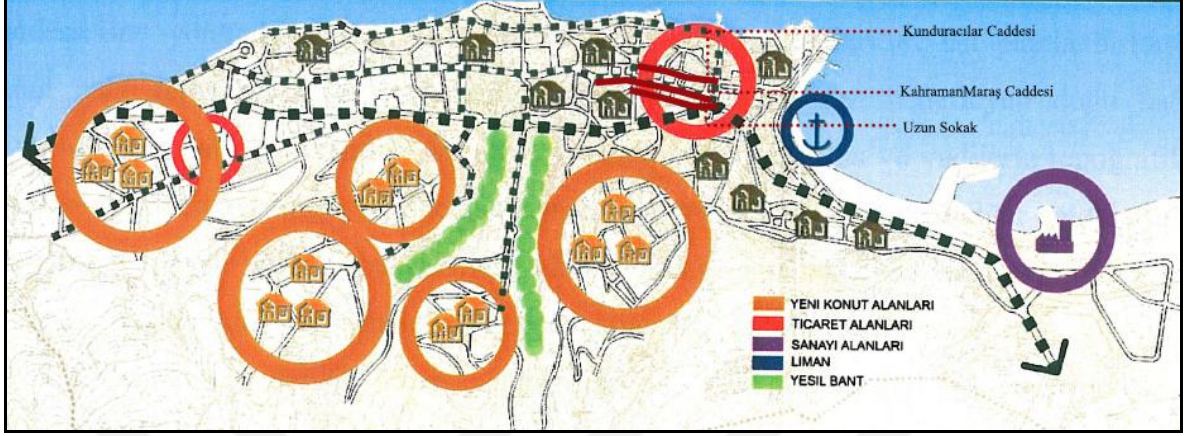
Cumhuriyetin ilanıyla birlikte ülkemizde, şehircilik ve imar konusunda yeni düzenlemeler getirilip bu konudaki uygulamalara önem verilmiştir. Bu bağlamda, 1930'lardan itibaren devletçilik ilkesi ile birlikte planlı kalkınma modeli benimsenmiştir. Bu model bağlamında 1930 tarihli Belediye Yasası ve 1933 tarihli Belediye Yapı ve Yolları Kanunu gibi kanunlar çıkarılmış olup kentlere imar planı yapımı zorunluluğu getirilmiştir (Tekeli, 1998).

Bu dönemlerde pek çok kentte planlama çalışmaları yabancı mimarlar ve şehir plancıları tarafından yapılmıştır. Fransız mimar-şehirci Jacques H. Lambert tarafından kentin ilk planı yapılmış ve 1838 yılında yürürlüğe girmiştir. Kent için yapılan sonraki planlar ise, 1970 yılı İrfan Bayhan-Emre Aysu-Hüseyin Kaptan planı, 1989 yılı revizyon imar planı, 1989 yılı koruma amaçlı imar planı, 2002 yılı revizyon imar planı ile günümüzdeki 2018 onay tarihli nazım imar planlarından oluşmaktadır (Türk, 2017).

2.2.1. 1938 Yılı Lambert Planı

Jacque H. Lambert tarafından, 1938 yılında hazırlanan planın amacı; kentsel yapının geliştirilmesine yönelik olarak kentin ticari yapısındaki ana ulaşım akslarının yenilenmesi ve geliştirilmesidir. Ticari yapıdaki ana akslar; Kunduracılar Caddesi, Uzun Sokak ve Kahramanmaraş Caddesi olarak belirlenmiştir (Şekil 14). Zanaat odaklı imalatın yapıldığı ve ticari alanların yoğunlaştığı mekânlar için Uzun Sokak, Kunduracılar Caddesi, Meydan,

Mumhaneönü ve Pazarkapı bölgeleri belirlenirken, insan ve yük taşımacılığı için Çömlekçi Limanı öngörülmüştür (Türk, 2017).

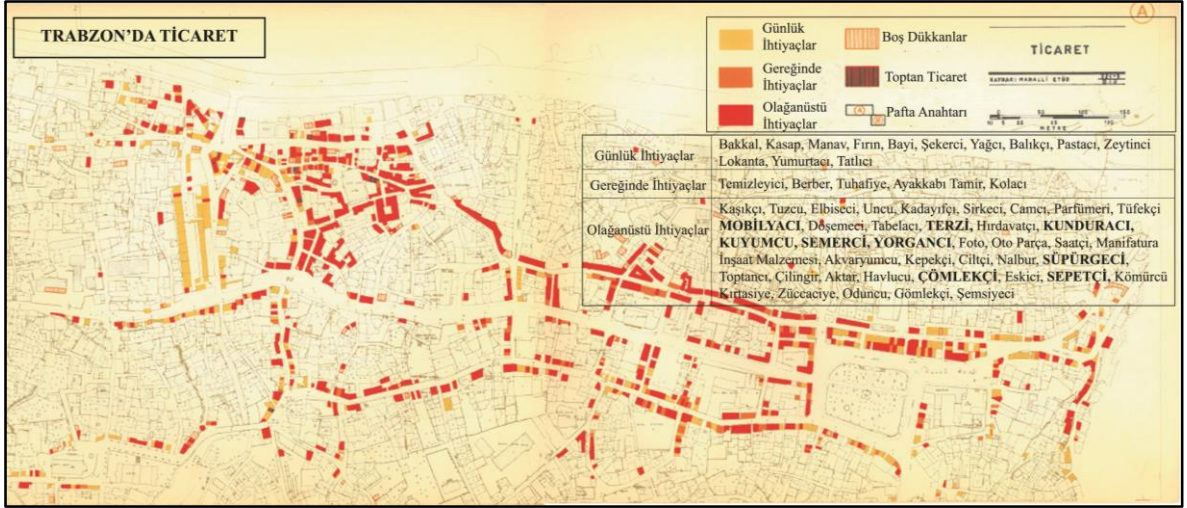

Şekil 14. Lambert planı şematik gösterimi (Türk, 2017).

2.2.2. 1970 Yılı İrfan Bayhan-Emre Aysu-Hüseyin Kaptan Planı

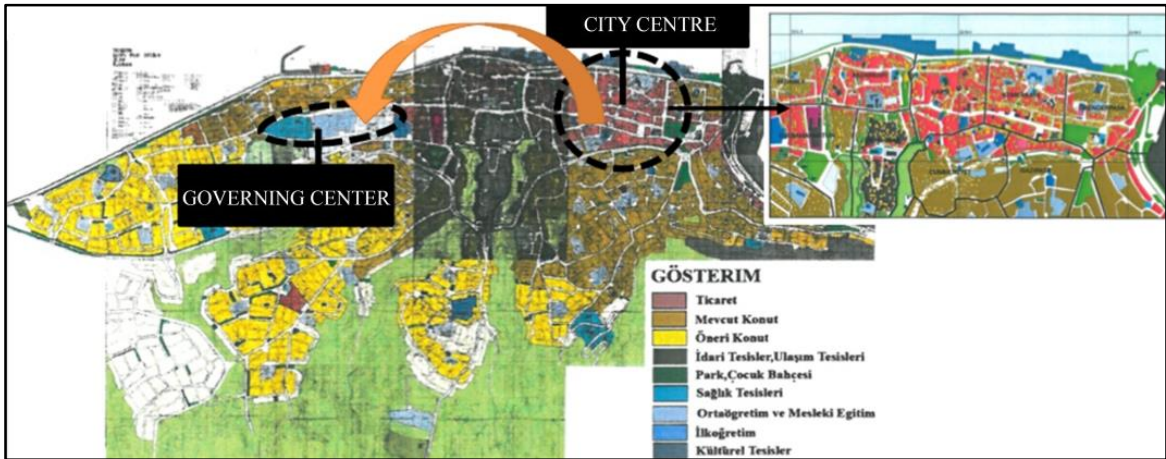
İller Bankası tarafından 1967-1968 yılında Trabzon kenti için bir analitik etüd çalışması yapılmış, kentteki zanaat ve ticaret sayısal ve mekânsal olarak tespit edilmiştir. Bu çalışmada; zanaat olarak marangozlar ve bakırcıların kentte yoğun olarak faaliyet gösterdiği, ticaretin ise genellikle merkezde, ana yollarının kesiştiği alanlarda ve Maraş Caddesi üzerinde yoğunlaştığı belirtilmiştir (Şekil 15). Özellikle 1962 yılından itibaren ticaretin canlanmasıyla birlikte Kadınlar Pazarı ve Çarşı Cami civarında yeni bir merkezin gelişmeye başladığı, ticaretin ve zanaatın belirli ihtiyaçlara göre kendi içinde bir ayrıma sahip olduğu ve buna göre mekânsal oluşum sergilediği de görülmektedir (İller Bankası, 1967-1968).

Şekil 15. 1967-1968 yılı analitik etüd çalışması ticaret analizi (İller Bankası, 1967-1968).

Analitik etüd çalışmasının ardından 1970 yılında Trabzon kentinin imar planı onaylanmıştır. 1970 planında ticari işlevlerin yoğun olduğu merkezi iş alanına 35.5 hektarlık bir alan öngörülmüştür. Bunun dışında semt merkezi olarak Erdoğdu ve Faroz Mahalleleri'nde ticaret yapı adalarının da önerildiği görülmektedir. Bu planla birlikte kent merkezindeki bazı ticari ve hizmetlerin, merkez dışına taşınması öngörülmüştür (Şekil 16). Aynı şekilde merkezde yer alan küçük imalat türü işyerleri ve otomobil sanayi faaliyetleri de Değirmendere ve Sanayi Mahallesi'ne taşınmıştır (Türk, 2017).

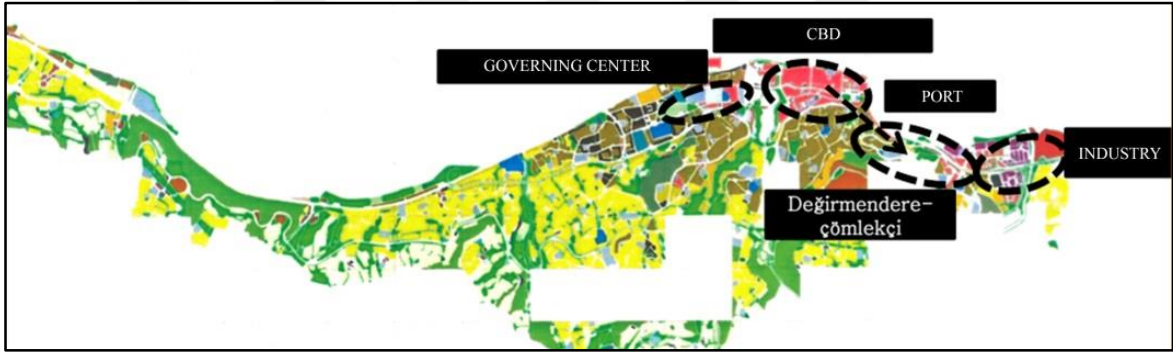

Şekil 16. 1970 onaylı imar planı (Türk, 2017).

2.2.3. 1989 Yılı Revizyon İmar Planı

Bir önceki planda kıyı bandı boyunca çizgisel bir yerleşme öngörülmüşken 1989 planında kentin mekânsal olarak gelişmesi güneye doğru yönlendirilmiştir. Kentin ticari gelişim eğilimi korunmuş, Kahramanmaraş Caddesi'nde konut altı ticaret ve Değirmendere'de yapı adaları olmak üzere ticaretin gelişimi öngörülmüştür. Bunun dışında mahalle içlerinde semt ticaret alanları önerilmiştir. Bu planın dikkat çeken yanı ticari gelişimde batıdan ziyade doğuya bir yönelim öngörmesidir (Yeşiltepe, 2008).

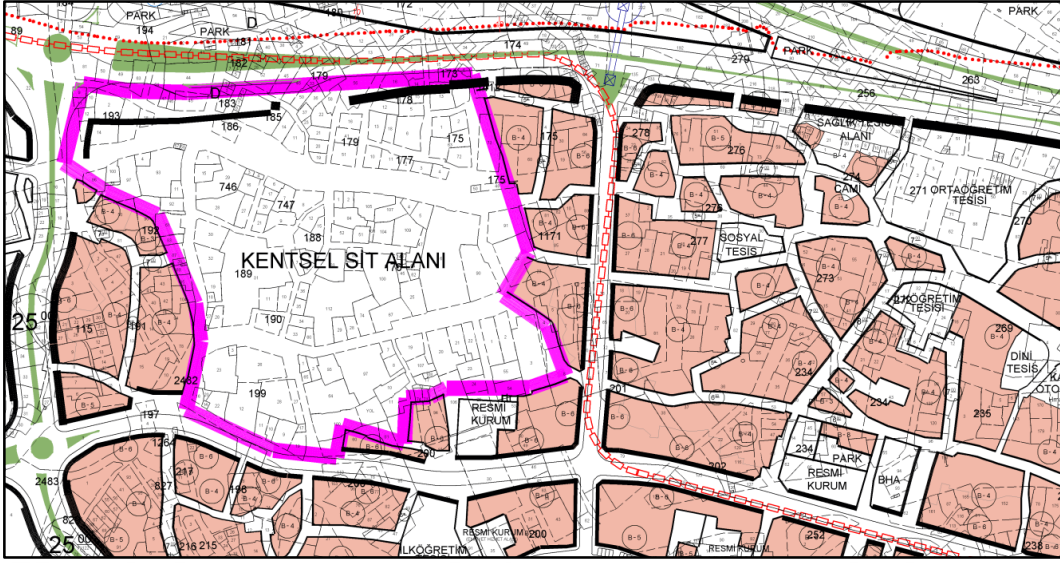
Ayrıca, ticari bakımdan gereksinimin merkezdeki konut adalarının ticarete dönüşümüyle sağlanabileceği hedeflenmiş ve ticaretin Değirmendere Mahallesi yönünde genişlemesi öngörülmüştür (Türk, 2017), (Şekil 17).

Şekil 17. 1989 onaylı imar planı (Türk, 2017).

2.2.4. 1989 Yılı Koruma Amaçlı İmar Planı

1989 yılında Trabzon ili Merkez Kentsel Sit Alanları Koruma Amaçlı İmar Planı yapılmıştır. Koruma Amaçlı İmar Planında, ticari kullanımların ve zanaat mekânlarının yoğun olarak yer aldığı Kemeraltı bölgesi III nolu kentsel sit alanı olarak ilan edilmiştir. Kemeraltı bölgesinde ticari kullanımlar için, Koruma Amaçlı İmar Planında belirlenen plan notlarına uyulacağı belirtilmiştir. (Trabzon Büyükşehir Belediyesi İmar ve Şehircilik Müdürlüğü, 2018), (Şekil 18).

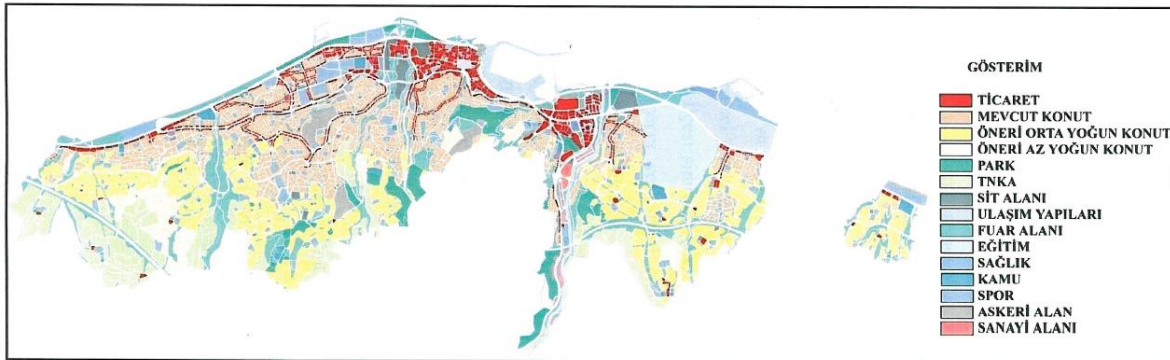

Şekil 18. 1989 onaylı koruma amaçlı imar planı (Trabzon Büyükşehir Belediyesi İmar ve Şehircilik Müdürlüğü, 2018).

2.2.5. 2002 Yılı Revizyon Nazım İmar Planı

2002 yılı revizyon nazım imar planında, merkezi iş alanında yoğunlaşan uluslararası ticaretin uzmanlaştığı alanların gelişme yönünün limana ve Çömlekçi Mahallesi'ne yakın olan Değirmendere Mahallesi'ne kaydırılması ticari işlevlerin de kentteki ana ulaşım akslarına paralel olarak gelişeceği öngörülmektedir (Türk, 2017).

Planda özellikle merkezi iş alanı içerisinde kalan ticari işlevlerin, belirli alanlarda mekânsal olarak kutuplaşma eğilimi içinde olduğu görülmektedir. Merkezdeki konut-ticaret oranı konuttan ticarete doğru yönelmiş ve merkezde gün geçtikçe kat sayısı, yoğunluk, zemin ticaretin taban alanı artmıştır. (Yeşiltepe, 2008), (Şekil 19).

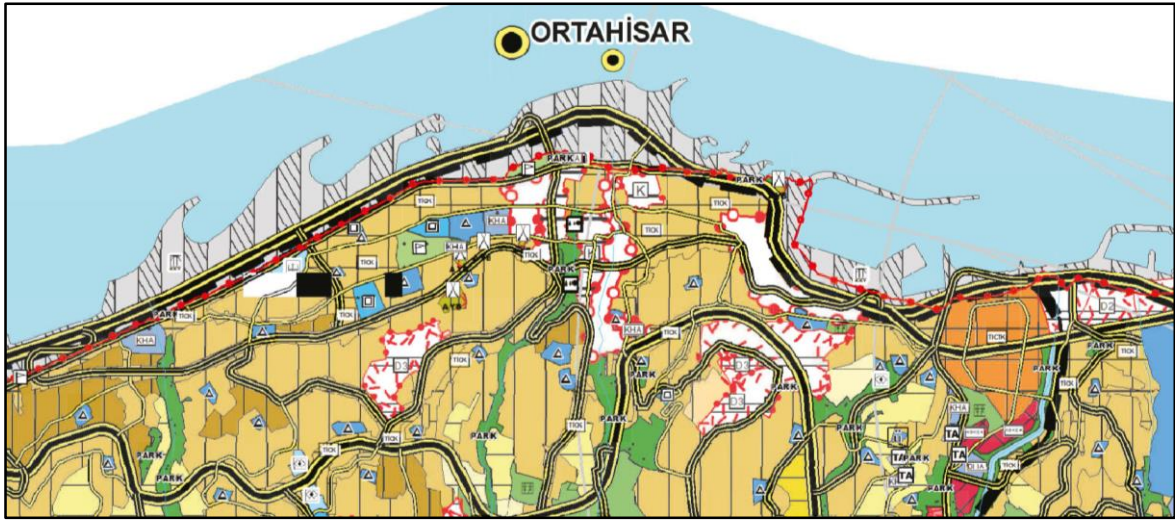

Şekil 19. 2002 Trabzon 1/5000 revizyon nazım imar planı (Yeşiltepe, 2008).

2.2.6. 2018 Yılı Nazım İmar Planı

Trabzon İli 1/25.000 Ölçekli Nazım İmar Planı, 2040 hedef yılında, il bütününde koruma-kullanma dengesinin sağlandığı, sürdürülebilir kalkınmayı desteklemek üzere, yerleşme alanları ile sanayi, tarım, turizm, ulaşım gibi sektörel gelişmeleri yönlendirecek arazi kullanım kararlarının ölçeğin gerektirdiği detayda belirlenmesini amaçlamaktadır (Trabzon Büyükşehir Belediyesi İmar ve Şehircilik Müdürlüğü, 2018) (Şekil 20).

Şekil 20. 2018 yılı Trabzon 1. planlama alt bölgesi 1/25000 NİP/kent merkezi, (Trabzon Büyükşehir Belediyesi İmar ve Şehircilik Müdürlüğü, 2018).

Bu amaca yönelik; ekonomik hedefler başlığı altında, ilin turizm potansiyellerinin değerlendirilerek ülke ekonomisinde rekabetçi bir yapıya kavuşturulması tanımlanmıştır. Yöreye özgü, geleneksel zanaatları ve iktisadi faaliyetleri geliştirilmesi, teşvik edilmesi ve bunlara yönelik eğitim, finans, tanıtım ve pazarlama organizasyonlarının gerçekleştirilmesi stratejisi belirlenmiştir. Ancak bu hedeflere yönelik plan kararlarında ve plan notlarında bir planlama kararı bulunmamaktadır.

3. BULGULAR VE İRDELEME

Bulgular ve irdeleme bölümü; Trabzon’da zanaat ve zanaat mekânlarının geçmişten günümüze mekânsal ve niceliksel değişimleri ile kentteki zanaat faaliyetlerine yönelik olarak zanaatkârların görüşlerinin değerlendirilmesi olarak iki temel başlık altında toplanmıştır.

3.1. Trabzon’da Zanaat ve Zanaat Mekânlarının Değişimi

Trabzon kentine özgü, günümüzde az miktarda da olsa üretimi sürdürülmeye çalışılan veya geçmişte üretimi yoğun olup günümüzde yok olan, daha çok kent merkezinde yoğunlaşan bu zanaatlar 4 ana başlık altında toplanmıştır. Bunlar; Ağaç İşleri (Marangozluk, Sandıkçılık, Sepetçilik, Süpürgecilik), Maden İşleri (Kuyumculuk, Hasırcılık, Kazaziye, Telkari, Gümüşçülük, Bakırcılık, Demircilik, Çömlekçilik), Dokuma İşleri (Yorgancılık, Terzi) ve Deri İşleri (Ayakkabıcılık, Dericilik)’dir. Bu başlık altında sınıflandırılan zanaatların geçmişten günümüze mekânsal ve niceliksel değişimleri tespit edilmiştir.

3.1.1. Ağaç İşleri

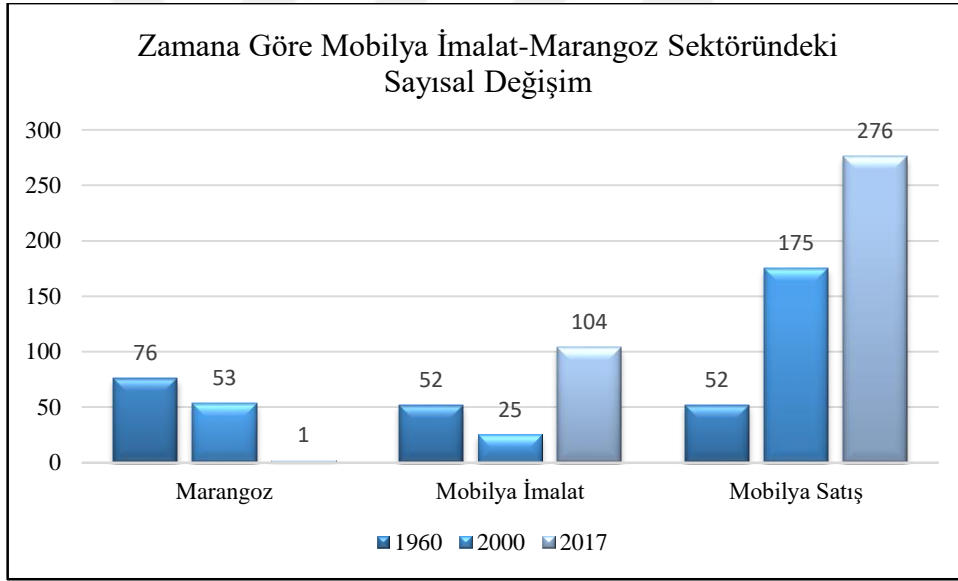
Trabzon kentinde ormanların gür ve bol oluşundan dolayı gerekli ve yeterli hammaddenin kolaylıkla sağlanabilir olması kentte ağaçla ilgili zanaat dallarını ön plana çıkarmıştır. Bu bağlamda mobilya imalat-marangozluk (marangozluk, mobilya imalatçılığı, ahşap oymacılık ve doğrama), sandıkçılık, sepetçilik ve süpürgecilik kentte tarihi geçmişe sahip zanaatlar olarak ağaç işleri kategorisinde değerlendirilmektedir.

3.1.1.1. Mobilya İmalat-Marangozluk

Ağaç ürünlerinden yapılan eşyalar ilk çağlardan beri yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu yaygın kullanım insanların ihtiyaçlarından doğmuş ve marangozluk zanaatının gelişimine katkı sağlamıştır. Marangozluk ve mobilya imalat zanaatları pazar ve

hammaddeye yakın yerlerde daha fazla görülmektedir. Trabzon'un da hem bu özellikleri taşıması hem de tarihi İpekyolu üzerinde bulunmasının getirdiği ticari hareketliliği ile kentte marangozluk gelişmiştir (OAİB, 2016). Trabzon kentinde marangozluk zanaatının izleri birçok cami ve binalarda ahşap oyma tekniğiyle yapılmış tavan, pencere ve kapı süslemelerinde görülmektedir.

Trabzon kentinde 1960'lı yıllarda 76 marangoz, 52 tane mobilyacı bulunmaktaydı (Şekil 21). Bunlar genel olarak Kemerkaya Mah., Cumhuriyet Mah., Çarşı Mah., Yenicuma Mah. ve Pazarkapı Mah. çevresinde yer almaktaydı (İller Bankası, 1967-1968). 45 yıllık mobilya ustası Şaban Yılmaz, 1970'li yıllarda zanaatkârların yaptıkları ürünleri makine olmadan elleriyle kestiklerini, oyduklarını ve şekil verdiklerini belirtmiştir. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte marangozluk zanaatına da makineleşme karışmış ve elde hızarla kesilen ürünler artık makinelerde kesilmeye başlanmıştır.

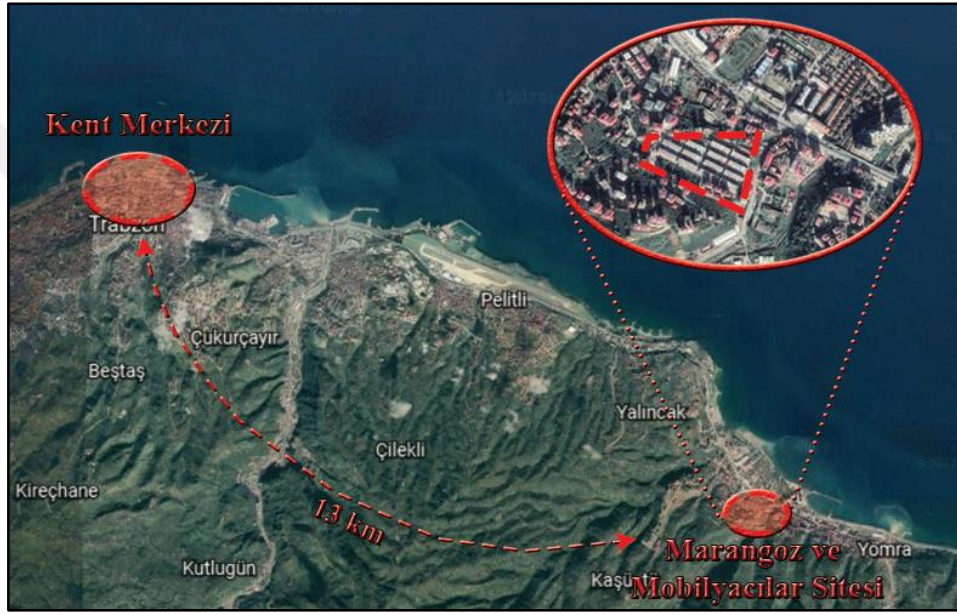

Şekil 21. Zamana göre marangoz-mobilya sektöründeki sayısal değişimi

2000'li yılların başında kentte 39 ahşap doğrama atölyesi, 14 marangoz, 25 mobilya imalat atölyesi, 175 mobilya satışının yapıldığı mekân bulunmaktaydı. Yani 30 yıllık süreçte el işçiliğiyle bu zanaatı sürdüren mekân sayısı 76'dan 78'e yükselmiştir. Mobilya satışı yapan dükkânlar ise 52'den 175'e yükselmiştir (Şekil 21). Bu mekânlar o dönemde çoğunlukla Çarşı Mah., Pazarkapı Mah., Kemerkaya Mah., Cumhuriyet Mah., Fatih Mah. ve Sanayi Mahallesi'nde yer almaktaydı (Aydın, 2001). Görülmektedir ki, yıllar geçtikçe kişilerin talepleri, hazırı yönelim, kişilerin sektördeki marka ürünleri satın alma gücündeki

eğilimi mobilya satış mekânlarında artışa neden olmuştur. Bu talepler marangozluk zanaatında el işçiliğinin gerilemesine ve bu zanaatın yavaş yavaş yok olmasına neden olmuştur.

Zamanla marangozlar, mobilya imalatına başlamış ve ikisini bir arada yürütmüşlerdir. Böylelikle marangozluk azalmıştır. Kent merkezinde, mekânsal olarak azalmanın en önemli faktörlerinden biri ise Kaşüstü Mahallesi'nde kurulan Marangoz ve Mobilyacılar Sitesi'dir (Şekil 22).

Şekil 22. Marangoz ve mobilyacılar sitesinin kent içindeki konum

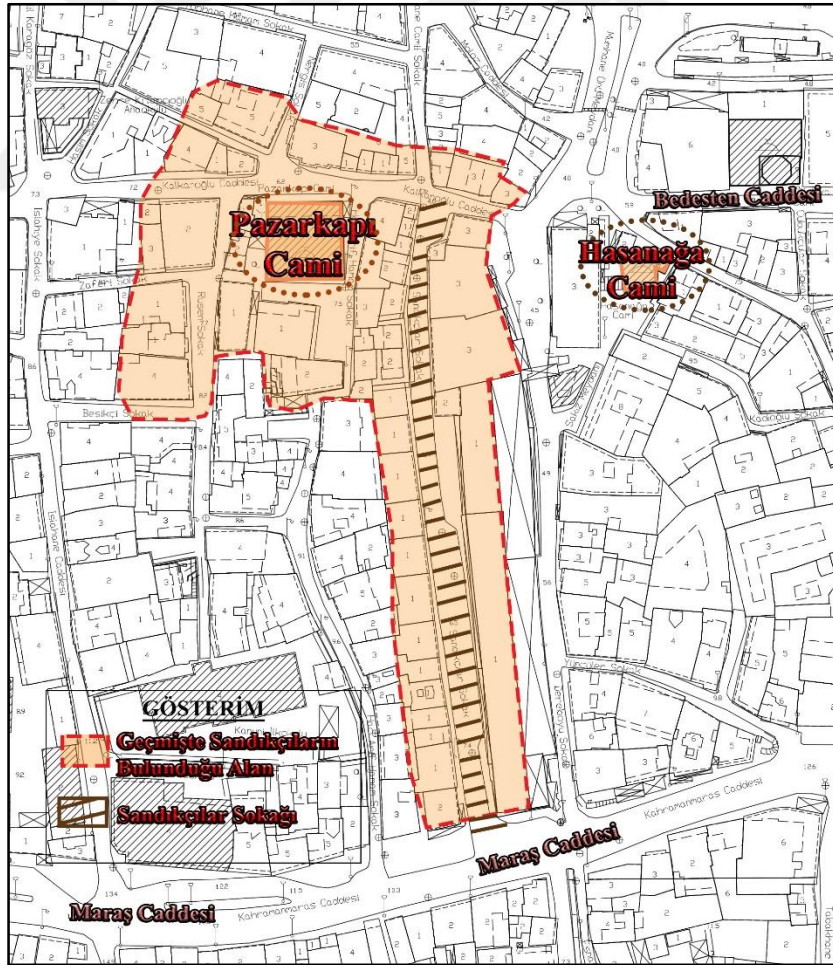
Günümüzde marangozluk ve mobilya imalatı kent içinde yapılan bir zanaat olmaktan çıkarak Mobilyacılar Sitesinde yapılan bir zanaata dönüşmüştür. Şuanda kentte 14 tane marangoz, 104 tane mobilya imalat atölyesi bulunmaktadır. Bunlardan 13 marangoz, 56 mobilya imalat atölyesi ve 1 ahşap oyma atölyesi Mobilyacılar Sitesi içinde yer almaktadır. Kentte ise toplamda 276 mobilya satış mağazası bulunmaktadır (Şekil 21). Mobilyacılar sitesinde imal edilen bu mobilyaların satış yerleri genellikle kent merkezi, Kaşüstü Mahallesi ve Akçaabat'a bağlı Söğütlü Mahallesi'nde yoğunlaşmaktadır. Günümüzde marangozluk zanaatını sürdüren zanaat mekânı sayısı sadece 1 tanedir. Bunun nedenleri arasında teknolojinin gelişmesi ve mobilya imalat sektörünün marangozluk sektörünün önüne geçmesi gösterilebilir. Çünkü mobilya imalatındaki işlemleri ve oymacılığı

yapabilen zanaatkâr zaten marangozun yaptığı kaba el işçiliğini günümüzde yapabilmektedir.

3.1.1.2. Sandıkçılık

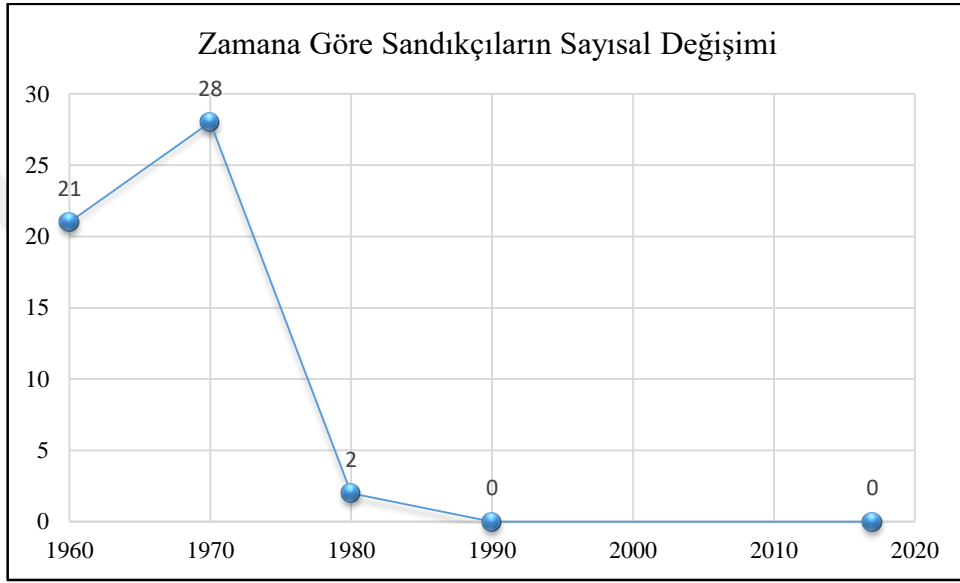
Sandık üretiminde kullanılan ceviz, karaağaç, kestane ve dut ağaçları türlerinin Trabzon'da bol oluşu sandıkçılık zanaatının kentte geleneksel üretim biçimi olarak gelişmesinde önemli olmuştur. Trabzon'da geçmişi çok eskilere dayanan bu zanaat dalının merkezi Mumhaneönü'nde yer alan Pazarkapı Cami ve çevresiydi (Şekil 23). Bu cami çevresindeki sokakların neredeyse hepsi sandık imalathaneleriyle doluydu. Yan yana dizili bu dükkânlarda sandık üretim sürecinin farklı aşamaları yapılırdı. Bundan dolayı Pazarkapı Cami çevresi geçmişten beri Sandıkçılar Arastası olarak anılmaktadır (Sümerkan, 2011).

Şekil 23. Pazarkapı cami ve yakın çevresi

1960'lı yıllarda Pazarkapı Cami çevresinde sandıkçılıkla uğraşan 21 zanaat mekânı bulunurken bu sayı 1970'li yıllarda 25-30'a çıkmıştır. O dönemlerde her bir sandıkçı dükkânında 8-18 kişi çalışmakta ve Trabzon sandığı bölgede kaliteli ürün olarak görüldüğü için çevre illere de pazarlanmaktaydı. 1980'li yıllarda sandıkçılık zanaatında gerileme başlamış Sandıkçılar Arastası olarak bilinen alanda yalnızca iki imalathane kalmıştır (Sümerkan, 2008), (Şekil 24).

Şekil 24. Zamana göre sandıkçıların sayısal değişimi

Hazır olarak kente gelen ve satılan sandıklar maddi açıdan daha uygun ve el işçiliğiyle yapılan sandıklara göre bekleme süresi olmadığından insanlar bu sandıkları geleneksel tarzda üretilen sandıklara göre daha fazla tercih etmiştir. Böylece 1980'li yılların son dönemlerinde sandıkçılık zanaatı yavaş yavaş gerilemeye başlamış ve sandıkçılıkla uğraşan ustalar dükkânlarını ya kapatmış ya da marangozluk işlerine yönelmişlerdir (Sümerkan, 2011).

1990'lı yıllarda bu zanaat kaybolmuş ve günümüze ulaşan zanaatkâr ve zanaat mekânı da kalmamıştır. Eskiden İhsan Usta, Kör Niyazi, Mehmet Usta, Paşa Reis, Nalbant Hüseyin, Ahmet Usta, Hacı Hayri, Ziya Usta (yanında 36 kişi çalıştırmış), Zavanalı Ahmet, Rahim Karabaki ve Temel Usta'nın zanaatını gerçekleştirdiği bu sokaklarda şimdilerde lokanta, berber, toptan ticaret, gıda pazarlama, bahçe ve tarım aletleri, nalburiye ve çay ocağı gibi işlevler yer almaktadır. Bu durum göstermektedir ki, geçmişte her

köşesinde sandıkların yapıldığı ve adını onlardan alan sokak artık tamamen bu niteliğini kaybetmiş, yalnızca sokak ismi olarak (Sandıkçılar Sokağı) kalmıştır.

3.1.1.3. Sepetçilik

Sepet Trabzon'da hem bir eşya hem de bir kültürü temsil etmektedir. Özellikle masallar, maniler ve bilmece gibi sözlü kültür ürünlerinde sepetin geleneksel bir zanaat türü olduğundan sıklıkla bahsedilmektedir (URL-4, 2017).

Sepetçilik; orman köylerinde, özellikle göl ve dere kenarına kurulu yerleşim bölgelerinde yapılan bir zanaat dalıdır. Trabzon'un kıyı kenti oluşu, fındık üretiminin bolluğu ve sepetlerin fındık çubuğundan yapılması, bu yörede sepetçiliğin gelişmesinde önemli bir faktör olmuştur. Trabzon'da orman alanlarının fazlalığı ve bu zanaat dalının fazla araç gerece gerek duyulmadan yapılabilirliği sepetçiliği kentin hemen hemen her yöresinde yapılabilir kılmıştır. Ancak Sürmene, Çaykara, Araklı, Arsin, Yomra ve Vakıfkebir ilçeleri sepetçilik zanaatıyla ön plana çıkmıştır (Sümerkan,2008).

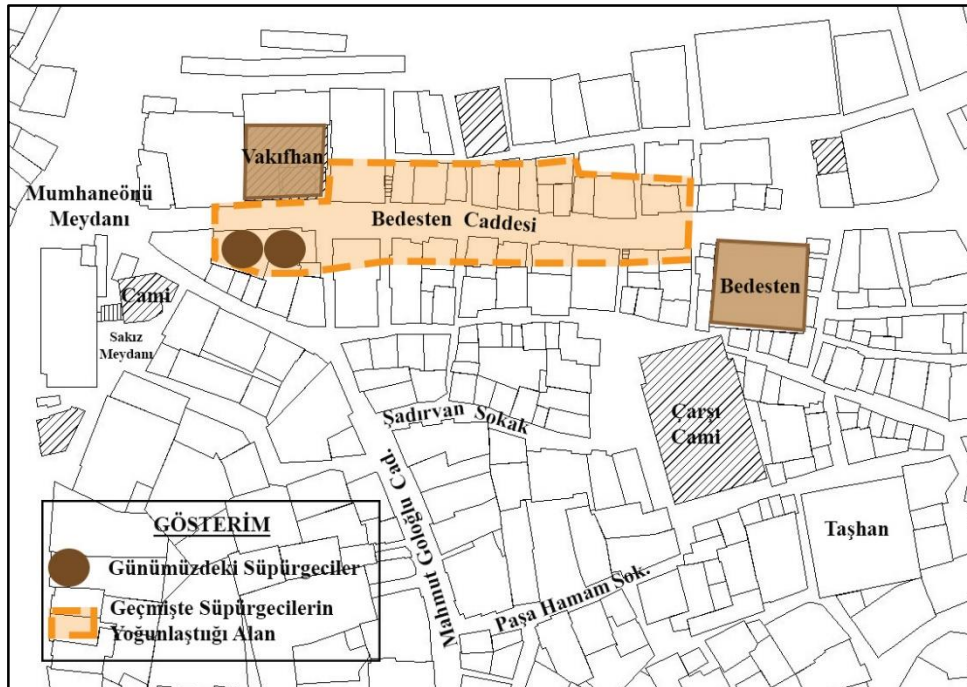
Çoğunlukla kırsalda yapılan sepetçilik zanaatı kent merkezinde çok fazla görülmemiştir. 1960'lı yıllarda kent merkezinde yalnızca 1 adet sepetçi bulunmaktaydı (İller Bankası, 1967-1968). Çoğunlukla köyden gelen sepetçiler pazarlarda sepetlerini satmaktaydı. Sepet halk tarafından tercih edilen yük taşıma aracıydı. Çünkü motorlu taşıtların günümüzdeki kadar aktif kullanılmadığı bu dönemlerde insanlar eşyalarını sırtlarında sepetlerle taşırdı. Günümüzde ise tarımsal üretim biçimlerinin değişmesi, kırsala erişimin kolaylığı, araç kullanımının artması sonucu insanların yük ve eşya taşıma aracı artık motorlu taşıtlar olmuştur (Sümerkan, 2008). Artık büyük sepetlerin yerine daha çok süs sepetleri, piknik sepetleri, ekmek sepetleri, meyve toplama sepetleri, fındık sepetleri, küp sepetleri gibi sepetler üretilmektedir. Bu durum göstermektedir ki, sepetçilik zanaatı günümüzde artık yalnızca hediyelik eşya amaçlı olarak yapılmaktadır ve kentte bu zanaatla uğraşan zanaatkâr ve mekân kalmamıştır.

3.1.1.4.Süpürgecilik

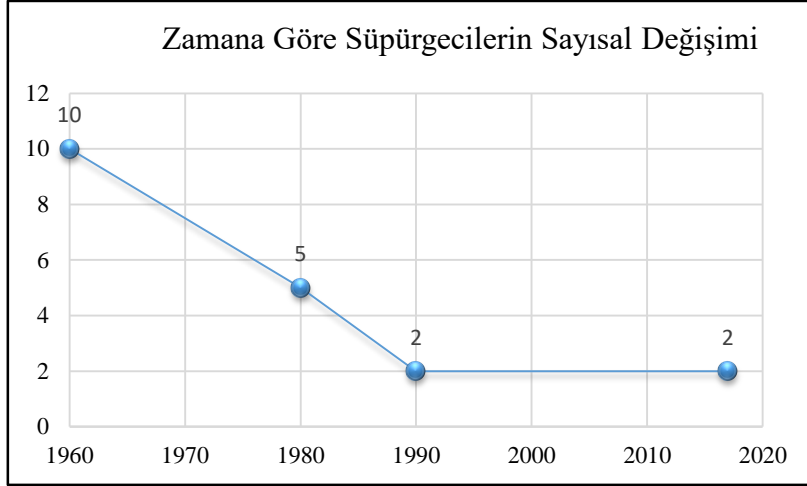
Süpürgecilik zanaatının Trabzon'un geleneksel ticaretinin bulunduğu Kemeraltı bölgesinde önemli bir geçmişi vardır. Trabzon süpürgesi Edirne, Adapazarı ve Samsun'dan

gelen alıllardan yapılmaktaydı. alılların sıkıştırılmasıyla yapılan ağır süpürge kaliteli olarak tanımlanmakta ve kaynaklarda Trabzon süpürgesinin ağır olduğu belirtilmektedir. Trabzon süpürgeciliğini önemli kılan bir diğer faktör de usta ve çırak ilişkisidir. Zanaatı yaparken usta ve çırak görev paylaşımına çok önem verir, birbirlerinin el emeklerine saygı duyarlardı (URL-5, 2017).

Süpürgeciler Kemeraltı'nın alt sokağında yer alan tarihi Bedestenin bulunduğu caddede sıralanmaktaydı (Şekil 25). 1960'lı yıllarda Bedesten Caddesi üzerinde süpürgecilik zanaatı yapan 10 zanaat mekânı bulunmaktaydı. 1980'li yıllarda bu mekânlarda azalma görülmüş ve bu sayı 5'e düşmüştür. Süpürgeciliğin yanı sıra cadde üzerinde tuhafiyeye, züccaciye, toptancılar gibi işyerlerinin çoğalması ve taşıt trafiğinin bu alandan geçmesi mekânının işlevsel dokusunu etkilemiştir. 1990'lı yıllarda teknolojinin gelişmesi ve özellikle elektrikli süpürgenin yaygın kullanımı ile süpürgecilik zanaatı yavaş yavaş kaybolmaya başlamış ve kentte 2 süpürgeci kalmıştır (Orhanoğlu, 2011). Günümüzde bu mekânlar Bedesten Caddesi üzerinde konumlanmaktadır. Ancak bu zanaat mekânlarında artık süpürge üretimi yapılmamakta, hazır alınan süpürgeler satılmaktadır (Şekil 26).

Şekil 25. Geçmişten günümüze kentteki süpürgeciler

Şekil 26. Zamana göre süpürgecilerin sayısal değişimi

3.1.2. Maden İşleri

Trabzon tarih boyunca ticaret merkezi olmuş ve maden yataklarına yakın konumda bulunmuştur. Ticaret yolları ve Trabzon Limanı'nın yanı sıra, Doğu ve Kuzeydoğu Karadeniz'de bulunan zengin maden yataklarının Trabzon'da maden işlerine yönelik zanaat atölyelerinin gelişmesinde katkısı büyüktür. Trabzon kentinde kuyumculuk (altın ve gümüş işleri, hasır örme, kazazlık, telkâri), bakırcılık, demircilik ve kil işleri/çömlekçilik maden işleri kategorisinde en önemli zanaat dallarıdır.

3.1.2.1. Kuyumculuk

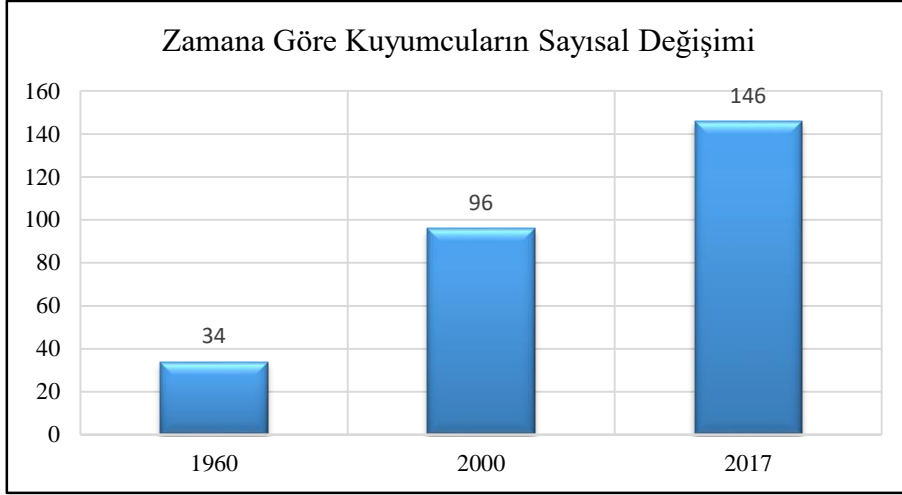
Bölgede maden işletmeciliği önceki dönemlerde gerçekleşmiş olup bu durum kentteki kuyumculuk zanaatını olumlu yönde etkilemiştir. Geçmişte bu kenti ziyaret eden seyyahlar ve tarihçiler kentteki kuyumculuğun kültürel bir zenginliği ifade ettiğini belirtmişlerdir. Trabzon kenti için Evliya Çelebi ünlü seyahatnamesinde “Dünya’da Trabzon’un kuyumcuları gibi usta kuyumcu yoktur” demiştir. Özellikle altın ve gümüş işlemecilik zanaatı kentte gelişmiştir. 11.yüzyıl ve özellikle 12. ve 13.yüzyıllarda altın ve gümüşten birçok eşyanın yapıldığı yazılı kaynaklarda belirtilmektedir (Durucu, 2015).

1461 yılında Trabzon’un fethinden sonra, Gümüşhane’den çıkarılan gümüş madenin kara yoluyla taşınması uzun süreli ve riskli bulunmuş bu nedenle gümüşün

Trabzon'dan deniz yoluyla ulaşımına karar verilmiştir. Trabzon gümüş madeninin ticaret merkezi konumuna gelmiştir (URL-6, 2017).

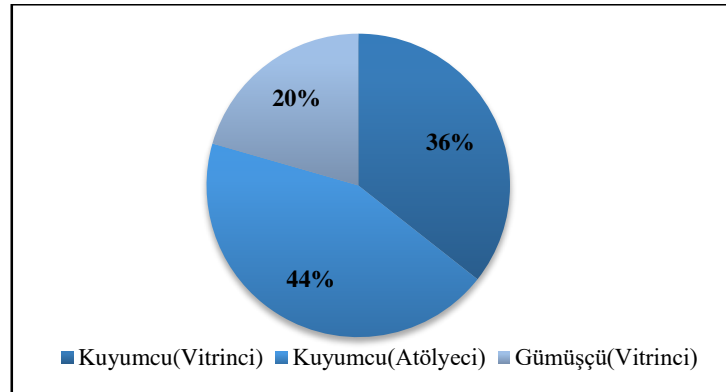
Yavuz Sultan Selim 1489'da Trabzon sancak beyi olup burada kuyumculuk zanaatını öğrenmiştir. Trabzon'da babası Beyazid Han adına sikke kazımış ve bu zanaatı meslek edinen birçok 'çuha feraceliler' (Beyazid Dönemi'nde para basabilecek kadar kuyumculuk zanaatında ileri gitmiş zanaatkârlar) yetiştirmiştir. Öyle ki kentte bu zanaatı bilen birçok kişinin bulunması nedeniyle Trabzon Darphanesi Osmanlı Devleti'nin en son kapatılan darphaneleri arasındadır. 16. ve 17.yüzyılda kuyumculuk zanaatı iyice gelişmiş ve kentte yaygın olarak yapılan meslekler arasına girmiştir (Durucu, 2015).

1960'lı yıllarda kentte kuyumcular sayıca yaklaşık otuz dört (34) işyeriydi. Ayrıca Osmanlı'dan gelen bir gelenek olarak bir arada bulunuyorlar ve kentin tarihi ticaret merkezi Kemeraltı bölgesinde bugünkü Bakırcılar Çarşısı'nın olduğu alanda yer alıyorlardı (İller Bankası, 1967-1968). O dönemin Bakırcılar Çarşısı tokmak sesleriyle inleyen, kuyum ve bakır işlerinin satıldığı mekân olarak tanımlanmaktadır. Ancak 1980'li yıllardan sonra kuyumculuğun ve bakırcılığın merkezi olarak nitelendirilen Bakırcılar Çarşısı'nın bulunduğu alan ve yakın çevresinden Kunduracılar Caddesi'ne doğru yavaş yavaş taşınmalar gerçekleşmeye başlamıştır. 1990'lı yıllarda kentteki kuyumcuların sayısı artmış (96) ve birçoğu Kemeraltı bölgesinden Kunduracılar Caddesi'ne taşınmıştır. Fakat bu kuyumculardan yalnızca 4'ü imalat yaparken kalanı vitrin kuyumcusuydu (Aydın, 2001), (Şekil 27). 50 yıldır kuyumculukla uğraşan Tayfun Sezer, yapılan görüşmelerde bunun nedenlerinin; Kemeraltı bölgesinin gece saatlerinde tenhalaşması ve güvenlik açısından sorun olması, dükkânların Kemeraltı bölgesinde küçük olması, kuyumcuların bir arada bulunma isteği ve geçmişte sarrafların Kunduracılar Caddesi'nde bulunmasının olabileceğini belirtmiştir.

Şekil 27. Zamana göre kuyumcuların sayısal değişimi

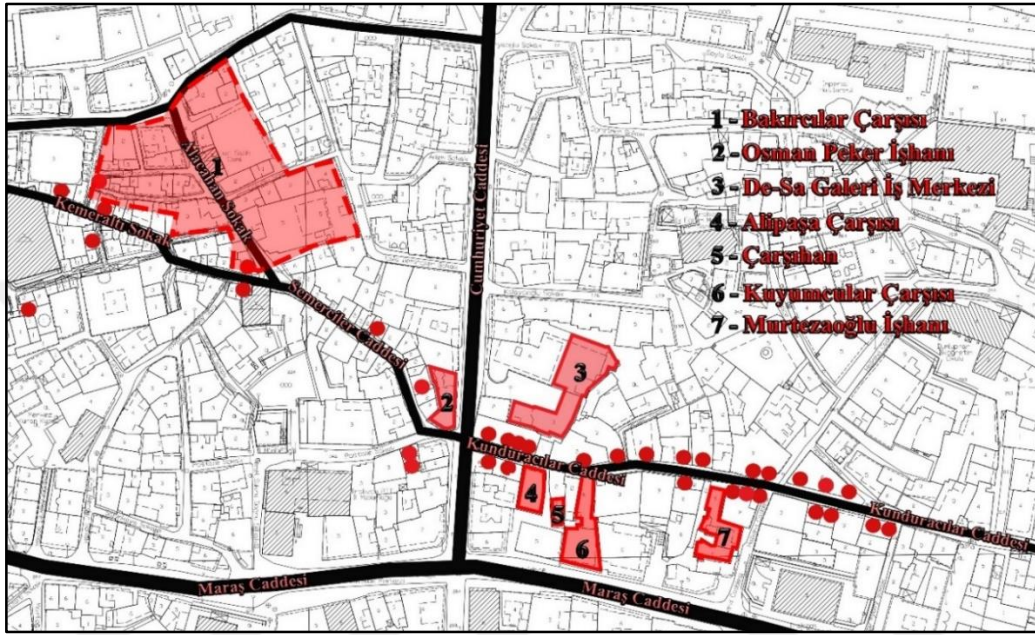
Günümüz de ise kuyumcu türü işyerleri vitrin kuyumculuğu ve üretim (zanaat) yapan atölyeler olarak ayrılmıştır. Bu bağlamda, kentte elli iki (52) tane vitrin, altmış dört (64) tane de kuyumculuk atölyesi bulunmaktadır. Atölye kuyumcuları arasında Trabzon'a özgü kuyumculuk olarak nitelendirilen hasır örücülüğü, kazazlık ve telkâri yapımı yer almaktadır. Bunun dışında otuz (30) tane de vitrin gümüşçülüğü yapan işyeri bulunmaktadır. Geçmişten günümüze sayısal olarak bakıldığında kuyumculuk zanaatında yıllara göre artış olduğu görülmektedir (Şekil 28).

Şekil 28. Kuyumcuların kentteki dağılım oranları

Mekânsal olarak kuyumcuların genellikle Kunduracılar Caddesi boyunca ve yine bu caddedeki iş hanlarında toplandıkları görülmektedir. Kuyumcular Çarşısı, Murtezaoğlu İş hanı, Osman Peker İş Hanı, Ali Paşa Çarşısı, De-Sa Galeria İş Merkezi ve Çarşıhan

bunlara örnek verilebilir. Kuyumcuların eski yerleşim alanı olan Kemeraltı bölgesinde ise on üç (13) tane kuyumcu türü işyerinin kaldığı görülmektedir. Bunlardan 8'i semerciler yokuşunda 5'i ise kuyumculuğun eski merkezi olan Bakırcılar Çarşısı içerisinde (Şekil 29).

Şekil 29. Kent merkezinde kuyumcuların yoğunlaştığı alanlar

Geçmişten günümüze kuyumculuğun kentin merkez bölgesinde genellikle toplu halde mekânsal yer seçimi yaptığı görülmektedir. Kuyumculuk zanaatı geçmişten beri kent kimliğinin hem mekânsal hem de kültürel olarak önemli bir ögesi olmuştur. Takı çeşitlerinde kullanılan malzeme ve yapılaş tarzlarına göre kuyumculuk; hasır örme, telkârî, kazazlık gibi dallara ayrılmıştır.

3.1.2.1.1. Hasır Örme

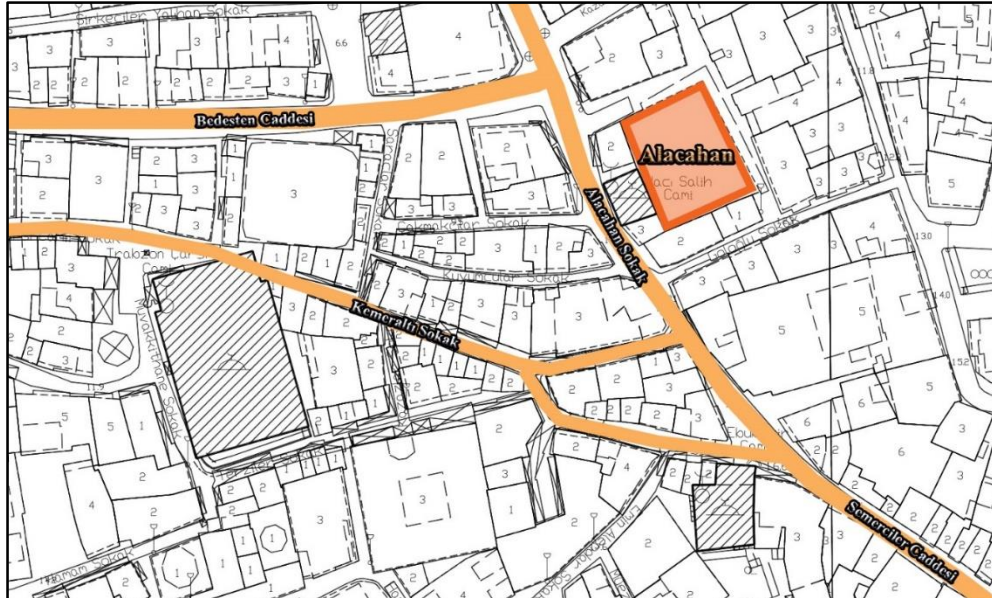
Karadeniz insanının el becerisini yansıtan Trabzon hasırı Türk kuyumculuk kültürünün önemli bir parçası olup sadece Trabzon kentinde üretilmektedir. Hasır örgü tekniğinin, 1900'lü yılların başında Rus İhtilali'nde Kafkaslar'dan Türkiye'ye göç edenler sayesinde Trabzon'a geldiği tahmin edilmektedir (Sümerkan, 2008). Ülkemizde ve

yurtdışında bu ürün Trabzon hasır kemeri, bilezik, gerdanlık ve küpesi olarak tanınmaktadır.

Trabzon hasırı 22.04.2007 tarihinde tescillenmiştir ve patenti Trabzon Kuyumcular Odası'na aittir. Hasırlar kalitesine göre 300-500 yıl dayanabilmektedir. Bilinen en eski hasır bilezik 100-150 yıllıktır (MEB, 2014). Hasır tamamen el emeği olup bu zanaat kentte genellikle kadınlar tarafından yapılmaktadır. Kadınlar hasır örme işlemini bitirdikten sonra erkekler kilit ve kaynak işlerini yapmaktadırlar. Eskiden dokumacıların en yoğun olduğu mekânlar Faroz ve Yalı Mahallesi iken günümüzde Vakfıkebir ve Akçaabat ilçeleridir (Durucu, 2015).

Günümüzde kentte 1000 civarında kadın, 5-6 erkek dokumacı olduğu bilinmektedir. Bunların çoğu evlerinde hasırları örüp kuyumculara satmaktadır. Bunun yanı sıra, 25 tane patentli hasır örgü yapan kuyumcu bulunmaktadır. Ayrıca günümüzde hasır örme zanaatı, Kemeraltı bölgesinde yer alan Alacahan'da (Şekil 30) Trabzon Olgunlaşma Enstitüsü ve Halk Eğitim Merkezi'nin usta öğreticileri tarafından kurs olarak verilmekte ve isteyen herkese bu zanaatı öğrenebilme fırsatı sunulmaktadır. Dolayısıyla, bu zanaatın gelecek kuşaklar için de sürdürülebilirlik fırsatı doğmakta ve kadınlar için iş olanağı sunulmaktadır.

Şekil 30. Alacahan ve yakın çevresi

3.1.2.1.2. Kazazlık

Kuyumculuk zanaatında farklı bir örücülük dalı da kazazlıktır. Kazaz örücülüğü Trabzon kentine has bir zanaat dalı olup ince gümüş tellerin ibrişim üzerine burularak yapılmasıyla şekil bulur. Bu ürünlerin başında kolye, küpe, bileklik ve tespih gibi el işi ürünler gelmektedir (Durucu, 2015), (Şekil 31).

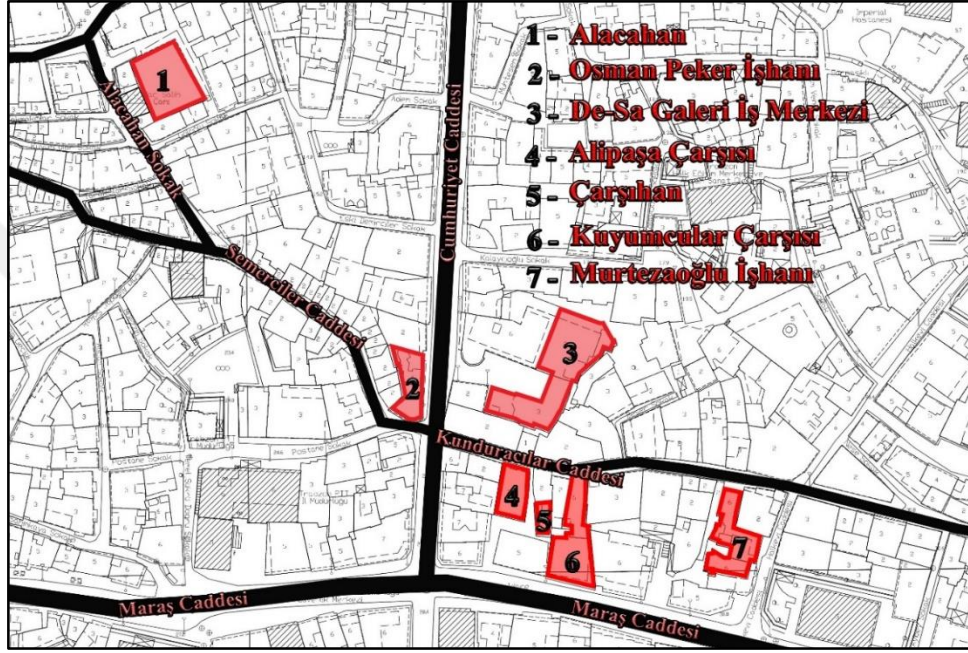
Şekil 31. Trabzon işi kazaziye örnekleri

Kazazlık zanaatı Trabzon'a Dağıstan ve Kafkasya'da yaşayan Türkler aracılığıyla gelmiştir. Kazaz örücülüğü tekniğinin gelişmesi ve yayılmasında erkek usta öğreticilerin etkili olduğu söylenmektedir (Durucu, 2015). Bu zanaatın Trabzon kentindeki son ustası olan Abdullah Eltan, bu zanaatı kentte daha çok Rumların yaptığını ve Birinci Dünya Savaşı'ndan önce kentte en az 60 tane kazaz dükkânı olduğunu belirtmektedir. Ayrıca o dönemlerde köylü kadınlar tarafından kıyafetlere gümüş telleri örmede de bu zanaatın kullanıldığını belirtmektedir (Sümerkan, 2008).

Günümüzde kazazlık, gümüş örücülüğü olarak da bilinmektedir. Bugünkü en tanınmış kazaz zanaatkârları; Hasan Tabakoğlu (kültür ve turizm bakanlığı sanatçısı), Levent ve İlknur Tuana (çalışmaları TRT Trabzon tarafından belgesel haline getirilmiş), Şekip İskender ile oğulları Ulvi ve Hakan İskender, Hasan Uzun, Ayşe Türk ve Ayşe Saygın'dır (Durucu, 2015).

Kazaziyeler örüldükten sonra kuyumcu vitrinlerinde satışa sunulmakta ve bunun için ayrı bir mekâna ihtiyaç duyulmamaktadır. Günümüzde kentte kazazlık zanaatıyla uğraşan

12 mekân bulunmaktadır. Günümüzde kazaziyelerin yapıp satışı sunulduğu mekânlar genellikle, Kunduracılar Caddesi'nde yer alan Kuyumcular Çarşısı, Alipaşa Çarşısı ve Mürtezaoğlu İşhanı'dır (Şekil 32). Ayrıca bu zanaat Kemeraltı bölgesinde yer alan Alacahan'da Trabzon Olgunlaşma Enstitüsü ile Halk Eğitim Merkezi'nin usta öğreticileri tarafından öğretilmekte ve katılanlara yeni bir meslek dalı sunmaktadır.

Şekil 32. Kazaziye ürünlerinin satışa sunulduğu mekânlar

3.1.2.1.3. Telkâri

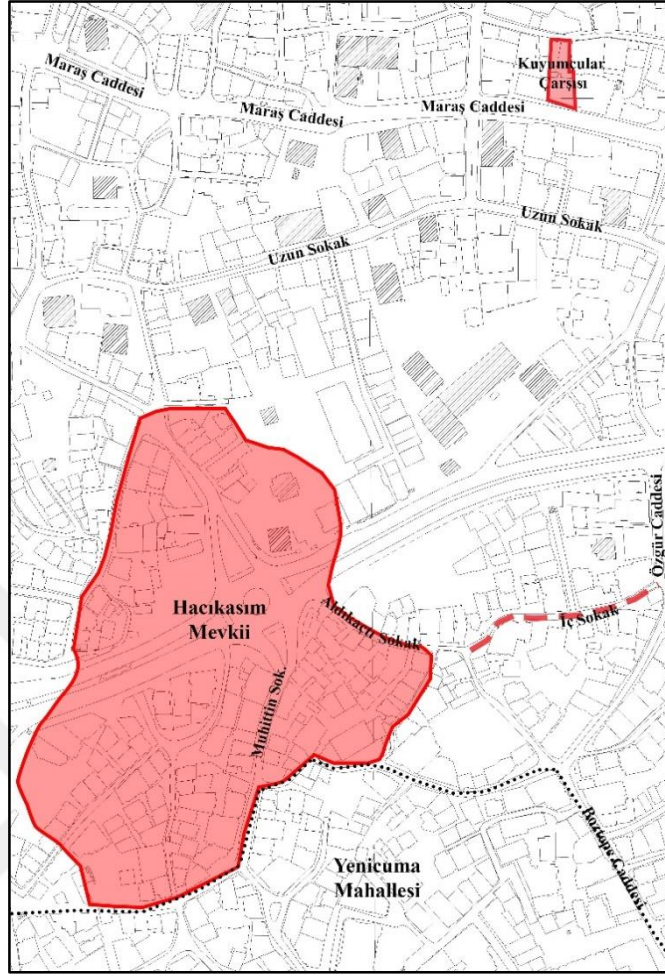
Tel ve kari sözcüklerinden oluşan bu zanaat 'tel işi' anlamına gelmektedir. Telkârinin Hint işi olduğu ve bu nedenle ismine Hintkari denildiği de bazı kaynaklarda belirtilmektedir. 15.yüzyıldan sonra telkâri zanaatı Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da yapılmaya başlanmıştır. Buna örnek olarak Sivas, Diyarbakır ve Mardin telkârieleri gösterilebilir. Telkarinin Trabzon'a gelişinde Dağıstanlı ustaların etkisi büyüktür (Sümerkan, 2008).

Trabzon telkârisi altın, gümüş ve bakır gibi madenlerle yapılabilmektedir. Ancak geçmişten beri en çok kullanılan maden gümüştür. Trabzon'da yapılan telkâri ürünleri; tepsi, şekerlik, fotoğraf çerçevesi, takunya süsü, çay/kahve/su bardağı zarfları, bardak altlıkları, kibritlik ve sigaralıktır (Şekil 33).

Şekil 33. 30 Yıllık telkâri zanaatkârı Erkan usta ve telkâri örnekleri

30 yıllık telkâri zanaatkârı Erkan usta, 1980’li yıllarda telkâri ürünlerinin 5-6 ay öncesinden sipariş usulü yapıldığını ancak günümüzde telkâriye rağbet kalmadığını belirtmiştir. Hatta satın alma oranı düştüğü için maliyetini azaltmak amacıyla günümüzdeki telkâri ürünleri bakırdan üretilmektedir. 20-30 yıl önce telkâri ustalarının Zeytinlik Yokuşu’nun (Özgür Caddesi) hemen sağındaki İç Sokak’ta, Hacıkasım Mevkinde, Kuyumcular Çarşısı’nda ve Yenicuma Mahallesi’nde daha yoğun görüldüğü de Erkan usta tarafından belirtilmiştir (Şekil 34).

Şekil 34. Geçmişte kent merkezinde telkârının yapıldığı bölgeler

3.1.2.2. Bakırcılık

Bakır Türk kültüründe ilk keşfedilen maden olma özelliğine sahiptir. Anadolu'nun birçok yerinde bakırcılık kültürünün izleri vardır ve bunlardan biri de önemli ticaret yolları üzerinde bulunan Trabzon kentidir. Karadeniz Bölgesi'nde zengin yatakları bulunan bakır, Trabzon ve çevresindeki atölyeler için yeterli hammaddeyi sağladığından dolayı her dönemde büyük önem taşımıştır. Bu durum kentteki ticareti canlandırdığı gibi, bakırcılık atölyelerinde yapılan zanaatları da olumlu yönde etkilemiştir (Yıldırım, 2015).

Bölgenin bitki örtüsünün bol ve gür olması maden ergitmede kullanılan odun kömürüne kolay ulaşabilmeyi sağlamış ve böylece madenciliğin gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Doğu Karadeniz Bölgesi'ndeki yapılan araştırmalarda, çok sayıda bakır üretim merkezi ve cüruf yığını bulunmuştur. Ağırılığı tonları bulan bakır cürufları bakırcılık faaliyetlerinin gelişmesini etkilemiştir. Ayrıca Eskiçağ' da kentte önemli bir ticari değere

sahip limanın oluşu da, Doğu Anadolu ve Karadeniz Bölgesi'nde üretilen gümüş, kurşun, bakır ve demir gibi madenlerle yapılmış çeşitli eşyaları başka kentlere ihraç etmek için önemli rol oynamıştır (Belli ve Kayaoğlu, 2002).

Ortaçağ'da Trabzon kentindeki atölyelerde, saraydaki günlük kullanım için mutfak eşyaları ile bölgedeki kiliseler için dinsel amaçlı kullanılan şamdan, buhurdan, kandil, röliker, tas ve haç gibi eşyalar yapılmaktaydı. Ayrıca 1400'lü yıllarda kiliselerde kullanılan büyük ve küçük çanlar da bakır atölyelerinde yapılmaktaydı. 1461 yılında Trabzon'un fethinden sonra Müslümanlığın kentte yayılmasıyla bakır atölyeleri çok gelişmiş ve seri olarak bakır mutfak eşyaları üretimine başlanmıştır. Kentteki kiliselerin yoğunluğu, dinsel içerikli eşyaların yapılması ve günlük kullanım için gerekli mutfak eşyalarının üretimi Trabzon'daki bakırcılık zanaatının Ortaçağ'da gelişmiş olduğunu göstermektedir (Belli ve Kayaoğlu, 2002). Trabzon halkının günlük yaşamında bakır, bronz ve pirinç ile yapılmış eşyaların mutfakta kullanılması ise, kentin Osmanlı topraklarına katılmasıyla 16.yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlamıştır.

Osmanlı döneminde bakır, mutfak eşyaları üretimi dışında askeri alanda bronz top dökülmesi ve darphanelerde sikke basılması işlerinde de kullanılmıştır. Bu durum bakır üretimi ve tüketimini oldukça arttırmıştır. Trabzonlu bakır zanaatkârları Doğu Karadeniz Bölgesi gelenek ve göreneklerine uygun kap ve eşya formları geliştirmişlerdir. Bunların başında II. Bayezid'in 1511 yılında ilk kez yaptırdığı envanter listesinde yer alan 'Trabzon Kadehi' ve 'Laz Kadehi' gelmektedir (Belli ve Kayaoğlu, 2002).

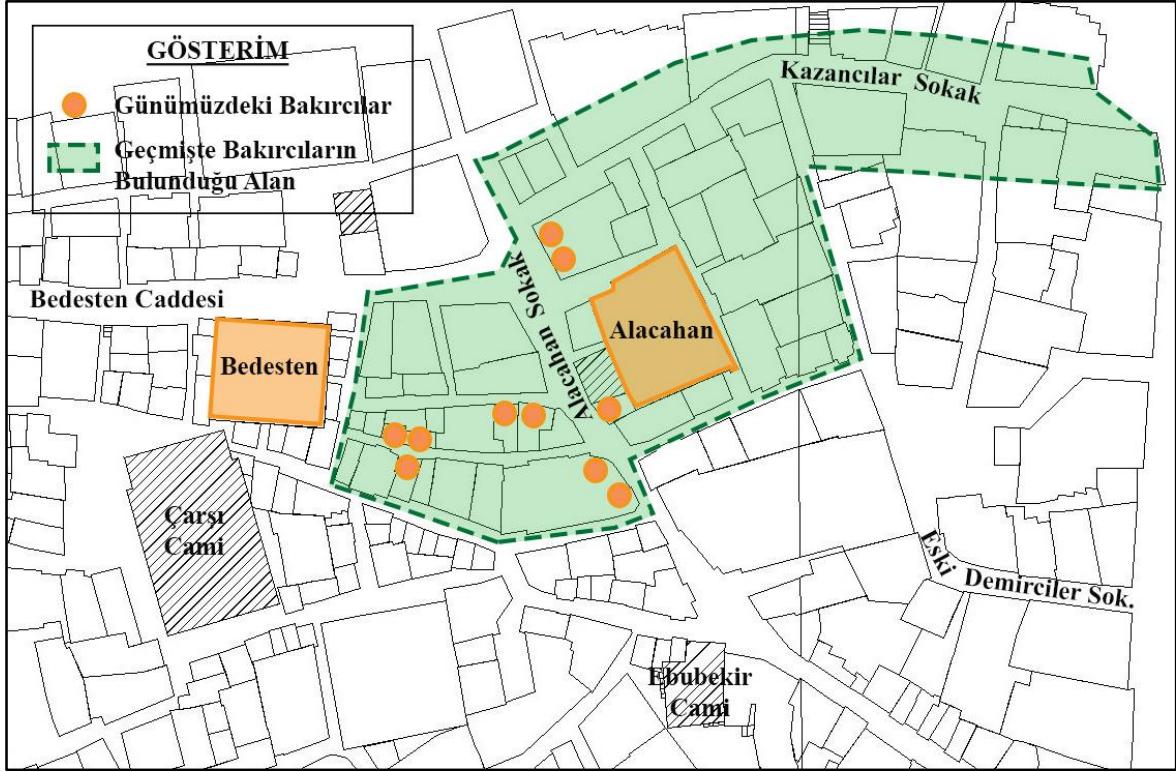
17.yüzyılda Trabzon'un en büyük sanayi ve ticaret kolunu oluşturan bakır ve bronzdan yapılmış eşyalar Anadolu'yu dolaşan ünlü seyyahların da ilgisini çekmiştir (Belli ve Kayaoğlu, 2002).

18.yüzyılda kentin Ruslar tarafından işgaliyle bakırcılık zanaatı da gerilemeye başlamıştır. Kentteki bakır atölyeleri kapanmış, cami ve evlerde bulunan bakır, bronz ve pirinçten yapılmış kandil, şamdan, mangal ve çeşitli mutfak eşyaları da Rus askerleri tarafından talan edilmiştir. Bu durumda Türk ve Müslüman zanaatkârlar başka bölgelere, Rum zanaatkârlar da Yunanistan'a göç etmiştir. Yunanistan'a göç eden zanaatkârlar bakırcılık mesleğini devam ettirmişlerdir (Belli ve Kayaoğlu, 2002).

Bakırcılık için kötü geçen bir dönemden sonra 1900'lü yılların başında bu zanaatın devamlılığı için İstanbul'dan bakır levhalar sağlanmaya başlamıştır. Böylece Trabzon üretim piyasasına bakır yeniden girmiştir. Savaş yıllarında gerileyen bakırcılık zanaatı ve İstanbul'a bağlı üretim 1944 yılında Nazım Ofluoğlu'nun ilk levha atölyesi kurmasıyla son

bulmuştur. Bakırcılar Kurtuluş Savaşı'ndan sonra faaliyetlerini geleneksel şekilde Bakırcılar Çarşısı'nda (Kemeraltı Bölgesi'nde Alacahan ve Bedesten etrafında) sürdürerek kap-kacak üretimine devam etmişler ve birçok usta ile çırak yetiştirmişlerdir (Sümerkan,2008), (Şekil 35-36). Trabzon'un meşhur bakır zanaatkârları; Ali Çavuş, Muammer Koroğlu, Veysel Doğan, Emin Özkara ve Metin Temizel'dir.

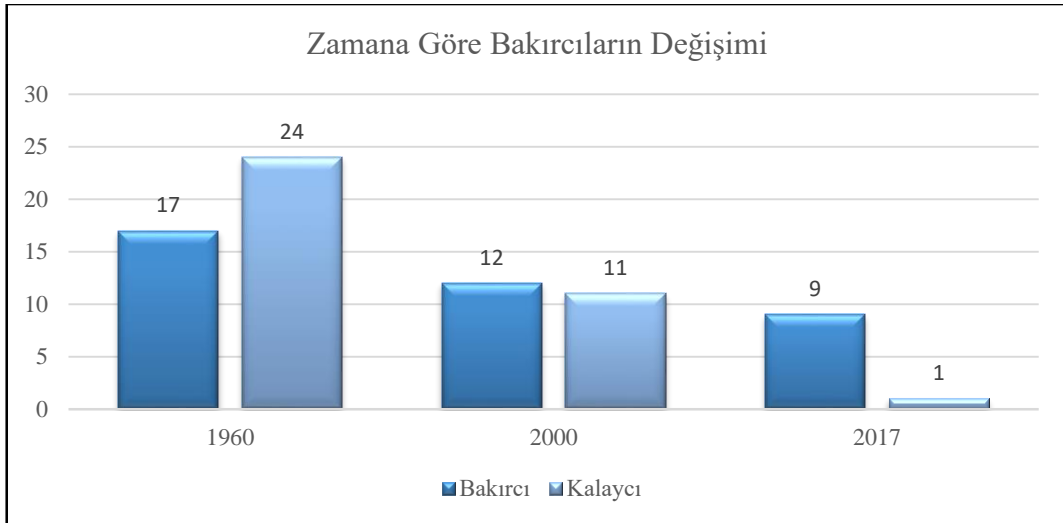
Şekil 35. Alacahan-Bedesten ve yakın çevresinde yoğunlaşan bakırcılar

Şekil 36. Geçmişten günümüze Alacahan (Sümerkan, Fotoğraf Arşivi)

Yıllar ilerledikçe bakırcılık, modernizmin etkisiyle kaybolmaya yüz tutmuş el sanatları arasına girmeye başlamıştır. 1960'lı yıllarda yapılan analitik etüd çalışmasına göre; kentte 17 bakırcı, bakırcılığa paralel olarak varlığını sürdüren 24 kalaycı bulunmaktaydı. Seri üretim mutfak eşyalarının piyasa sunulması, kolay elde edilebilir olması ve bakırın yılda bir kez kalaylanması gerekliliği gibi nedenler bakır ürünlerine olan talebi azalttı. Bu durum teknoloji geliştikçe daha da arttı ve 1990'lı yılların sonlarına gelindiğinde bakır mutfak eşyası olmaktan çıkıp artık turistik eşya olarak sunulmaya başlanmıştır. 1999-2000 yıllarında yapılan çalışma sonuçları ise, kentte 12 bakırcı ve 11 kalaycı kaldığını dolayısıyla bu zanaatın her geçen gün daha da azaldığını göstermektedir (Aydın, 2001), (Şekil 37).

Günümüzde ise, Bakırcılar Çarşısı'nda tamamen kendi yaptığı bakırları satan zanaatkâr kalmamıştır. Çoğu bakırcı esnafı baba mesleğini devam ettirmekte olup Gaziantep, Kahramanmaraş ve Ankara'dan gelen ürünleri pazarlamaktadır. Günümüzde kullanılan bakır ürünlerin kalaylanması gerekliliğinden dolayı, kentte yer alan 10 adet zanaat mekânı bakırcılık adı altında kalaycılıkla ilgilenmektedirler. Ancak bu mekânlardan 9'u bakırcılık, 1'i kalaycılık zanaatı altında işlerini yürütmektedir. Günümüzde bu zanaatkârlar, tamir dışında herhangi bir bakır ürün imal etmemektedir (Şekil 37).

Şekil 37. Zamana göre bakırcıların sayısal değişimi

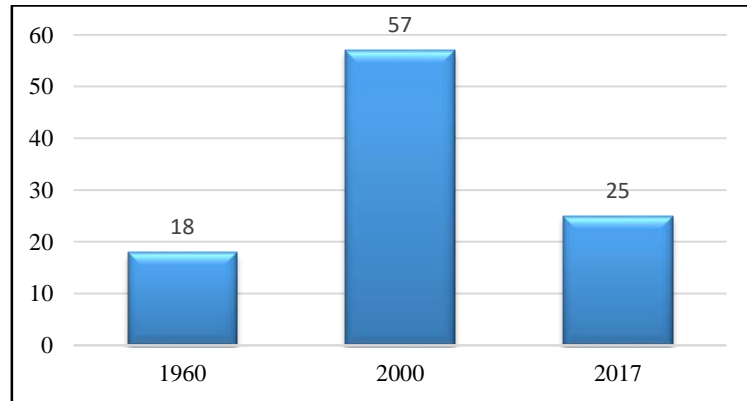

3.1.2.3. Demircilik

Demircilik Trabzon kentinde Osmanlı Dönemi'nden beri yapılan bir zanaattır. 15.yüzyılın sonlarında kentteki demirci atölyelerinde yapılan kılıç, bıçak, kama ve marangozluk aletleri Doğu Anadolu Bölgesi'nde en çok ihtiyaç duyulan aletlerin başında gelmekteydi. Buna paralel olarak, Evliya Çelebi 17.yüzyılın ortalarında yaptığı gezilerde aşçı bıçağı, kama, balta gibi aletlere başka hiçbir yörede rastlamadığından bahsetmektedir (Belli ve Kayaoğlu, 2002).

Ancak yakın geçmişte kentte demircilikle uğraşan zanaatkârlar daha çok pencere ve balkon korkuluk demirleri, dükkân ve pencere kepenkleri, kilit ve menteşeler ile bahçe işlerinde kullanılan bazı tarım araç gereçleri üretmekteydi (Sümerkan, 2008).

1960'lı yıllarda kent içinde 18 tane demircilikle uğraşan zanaat mekânı bulunmaktaydı (İller Bankası, 1967-1968), (Şekil 38). Bu mekânlar, Bakırcılar Çarşısı'nın yakın çevresi, Pazarkapı ve Sanayi Mahallelerinde yoğunlaşmıştı. Sanayi Mahallesi'nde pencere ve balkon korkuluk demirleri, dükkân ve pencere kepenkleri, kilit ve menteşeler üretilirken, kent merkezinde daha çok tarım araç-gereçleri üretilirdi. Çünkü demirciliğin yapıldığı Pazarkapı Mahallesi ve Bakırcılar Çarşısı, çevre illerden gelen otobüs duraklarına ve Mumhaneönü'nde kurulan pazara yakındı. Dolayısıyla, köyden gelen insanların en sık kullandığı yerd.

Şekil 38. Zaman göre demircilerin sayısal değişimi

Aydın'ın yaptığı çalışma sonuçları ise; 2000 yılında demircilikle uğraşan zanaat mekânlarının sayısının 57'ye çıktığını göstermektedir (Aydın, 2001), (Şekil 38). Bu artıştaki en önemli faktörlerden biri inşaat sektöründeki gelişmeye bağlı olarak tüketim

talebindeki artış diğeri ise Sanayi Mahallesi'nde demircilikle ilgilenen mekânların sayısının artması ve orada yoğunlaşmasıdır (Şekil 39). Böylece demircilikle ilgili zanaatların çoğu kent merkezinden taşınmış ve birlik içerisinde çalışılabilecekleri bir alana toplanmıştır. Bu mekânların 30'u Sanayi Mahallesi'nde yer alırken 27'si kent merkezindeki yerini koruyup işlevini sürdürmeye devam etmiştir.

Şekil 39. Demircilerin bulunduğu Sanayi Mahallesi'nde yer alan sanayi siteleri

Günümüzde kent merkezinde (Pazarkapı Mahallesi) demircilik zanaatını devam ettiren 3 işyeri, Değirmendere Yolu üzerinde ve Sanayi Sitesi içerisinde ise toplamda 22 mekân bulunmaktadır (Şekil 38). Kent merkezindekilerde geçmişteki gibi tarım aletleri üretimi ve satışı ile demir doğrama yapımı devam etmektedir. Fakat zanaatkârlar gelecekte usta bulunamayacağı endişesi taşımaktadır. Yeni neslin talep etmediği bir meslek dalı olduğu için de bu zanaat gün geçtikçe kaybolmaktadır. Bunun yanı sıra, demirciliğe olan talebin azalması ve gelişen teknoloji demircilikte seri üretimi hızlandırdığı için el işçiliğini yavaş yavaş sona ermektedir.

3.1.2.4. Kil İşleri / Çömlekçilik

Doğu Karadeniz Bölgesi'nin diğer kent ve ülkelerle bağlantısını deniz yoluyla sağladığı dönemlerde günlük kullanıma yönelik eşyalar, yerel malzeme ve halkın kendi

olanaklarıyla üretilirdi. Bunlardan mutfak eşyalarını kapsayan kil ürünleri ise Trabzon'da yapılırdı. Çömlekçilik zanaatında fazla miktarda kile ihtiyaç duyulmadığı için Trabzon'daki kil ihtiyacı karşılıyordu (Sümerkan, 2008).

18.yüzyılda çömlek imalathaneleri ve satış yerleri yalnızca Çömlekçi Limanı ve çevresinde yer alıyordu (Aygün, 2005). Çömlekçi Mahallesi de adını buradaki çömlekçilik zanaatından almıştır (Şekil 40).

Şekil 40. 1950 yılı Çömlekçi mahallesi (URL-3, 2017).

1960'lı yılların başında kentte iki tane çömlek fabrikası bulunuyordu. Bu fabrikalarda çömlek, vazo, sürahi, kiremit gibi eşyalar imal ediliyordu. Bunlardan biri Çömlekçi Mahallesi'nde, diğeri ise şimdiki Fatih Devlet Hastanesi'nin karşısındaki boş bir arazi üzerine kurulu bir çömlek fabrikasıydı. Bu fabrikalar 1960'lı yılların sonunda ekonomik çöküş nedeniyle kapanmıştır (Sümerkan, 2008). Bunun yanı sıra, aynı dönemlerde Çömlekçi Mahallesi'nde çömlekçilik yapan yalnızca dört (4 adet) atölye kalmıştır (İller Bankası, 1967-1968). Çömlek zanaatıyla uğraşan bu mekânlar ise 1980'li yıllarda teker teker kapanmıştır.

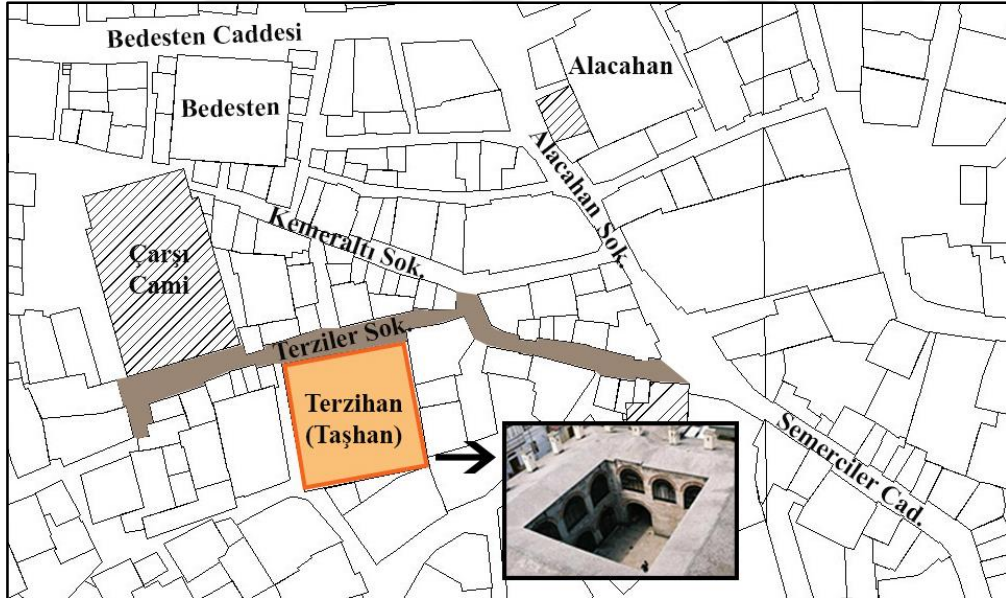
Günümüzde Trabzon'da çömlekçilik kültürü tükenmiş ve Çömlekçi Mahallesi'nde bu zanaata dair hiçbir iz kalmamıştır. Bunun yerine daha çok gıda, giyim, konaklama, çevre ilçelere ulaşım sağlayan minibüs durakları gibi işlevler gelmiştir. "Çömlekçi" ise yalnızca Mahalle adı olarak kalmıştır.

3.1.3. Dokuma İşleri

Trabzon tarihi İpekyolu üzerinde yer aldığından ve Trabzon limanı Eskiçağlardan beri ihraç limanı olarak kullanıldığından kentte tekstil gelişmişti. Yaklaşık 60 yıl öncesine kadar kentte ipekböceği üretilmekte ve günlük eşyalarda ipekli dokumalar kullanılmaktaydı. Bu bağlamda kentteki en önemli dokuma işleri terzilik ve yorgancılık zanaatlarıdır.

3.1.3.1. Terzilik

Terzilik zanaatı en temel ihtiyaçlardan biri olan giyinme ihtiyacından doğmuştur. Kentte terzilerin de diğer zanaat dallarında olduğu gibi bir arada toplandığı mekân “Terziler Sokağı” olmuştur. Bu sokak Trabzon’un en yoğun ticaret bölgesi olan Kemeraltı’ndaki Çarşı Cami’nin arkasındaki küçük, daracık ve sessiz bir sokaktır (Orhanoğlu, 2011), (Şekil 41).

Şekil 41. Taşhan (Terzihan) ve terziler sokağı gösterimi

1960’lı yıllarda Trabzon’da 149 tane terzilik zanaatının yapıldığı mekân bulunmaktaydı (İller Bankası, 1967-1968). Bir arada bulunmayı tercih eden bu zanaat mekânları Taşhan’ın kuzeyinde yer alan Terziler Sokağı ve Bedesten Çarşısında

bulunuyordu (Şekil 42). Günümüzün en eski terzilerinden Şapkacı Mehmet Manavoğlu da 1965 yılında Taşhan'ın girişinin hemen karşısındaki bir dükkânda bu işe çırak olarak başladığını ve hala şapkacılığı severek yaptığını aktarmıştır.

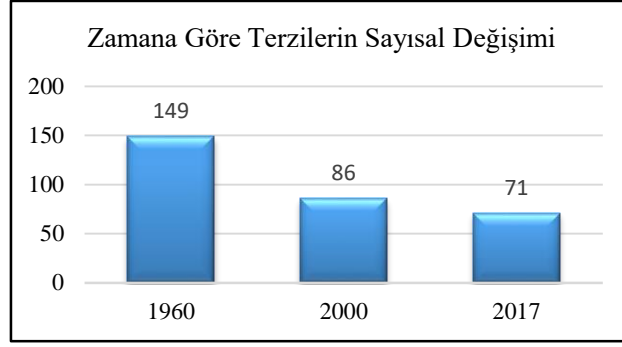

Şekil 42. 1960 yılı Bedesten (Sümerkan, Fotoğraf Arşivi)

2000'li yıllara doğru teknolojinin gelişmesi ve hazır giyimin yaygınlaşması terzilik zanaatını da olumsuz yönde etkilemiştir. Bu zanaatla uğraşan çoğu mekân kapanmıştır. Aydın'ın yaptığı çalışma sonuçlarına göre yalnızca seksen altı (86 tane) terzi zanaatını sürdürmeye devam etmektedir (Aydın, 2001), (Şekil 43).

Günümüzde ise kent içinde 71 adet terzihane bulunmaktadır. Bunlardan 46 tanesi kent merkezinde yer almaktadır (Şekil 43). Terziler geçmiş yıllara göre sayıca artmış ancak terzilik mesleğinin eski temsilcileri elle sayılacak kadar azalmıştır. Çoğu terzihane dikim işlerinden daha çok hazır giyimin tadilat işlerini yapmaktadır. 65 yıllık terzi Ali Kılıçaslan'ın oğlu terzi İbrahim Kılıçaslan, terziliğin kaybolmasının nedenini hazır giyimin daha ucuz olması olarak görmektedir. Ayrıca eski terzilik ile günümüz terzileri arasında çok fark olduğunu belirtmiş, artık neredeyse hiç elbise dikmediklerini genellikle tadilat yaptıklarını belirtmektedir.

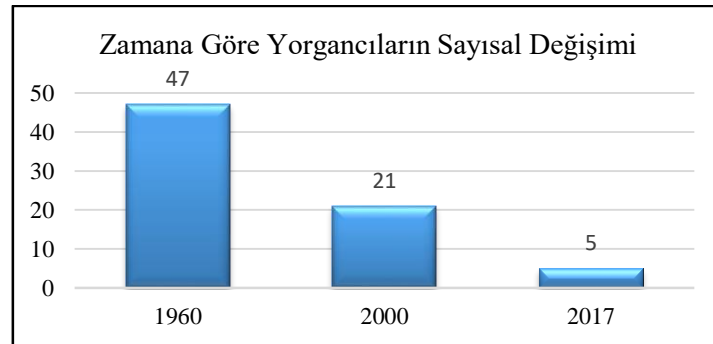
Şekil 43. Zamana göre terzilerin sayısal değişimi

Ancak son yıllarda insanların sıradanlıktan kurtulma ve kendine özgü farklı kıyafetler isteme eğilimleri terzilik zanaatı için ciddi bir ekonomik getiri sağlamaktadır. Terzilik mesleğinin moda ile birebir ilişkili olması ve insanların giderek artan moda talebi bu zanaatın uzun yıllar yaşayacağını göstermektedir.

3.1.3.2. Yorgancılık

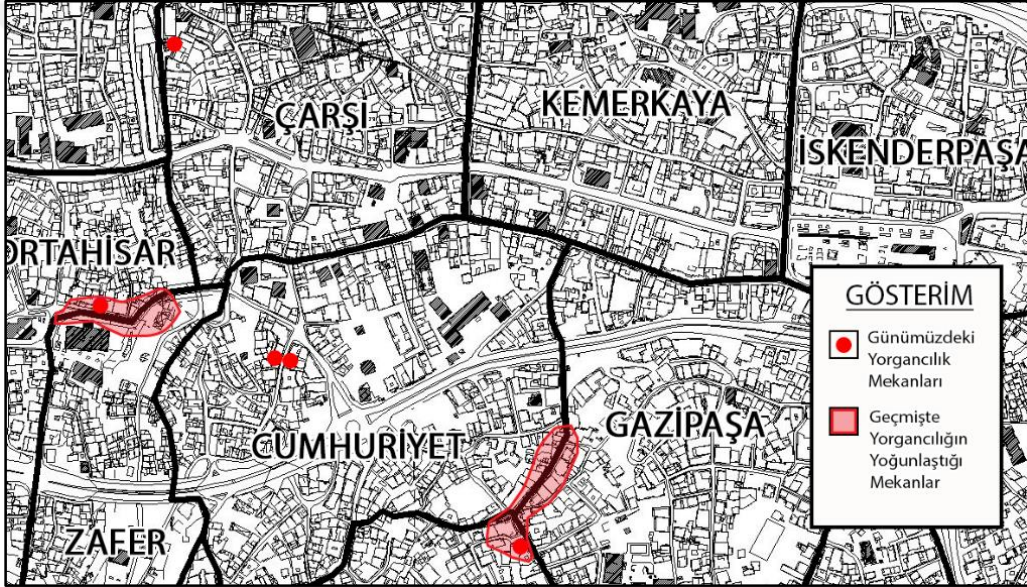
Trabzon'da yorgancılık kent için önemli bir kültür ögesi ve zanaat dalıdır. Yorgancılık zanaatı usta-çırak ilişkisine dayalı gelişmiş bir zanaat olmuştur. Yorgancılık bunun yanı sıra, aileden bu zanaata ilgi duyanlar tarafından öğrenilip sürdürülmüştür (Yıldırım, 2016).

Geçmişte yorgancılık önemli bir meslek olarak görülüyordu. Bu nedenle yorgancılık zanaatına olan ilgi yeni çırakların yetişmesini sağlamıştır. 1960'lı yıllarda Trabzon kent merkezinde yorgancılıkla uğraşan 47 zanaat mekânı olduğu tespit edilmiştir (İller Bankası, 1967-1968), (Şekil 44).

Şekil 44. Zamana göre yorgancıların sayısal değişimi

30 yıllık yorgancılık zanaatkârı Fatma Tomar, 1970 ve 1980’li yıllarda neredeyse her mahallede el işi yorganlar diken ve satan yorgancılar bulunduğunu belirtmiştir. Bu nedenle, diğer zanaat dallarının tersine belli bir alanda toplanmadıkları, kentte dağınık oldukları görülmektedir. Bu durumun nedenleri olarak; insanların yaşadıkları mahallelerde yakın konumdaki yorgancıları tercih etmeleri, yorgancıların ise kazanç olarak rekabet içinde olmak istemeleri olarak gösterilmektedir. Fakat talebin yoğun olduğu kent merkezinde yer alan mahallelerde bir arada yorgancılara da rastlanmaktaydı. Özellikle 1970’li yıllar ve 1980’li yılların ilk dönemleri Çarşı Mahallesi ve Ortahisar Mahallesi kentte yorgancılık zanaatının başlıca mekânlarıydı (Şekil 45).

Şekil 45. Geçmişte ve günümüzde yorgancıların yoğunlaştığı bölgeler

Teknolojinin gelişmesiyle birlikte 1990’lı yıllardan sonra el üretimi yorganların yerini hazır üretim yorganların alması yorgancılık zanaatının gerilemesine neden olmuştur. 2000’li yılların başında yorgancılıkla uğraşan 21 zanaat mekânı kalmıştır (Trabzon Büyükşehir Belediyesi Zabıta Müdürlüğü, 2018). Bunda etkili olan bir diğer faktör de el işçiliğiyle yapılan yorganların hazır üretime göre daha pahalı olmasıdır (KK6, 2017). 2000’li yıllardan günümüze ise kentte yorgancılık zanaatı giderek eski önemini yitirmiştir. Yorgancılık ile uğraşan zanaat mekânları ise; kent merkezindeki ara sokaklara taşınmış veya makine ile üretime dönmüş ya da tamamen kapanmıştır. Günümüzde kent merkezinde

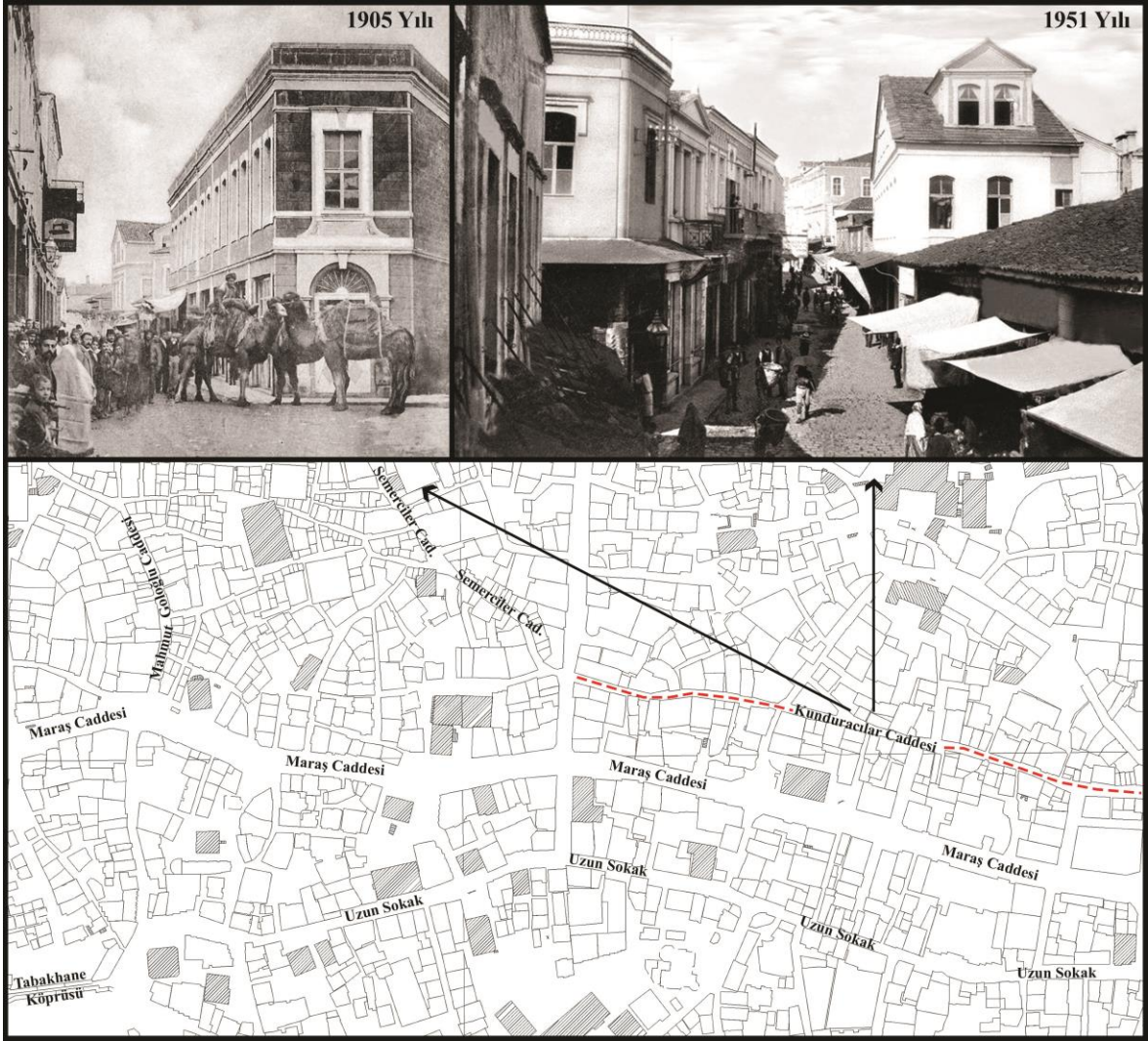
geleneksel el işi ile yorgancılık zanaatını sürdüren yalnızca 5 yorgan ustası kalmıştır (Şekil 44-45).

3.1.4. Deri İşleri

Deri işleri Trabzon kentinde 800 yıllık tarihe sahip bir zanaattır. Çünkü ayakkabıcılık ve dericilik olarak tanımlanan bu zanaatlar Trabzon kentinde caddelere isimlerini vermiş ve kent kimliğinin bir parçası haline gelmiştir.

3.1.4.1. Ayakkabıcılık

Ayakkabıcılık Trabzon'un fethinden bugüne kentte faaliyet gösteren yaklaşık 800 yıllık bir geçmişe sahip olan bir zanaattır. İpekyolu ticaret yolu üzerinde yer alan kentin ticaretinde ayakkabıcılık zanaatının payı büyük olmuştur. Öyle ki, ayakkabıcıların toplandığı mekâna Kunduracılar Caddesi ismi verilmiştir. Bu Cadde Trabzon'un tarihi ve ticari kent merkezi olan Kemeraltı'nın devamı niteliğindedir (URL-7, 2017), (Şekil 46).

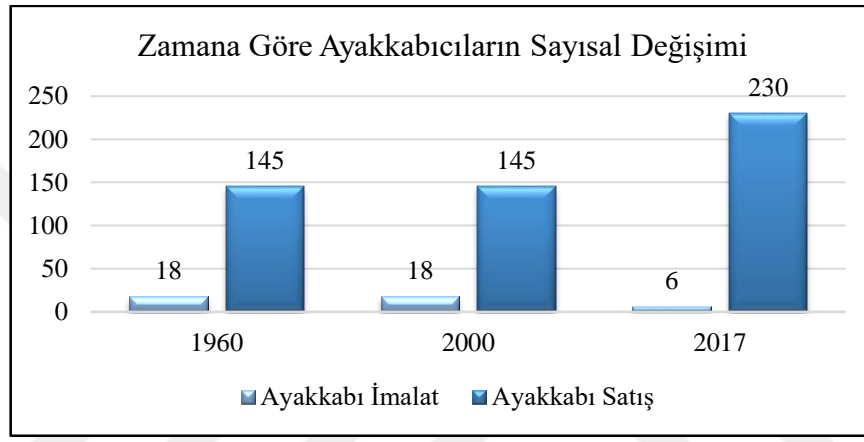
Şekil 46. Kent merkezindeki sokaklar ve Kunduracılar caddesi (URL-3, 2017).

19.yüzyıl sonlarına kadar Trabzon'daki ayakkabı yapımının tümü el işçiliğine dayanıyordu. Fakat makineleşmeye bağlı üretimin ortaya çıkması el işçiliğinde azalmaya neden olmuştur. 1960'lı yıllarda kentte 145 kunduracı ve 18 deri kösele atölyesi bulunmaktaydı (İller Bankası, 1967-1968), (Şekil 47). Bu oran 1970'li yıllarda daha da artmış, ayakkabıcılık zanaatı Trabzon'da altın çağını yaşamıştır.

1980'li yıllarda ise ülkemizde uygulanan liberal ekonomi politikaları ve ithalatın kolaylaşması ayakkabıcılık zanaatında gerilemeye neden olmuştur. Bunun yanı sıra üretimde makineleşmeye adapte olunamaması ve zanaatkâr yetiştirecek bir okulun bulunmaması zanaat dalının gerilemesine neden olmuştur (T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Esnaf ve Sanatkârlar Genel Müdürlüğü, 2017). 1990' yılı DOKAP verilerine göre Trabzon ayakkabı üretiminde önemli bir konumda yer almakta ve bu ürünler hem

bölge içi hem de bölge dışından İstanbul, İzmir, Ankara gibi uzak merkezlere de pazarlanmaktaydı (Aydemir, Öksüz, Şen ve Aydın, 1999). 2000’li yılların başında kentte 18 ayakkabı imalathanesi, 140 ayakkabı satışı yapan dükkân ve 5 ayakkabı toptancısı bulunmaktaydı (Aydın, 2001) (Şekil 47).

Günümüzde ise, kentte artık nitelikli zanaatkârlar kalmamış, 230 tane ayakkabı satışı yapan dükkan, el işçiliğiyle ayakkabı üreten yalnızca 6 tane zanaat mekânı bulunmaktadır (Şekil 47).

Şekil 47. Zamana göre ayakkabıcıların sayısal değişimi

3.1.4.2. Dericilik

Dericilik zanaatı Türklerde Orta Asya’dan başlayarak Anadolu’ya uzanan bir serüvene sahiptir. Bu süreçte sosyo-kültürel yapıya bağlı olarak dericilik zanaatı ve farklı tasarımlarla insanlarla buluşmuştur. Dericiliğin gelişimi ve kullanımının yaygınlığı insanların günlük yaşamında deriyi daha çok tercih etmesine neden olmuştur. Tüm Anadolu’da gelişimi izlenen dericilik zanaatı hem ekonomik olarak kente katkı sağlaması hem de kent kültürünü geçmişten geleceğe taşıyan bir zanaat dalı olması bakımından Trabzon’un kültürel mirasında da önemli bir yere sahiptir (Özdemir, 2004).

16.yüzyılda Osmanlı’dan gelen bir gelenek olarak Trabzon kentinde dericilik zanaatıyla uğraşanlar kentte bir sokakta toplu olarak genellikle dere kenarında bulunuyorlardı. Bu sokak dericilik zanaatıyla anılmıştır (Aygün, 2005). Kentteki Tabakhane semti de adını bu zanaattan almıştır (Şekil 48). Şöyle ki; Tabak eskiden hayvan derisini işleyip satanlara verilen addı. Bu da Arapça kökenli olup ‘dabbağ’ sözcüğünden

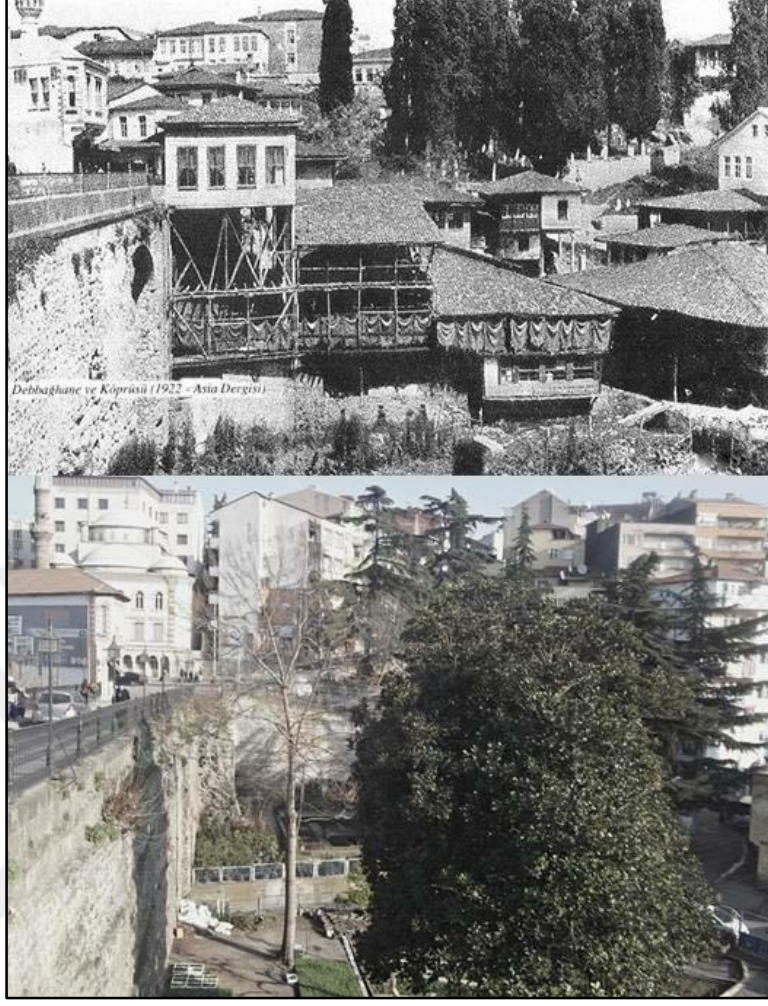
türetilmiştir. Dolayısıyla, kentte dericilik zanaatıyla uğraşanların toplu olarak bulunduğu yerin adı eski kayıtlarda Dabbağhane olarak geçmektedir (Sümerkan, 2011).

Şekil 48. Tabakhane caddesi ve Tabakhane köprüsü

16.yüzyılda bir semte Tabakhane adını verebilecek kadar fazla sayıda bulunan zanaat mekânları, 18.yüzyıla gelindiğinde yok olmuştur. Dericiliğin, kentte kirlilik yaratan unsurları barındıran bir zanaat dalı olması, teknolojinin gelişmesi ve hazır giyimin tüm dünyayı etkisi altına alması bu gerilemede en önemli faktöre sahiptir. 1990'lı yıllarda hazır giyim ve seri üretimin daha hızlı bir biçimde gelişmesi ve teknolojinin de etkisiyle bu zanaat her geçen gün sayıca azalmıştır. Bu azalmaya zıt yönde ise hazır deri giyim sektörü kentte yerini almıştır. 1990'lı yıllarda Sarp Sınır Kapısı'nın açılması özellikle Kunduracılar Caddesi'ndeki birçok işyeri kapanmış ve yerine hazır deri giyim mağazaları açılmıştır. Buna paralel olarak Taşbaşı'nda da (günümüzdeki Esnaf Sokak) birçok deri giyim mağazası açılmıştır. Kent merkezinde 2000'li yılların başında 40 tane deri giyim satış mağazası bulunmakta olup bu mekânlar dışardan aldıkları ürünlerin satışı yapan mağazalardı (Aydın, 2001). Günümüzde de durum bundan farksız olup deri ürünleri satan 5 tane mağaza bulunmaktadır. Dericilik Trabzon'daki eski önemi yitirmiş ve kaybolmuş bir geleneksel kültürdür (Şekil 49).

Şekil 49. Trabzon Tabakhane köprüsü 1922 ve 2016 (URL-3, 2017)

Yukarıda sözü edilen; alan çalışması ve literatür taramaları sonucunda, geçmişten günümüze bazı zanaat mekânlarının kaybolduğunu, bazı zanaat mekânlarının giderek azaldığını, bazı zanaat mekânlarının ise arttığı görülmektedir. Ağaç İşleri zanaatları (Marangozluk ve mobilya imalatçılığı) geçmişte Pazarkapı Mahallesi ve Yenicuma Mahallesi'nde bir arada bulunmaktaydı. Günümüzde bu zanaatın yine aynı bölgelerde özellikle Pazarkapı Mahallesi'nde yer aldığı ancak geçmişe göre sayısal oranda azaldığı, Yenicuma Mahallesi'nde ise tekil olarak kaldığı görülmektedir (Şekil 50-51). Günümüzde marangoz ve mobilya imalatçıları kent merkezinde oldukça azalmış, Mobilyacılar Sitesi ve Sanayi Sitesine taşınmıştır. Sandıkçılık geçmişte Trabzon için çok önemli bir kültür ögesi idi ve sandıkçılar Mumhaneönü Meydanı'na yakın, Kadınlar Pazarı ile karşılıklı konumda yer almaktaydı. 1980'li yılların sonunda kentte sandıkçılık bitmiş ve günümüze ulaşan sandıkçılık mekânı kalmamıştır. Yalnızca eskiden sandıkların yapıldığı mekân olan

Sandıkçılar Sokağı isim olarak varlığını devam ettirmektedir. Süpürgeciler ise geçmişte Mumhaneönü Meydanı'ndan Kemeraltı bölgesine geçişteki Bedesten Caddesi üzerinde yer almaktaydı. Ancak teknolojinin gelişmesi süpürgecileri de etkilemiş ve günümüze sadece iki tane süpürgeci ulaştırmıştır. Bir başka zanaat dalı olan sepetçilik ise Pazarkapı Mahallesi'nde olan Kalkanoğlu Caddesi'nde yer almaktaydı. Ancak günümüzde sepetçilik zanaatı da kentte artık kalmamıştır (Şekil 50-51).

Deri işleri altında sınıflandırılan Ayakkabıcılık zanaatı; geçmişte Çarşı Mahallesi'nde bulunmaktaydı. Ancak Trabzon'un önemli zanaatları arasında olduğundan, kentte bölge bölge yayılmıştı. Kunduracılar Caddesi, Kemeraltı Bölgesi, Şükürhan (Pabuçhan) ve Tabakhane Mevkii bu bölgelere örnek gösterilebilir. Günümüzde ise ayakkabıcılıkta artık el işçiliğinin geride kaldığı, dolayısıyla bu zanaat dalının ve mekânlarının azaldığı görülmektedir. Kentte bu zanaatı yapan zanaatkârlar kentin farklı mekânlarında tekil ölçekte kalmıştır. Dericiler ise geçmişte, caddeye ismini veren Tabakhane Caddesi yer almaktaydı. Ancak günümüze kentte dericilik zanaatı da kalmamıştır (Şekil 50-51).

Dokuma İşleri olarak Çarşı Mahallesi'nde yer alan Terzilik zanaatının yoğunlaştığı yer, Kemeraltı Bölge'sinde yer alan Taşhan (Terzihan)'dı. Günümüzde bu mekânların birçoğu yine Taşhan'da bulunmakta olup bir kısmı ise kentin belirli alanlarına dağınık şekilde yayılmıştır. Geçmişte kentin hemen hemen her mahallesinde görülen yorgancılık mekânları en fazla Yenicuma Mahallesi ve Ortahisar Mahallesi'nde bir arada bulunmaktaydı. Günümüzde ise yine aynı mahallelerde yorgancılık sürmektedir ancak sayıca azalmış ve tekil olarak kalmıştır (Şekil 50-51).

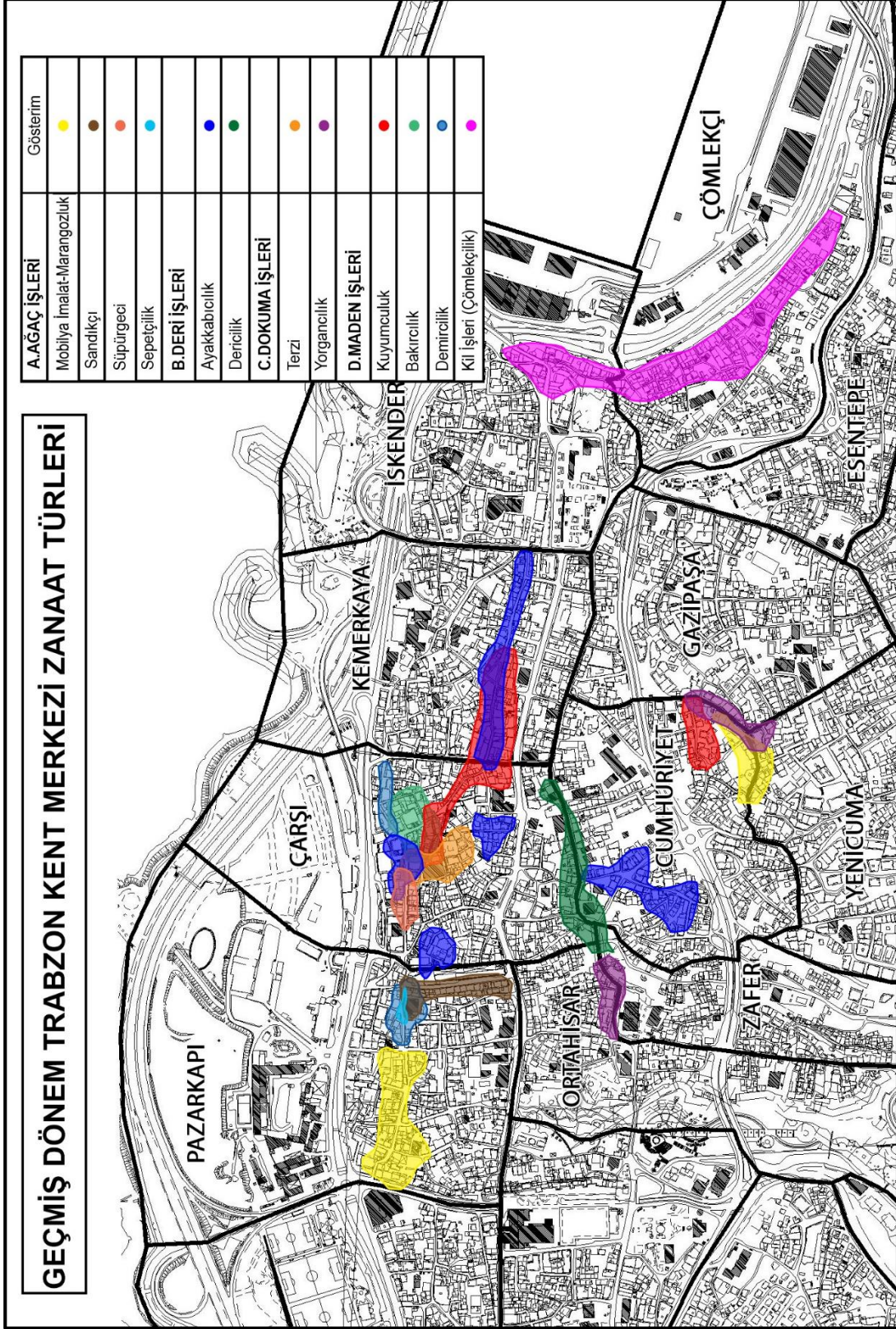
Kuyumculuk Trabzon'un en eski zanaatlarından biridir. Geçmişte yoğun olarak Kemeraltı Bölgesi'nde yapılan bu zanaat, günümüzde güvenlik ve kent merkezine yakın olma gibi nedenlerle Kunduracılar Caddesi'ne taşınmıştır. Geçmişte Kemeraltı Bölgesi'ndeki Alacahan, Alacahan Sokak ve Kazancılar Sokak'ta bulunan Bakırcılık günümüzde de aynı mekânlarda yer almaktadır ancak sayıları azalmıştır (Şekil 50-51).

Pazarkapı Mahallesi ve Alacahan çevresindeki demircilik zanaatı ise artık Alacahan çevresinde kalmamış, Pazarkapı Mahallesi'nde bu zanaatı devam ettirebilen yalnızca üç zanaatkâr kalmıştır. Trabzon'un liman kenti oluşundan dolayı geçmişte ticarete önemli bir paya sahip olan Çömlekçilik geçmişte limana yakın oluşundan Çömlekçi Mahallesi'nde gelişmişti. Günümüze ulaşan çömlekçilik mekânı ve zanaatkârı kalmamış ancak eskiden çömleklerin yapıldığı yer olan Çömlekçi Mahallesi, mahalle adı olarak varlığını devam ettirmektedir (Şekil 50-51).

Yapılan çalışma sonuçları; sandıkçılık, sepetçilik, süpürgecilik, çömlekçilik ve dericilik zanaatlarının tamamen kaybolduğu, ayakkabıcılık, bakırcılık, yorgancılık ve terzilik zanaatlarının azalarak devam ettiği, kuyumculuk ve mobilya imalat zanaatlarının da sayıca arttığı görölmektedir (Şekil 50-51), (Tablo 1).

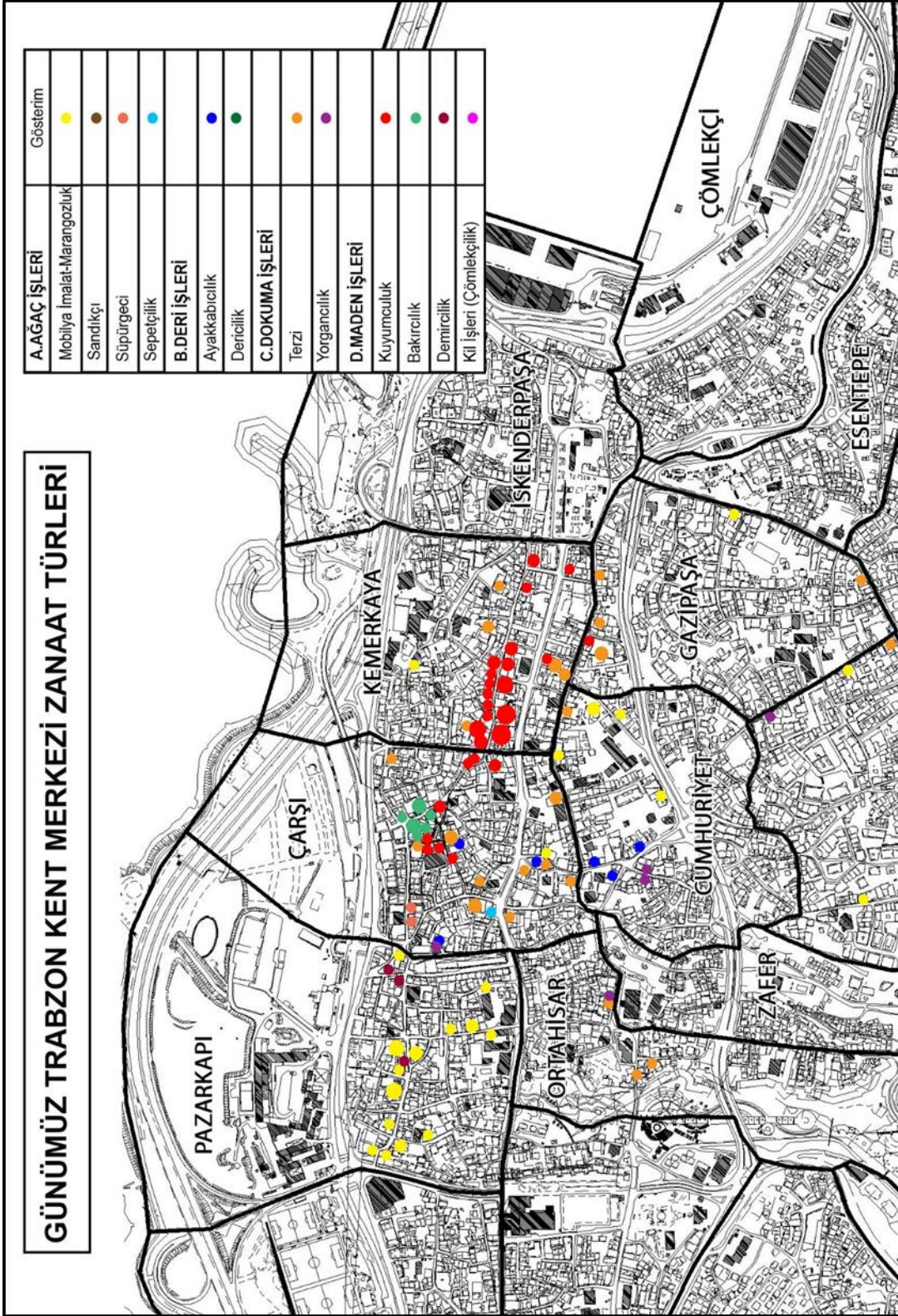

Şekil 50. Geçmiş dönem Trabzon kent merkezi zanaat türleri

Şekil 51. Günümüz Trabzon kent merkezi zanaat türleri

Tablo 1. Geçmişten günümüze zanaat dallarının mekânsal ve niceliksel değişimi

Zanaat Dalları	1960		2000		2017	
	Mekânsal	Niceliksel	Mekânsal	Niceliksel	Mekânsal	Niceliksel
Mobilya İmalat-Marangozluk	Kemerkaya Mah., Cumhuriyet Mah., Çarşı Mah., Yenicuma Mah., Pazarkapı mah.	128	Çarşı Mah., Pazarkapı Mah., Kemerkaya Mah., Cumhuriyet Mah., Fatih Mah., Sanayi Mahallesi	78	Kaşüstü Mah., Söğütlü Mah. Çarşı Mah. Pazarkapı Mah.	105
Sandıkçılık	Pazarkapı Cami ve çevresi	21	-	-	-	-
Sepetçilik	Pazarkapı Mah. Kalkanoğlu Cad.	1	-	-	-	-
Süpürgecilik	Kemeraltı Bölgesi (Bedesten Caddesi)	10	Kemeraltı Bölgesi (Bedesten Caddesi)	2	Kemeraltı Bölgesi (Bedesten Caddesi)	2
Kuyumculuk	Kemeraltı Bölgesi (Bakırcılar çarşısı)	34	Kunduracılar Caddesi	96	Kunduracılar Caddesi	146
Bakırcılık	Kemeraltı Bölgesi (Bakırcılar Çarşısı, Alacahan ve Bedesten etrafında)	41	Bakırcılar Çarşısı (Alacahan, Alacahan Sokak ve Kazancılar Sokak)	23	Bakırcılar Çarşısı (Alacahan, Alacahan Sokak ve Kazancılar Sokak)	10
Demircilik	Bakırcılar Çarşısı yakın çevresi, Pazarkapı ve Sanayi Mahallesi	18	Sanayi Mah., Pazarkapı Mah.,	57	Pazarkapı Mah., Değirmendere yolu üzeri. Sanayi Sitesi	25
Kil İşleri/Çömlekçilik	Çömlekçi Mah.	4	-	-	-	-
Terzilik	Kent Merkezinde Yer Alan Mahalleler (Özellikle Kemeraltı'daki Taşhan)	149	Kent Merkezinde Yer Alan Mahalleler	86	Kent Merkezinde Yer Alan Mahalleler	71
Yorgancılık	Yenicuma Mah. ve Ortahisar Mahallesi	47	Yenicuma Mah. Ortahisar Malı. Cumhuriyet Mah.	21	Yenicuma Mah. Ortahisar Mah. Cumhuriyet Mah	5
Ayakkabıcılık	Kemerkaya Mah. (Kunduracılar Cad) Çarşı Mah. (Kemeraltı Bölgesi, Şükürhan) Cumhuriyet Mah. (Tabakhane Mevki)	18	Çarşı Mah. (Kemeraltı Bölgesi, Şükürhan) Cumhuriyet Mah. (Tabakhane Mevki)	18	Çarşı Mah. (Kemeraltı Bölgesi Şükürhan) Cumhuriyet Mah. (Tabakhane Mevki)	5
Dericilik	Tabakhane Caddesi	-	-	-	-	-

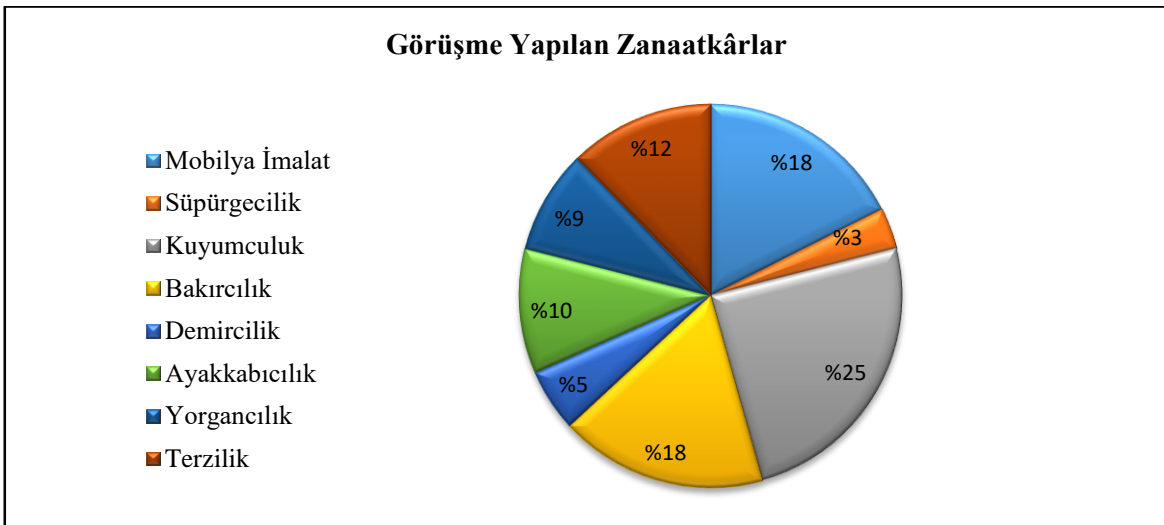
3.2. Trabzon'da Zanaatkâr Gözüyle Zanaat ve Zanaat Mekânlarının Değişimi

Trabzon kentindeki zanaatkârlar, bir taraftan geçmişten edindiği tecrübeyi devam ettirme endişesi yaşarken bir yandan da genç kuşağın zanaata olan ilgisinin azalması sonucu mesleklerinin sürdürülememesi sorunuyla karşı karşıyadır. Oysaki zanaat, kent kimliğinde eşsiz bir değere sahip olmakla birlikte; bulunduğu mekânıyla, zanaatkârıyla ve yaşam biçimiyle bir kültür mirası niteliği taşımaktadır.

Bu bağlamda, Trabzon'da yer alan zanaat mekânlarında; sosyal, ekonomik, kültürel ve mekânsal yapıyı zanaatkârların gözüyle tanımlamak için el emeğiyle (seri üretim olmayan) üretim yapan ustalarla yüz yüze görüşme yapılmıştır.

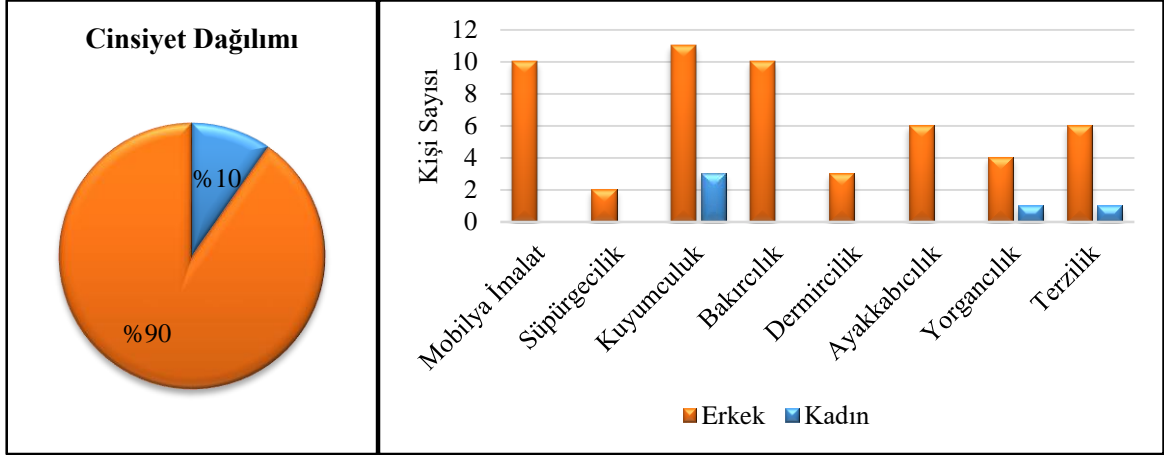
Yapılan görüşmelerde; kentte zanaatkârların cinsiyet ve yaş dağılımı, mesleği devam ettirme süresi, zanaatı nasıl tanımladıkları, buldukları mekânı tercih nedenleri, geçmiş ve günümüz bağlamında kendi zanaat kollarının durumu, sorunları, zanaat mekânlarını ve zanaatkârı korumanın gerekliliği konularında görüşleri alınmıştır. Mobilya imalatçısı (10), süpürgeci (2), kuyumcu (14), bakırcı (10), demirci (3), ayakkabıcı (6), yorgancı (5), terzi (7) olmak üzere toplamda 57 kişi ile görüşülmüştür.

Görüşme yapılan zanaatkârların %25'ini kuyumcular oluşturmaktadır. Çünkü kentte aktif olarak varlığını sürdüren zanaat dalı kuyumculuktur. Görüşülen zanaatkârlar arasında en düşük oran ise %3 ile süpürgecilerdir. Bu zanaat dalı kentte artık kaybolmak üzeredir (Şekil 52).

Şekil 52. Görüşme yapılan zanaatkârların zanaat türlerine göre dağılımı (%)

Görüşülen zanaatkârların %90'ı erkek, %10'u kadındır (Şekil 53). Erkeklere oranla zanaatkâr oranı düşük olan kadınların; kuyumculuk, yorgancılık ve terzilikle uğraştığı, diğer zanaat türlerinde yer almadığı görülmektedir. Mobilya imalatı, bakırcılık, demircilik ve ayakkabıcılık gibi zanaat dallarının yoğun güç ve kuvvet gerektirmesi kadınların bu zanaatlarda ustalaşamamasına neden olarak gösterilebilir.

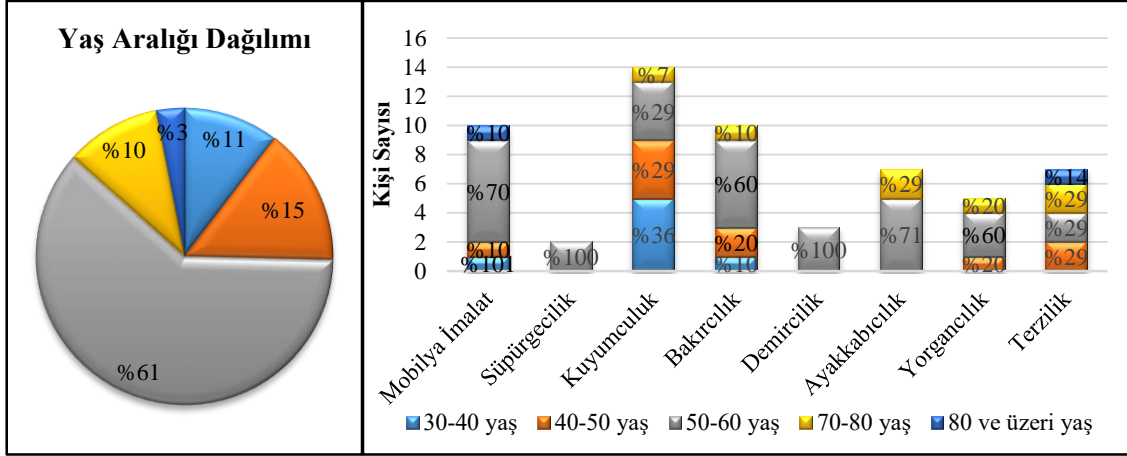

Şekil 53. Zanaatkârların cinsiyetlere göre dağılımı

Zanaatkârların yaş dağılımı bakımından, tüm zanaat dallarında özellikle 50-60 yaş aralığında bir yığılma olduğu (%61) görülmektedir. Bu durum, zanaatın ve zanaatkârlığın emek ve sabır isteyen, uzun yıllar gerektiren bir olgu olduğunu göstermektedir.

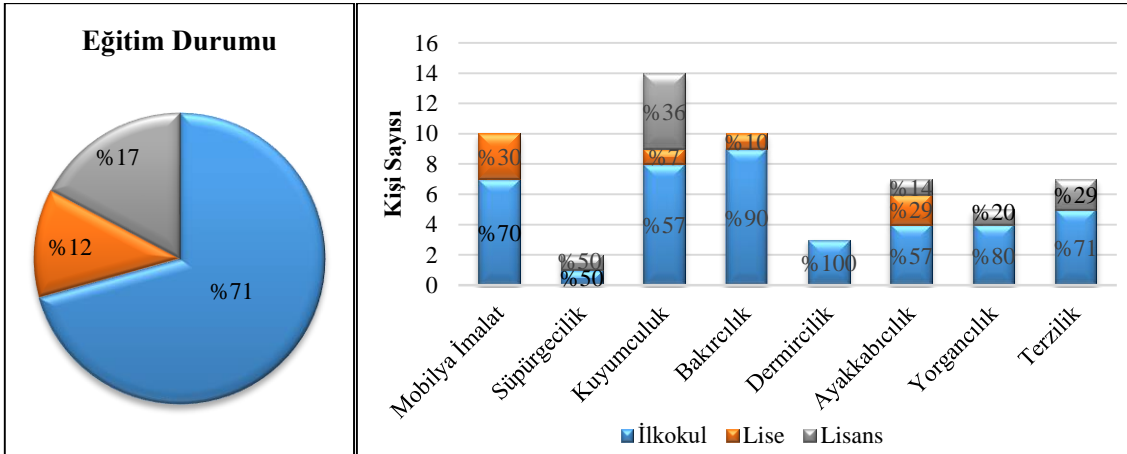
Yaş olarak en genç (30-40 yaş) (%36) zanaatkârlar kuyumcudur. Bu da kuyumculuk zanaatının geçmişte olduğu gibi günümüzde de talep edilen, ekonomik olarak da kentte önemli bir payı olan zanaat olduğunun göstergesidir. Dolayısıyla bu zanaat nesilden nesile devam ederek varlığını sürdürmektedir. 80 yaş ve üzeri zanaatkârlar ise %14 oranında terzilikte ve %10 oranında mobilya imalatında görülmüştür (Şekil 54).

Şekil 54. Zanaatkârların zanaat türlerine göre yaş aralığı dağılımları

Zanaatkârların eğitim durumları değerlendirildiğinde; genel olarak eğitim seviyesinin düşük olduğu görülmektedir. İlkokul mezunlarının %71 oranıyla en büyük paya sahip olduğu görülmektedir. Zanaat dalları özelinde değerlendirildiğinde de ilkökul mezunu oranının daha fazla olduğu görülmektedir (Şekil 55). Üniversite mezunu (lisans eğitimi) zanaatkârlar en fazla kuyumculuk zanaatındadır (%36). Bu zanaatkârların büyük bir çoğunluğu baba mesleği olduğu için bu mesleği yaptığını ve sevdiğini belirtmiştir.

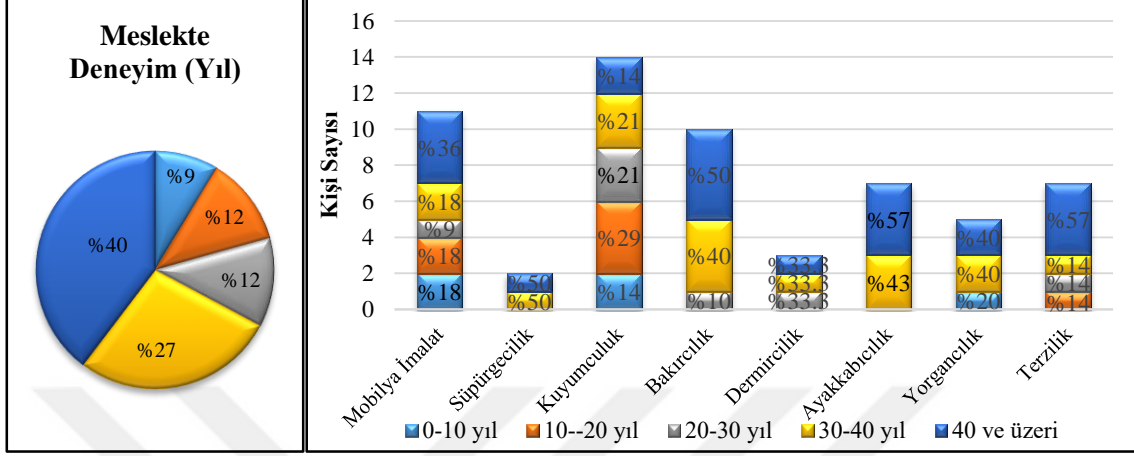

Şekil 55. Zanaatkârların eğitim durumları

Meslekteki deneyimleri bakımından, zanaatkârların genellikle (%40) kırk yılı aşkın süredir mesleklerini sürdürdüğü görülmektedir. Özellikle terzilik (%57), ayakkabıcılık (%57) ve bakırcılıkta (%50) bu oranın daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (Şekil56). Bu

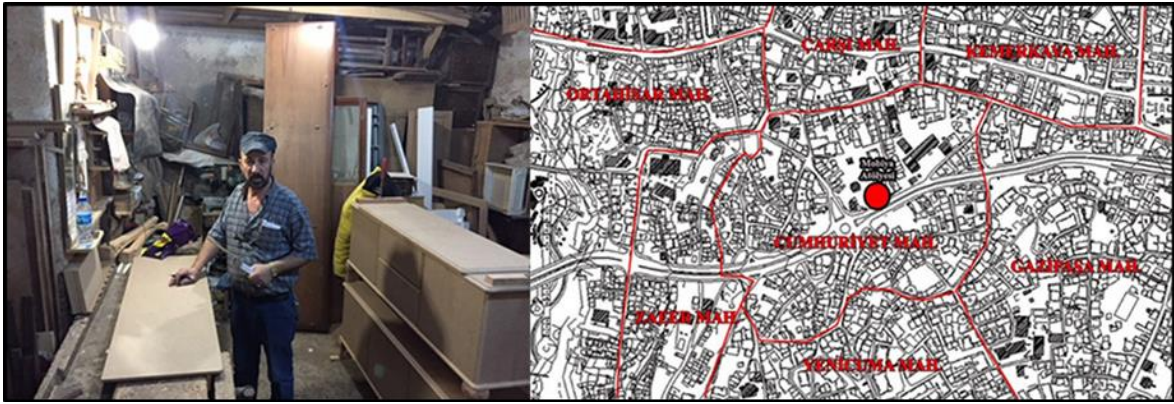
sonuçlar da, zanaatkârlığın meslekte uzmanlaşmayı gerektiren bir birikim ve süreç gerektirdiğini göstermektedir.

Şekil 56. Zanaatkârların meslekteki deneyim süreleri

Görüşmelerde zanaatkârların, zanaatı genellikle benzer tanımlamalar çerçevesinde ifade ettikleri ve severek yaptıkları görülmektedir. Genellikle zanaatı; “el emeği ve el becerisiyle, sevgiyle yapılan meslek” olarak tanımlamışlardır. Ayrıca, “geçimini sağladığı iş” olarak gören, “günümüzde kaybolmuş sanat”, “altın bilezik” ve “sonu olmayan ve hiç tükenmeyecek bir iş” olarak tanımlamalar da yapılmıştır.

Mobilya ustası Yılmaz zanaatı “yaptığı işten zevk almak” olarak tanımlamakta ve “dünyaya bir daha gelse yine mobilyacı olmak isteyeceğini” belirtmektedir (Şekil 57).

Şekil 57. Atölyesinde çalışan mobilya zanaatkârı ve kent merkezindeki konumu

Süpürgecilikle uğraşan Aydoğdu ise zanaatı “geçmişin altın bileziği” olarak tanımlamakta ve günümüzde eski önemi yitirdiği için üzgün olduğunu belirtmektedir (Şekil 58).

Şekil 58. Süpürge zanaatkârı ve kent merkezindeki konumu

Yorgancılığa 54 yılının vermiş yorgan zanaatkârı Yavuz, zanaatı, “insanların geçimini sağlayabilmesi için verdiği emek” olarak tanımlamıştır (Şekil 59).

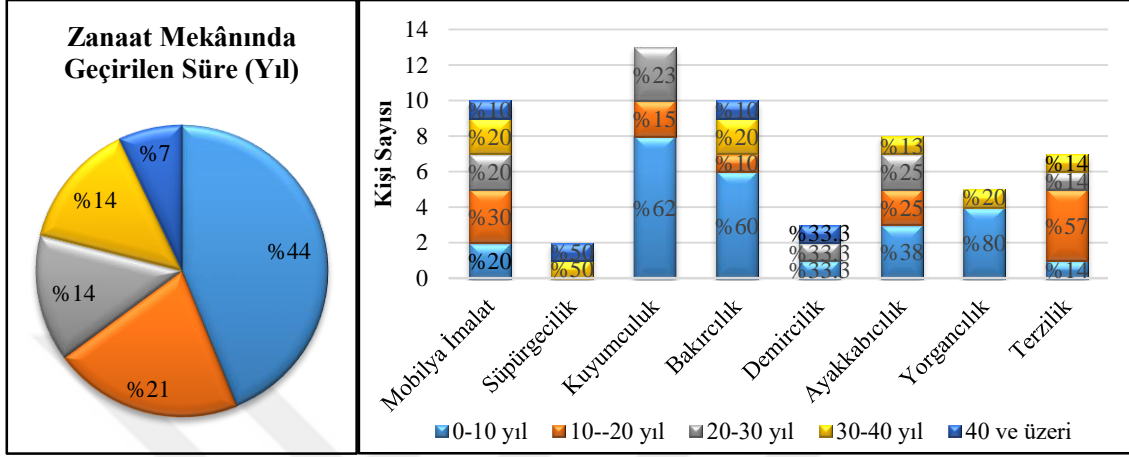

Şekil 59. Yorgan zanaatkârı ve kent merkezindeki konumu

Zanaat nedir sorusunun cevabına, tüm zanaat dalları genelinde bakıldığında yakın cevaplar verildiği, zanaatkârların işlerini büyük zevkle yaptığı ve benimsedikleri verdikleri cevaplardan anlaşılmaktadır.

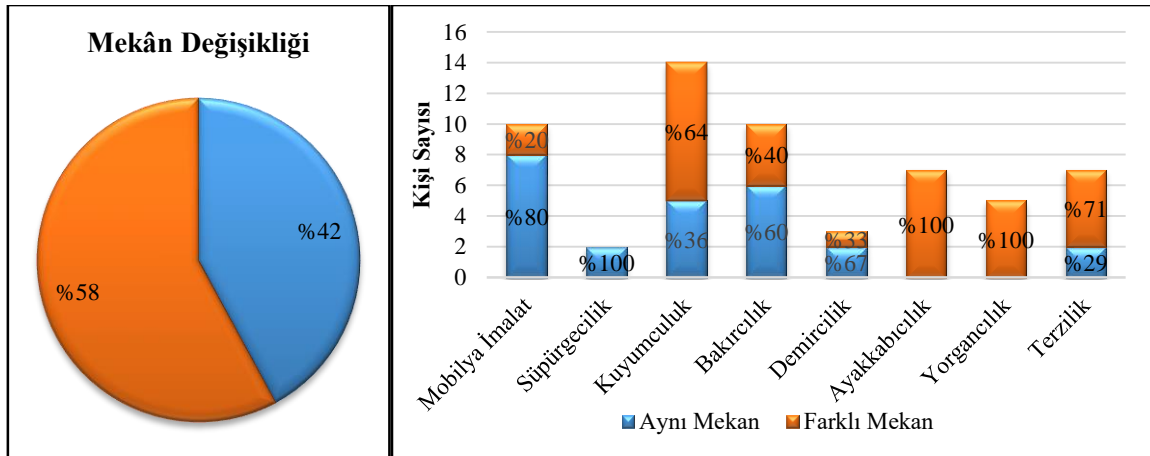
Görüşmelerde zanaatkârlara ne kadar süredir buldukları mekânda oldukları da sorulmuştur. Yalnızca %7'sinin 40 yıl ve daha fazla süredir aynı mekânda oldukları

tespit edilmiştir. Bu zanaatlar; mobilya imalatçılığı, bakırcılık, demircilik (%33.3) ve süpürgecilik (%50)'tir (Şekil 60). Bu durum göstermektedir ki, zanaat mekânları geçmişteki konumlarına göre yer değiştirmiş, kapanmış ya da işlev değişikliğine gitmiştir.

Şekil 60. Zanaatkârların aynı mekânda bulunma süresi

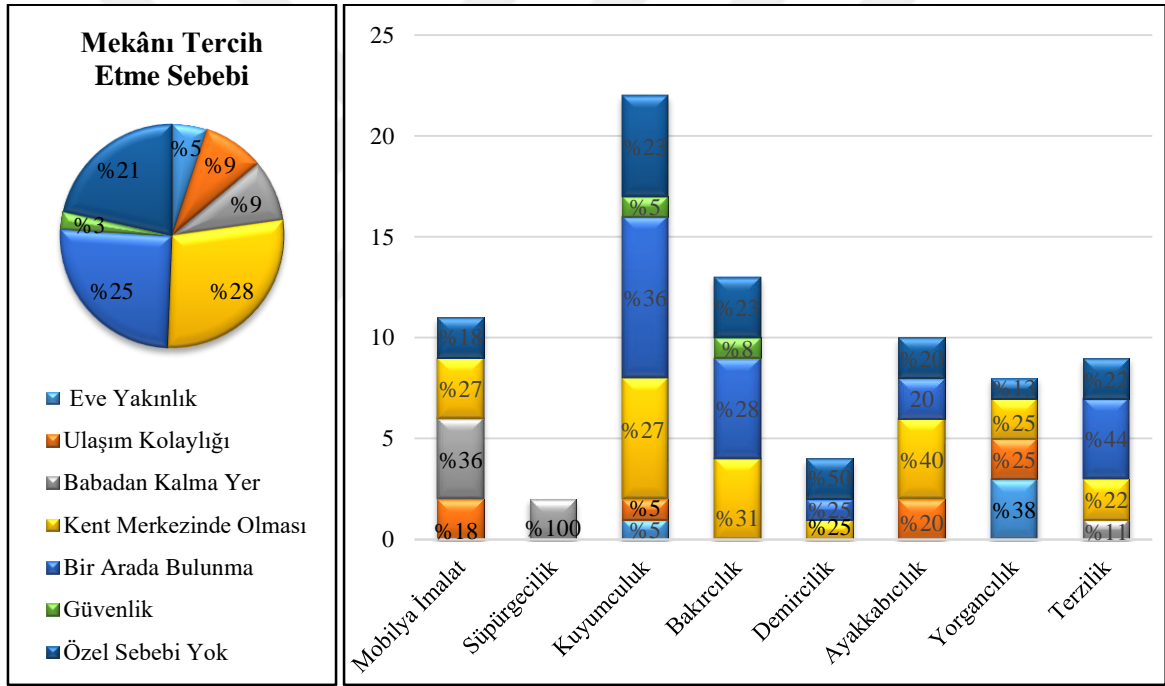
Zanaatkârların %58'si yer değiştirdiğini, %42'si ise aynı mekânda mesleğini sürdürdüğünü belirtmiştir. Mobilya imalatçıları (%80), süpürgeciler (%100), bakırcılar (%60) ve demircilikle (%67) uğraşan zanaatkârların büyük çoğunluğunun mekân değiştirmedeği; kuyumculuk, terzilik, ayakkabıcılık ve yorgancılık zanaatlarında ise buldukları mekânı zaman içinde değiştirmek durumunda kaldıkları görülmektedir (Şekil 61).

Şekil 61. Zanaatkârların mekân değişikliği

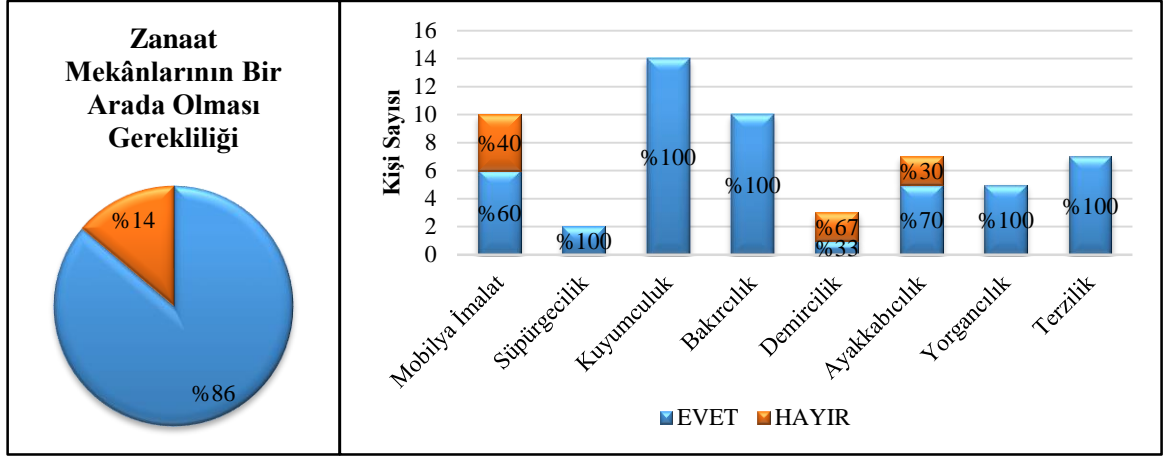

Zanaatkârların buldukları mekânı tercih etme nedenleri arasında, zanaat mekânının kent merkezinde olması(%28) ve aynı zanaat türlerinin bir arada bulunması (%25) en önemli neden olarak görülmüştür. Bir arada bulunmayı en önemli gören zanaat dallarının terzilik (%44), kuyumculuk (%36) ve bakırcılık (%28) olduğu tespit edilmiştir. Müşterilere alışverişte kolaylık sağlaması, zanaatkârlar arasında yardımlaşma ve birlik duygusunun güçlenmesi bakımından bir arada olmayı tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Ayrıca, bakırcılar ve kuyumcular yardımlaşma ve rekabet ortamı oluşması açısından bir arada bulunmak istediklerini belirtmişlerdir. Ayakkabıcılar (%40), bakırcılar (%31), kuyumcular (%27) ve mobilya imalatçıları (%27) ise kent merkezinde olması bakımından buldukları mekânı tercih ettiklerini belirtmişlerdir (Şekil 62).

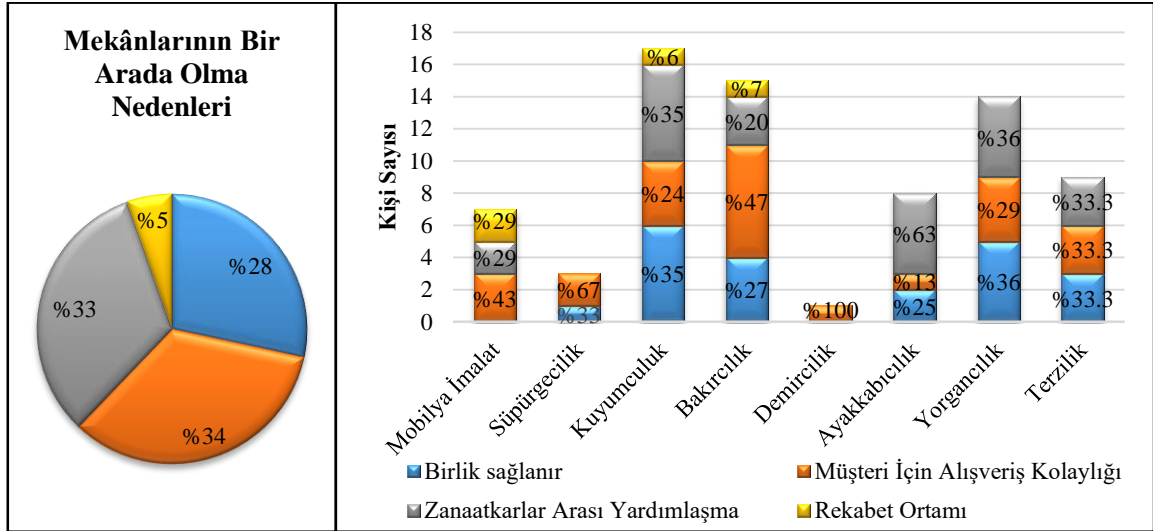
Şekil 62. Zanaatkârların buldukları mekânı tercih etme nedenleri

Zanaatkârların buldukları mekânı tercih etmelerinde farklı nedenler belirtmelerine rağmen; büyük çoğunluğu (%86) zanaat mekânlarının bir arada bulunmasının çok önemli olduğunu vurgulamaktadır. Özellikle; kuyumcular, süpürgeciler, bakırcılar, yorgancılar ve terziler bir arada olmanın önemli olduğunu düşünürken; mobilya imalatçıları, demirciler ve ayakkabıcılar arasında bir arada olmanın önemli olmadığını düşünen zanaatkârlar da vardır (Şekil 63).

Şekil 63. Zanaatkârların bir arada bulunma isteği

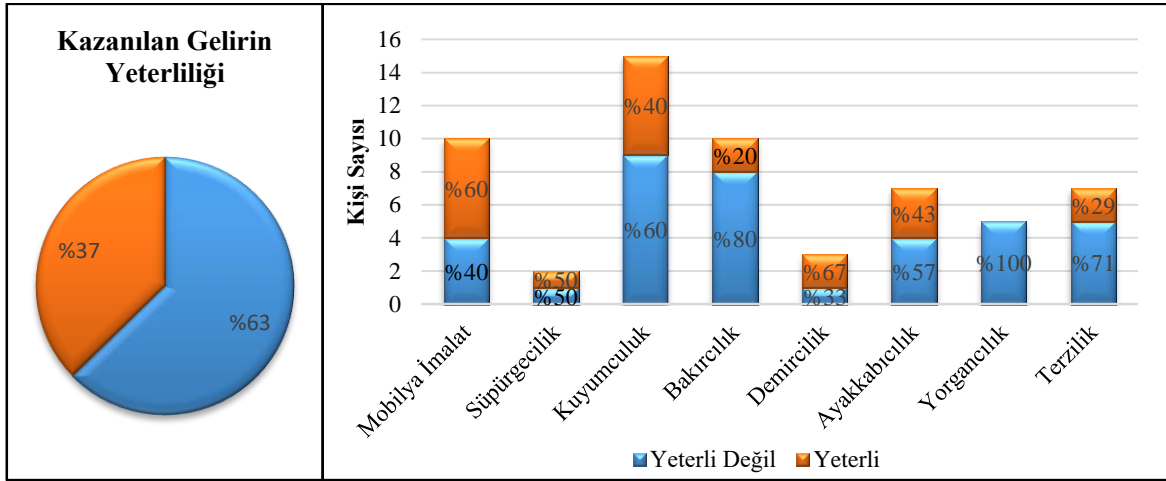
Müşterilere kolay alışveriş imkânı sunma (%34), yardımlaşma sağlanması (%33) ve birlik sağlanması (%28) açısından bir arada olmayı bazı zanaatkârlar olumlu nitelendirirken, rekabet ortamı için (%5) farklı mekânların daha doğru olduğunu düşünen zanaatkârlar da vardır. Rekabet ortamının satın almayı etkileyeceğini düşünen zanaatkârlar; mobilya imalat (%29) imalat, bakırcılık (%7) ve kuyumculuk (%6) içerisinde küçük bir pay oluşturmaktadır (Şekil 64).

Şekil 64. Zanaatkârların bir arada bulunma nedenleri

Zanaatkârlıktan elde edilen gelirin yeterliliği bağlamında; zanaatkârların %63'ü işlerinden yeterli gelir sağlayamadıklarını, %37'si ise yeterli gelir sağladıklarını

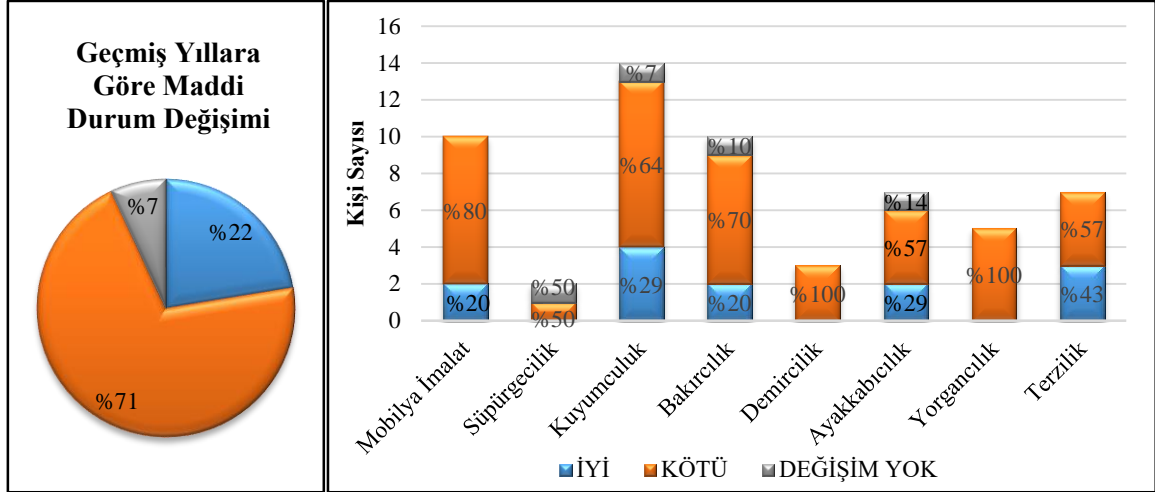
belirtmişlerdir. Maddi kazançlarının yeterli olduğunu düşünen zanaatkârlar demirciler (%67) ve mobilya imalatçılarında (%60) yoğunlaşmaktadır. Yorgancılık (%100), terzilik (%71), bakırcılık (%80), kuyumculuk (%60) ve ayakkabıcılık (%57) zanaatkârlarının çoğunluğu yeterli gelir sağlayamadığını belirtmiştir (Şekil 65). Ayrıca gelirlerinin yetersiz olduğunu düşünen zanaatkârlar, verdikleri emek ve sabrın kazandıkları gelirle paralel olmadığını belirtmektedirler.

Şekil 65. Zanaatkârların gelirlerinin yeterliliği

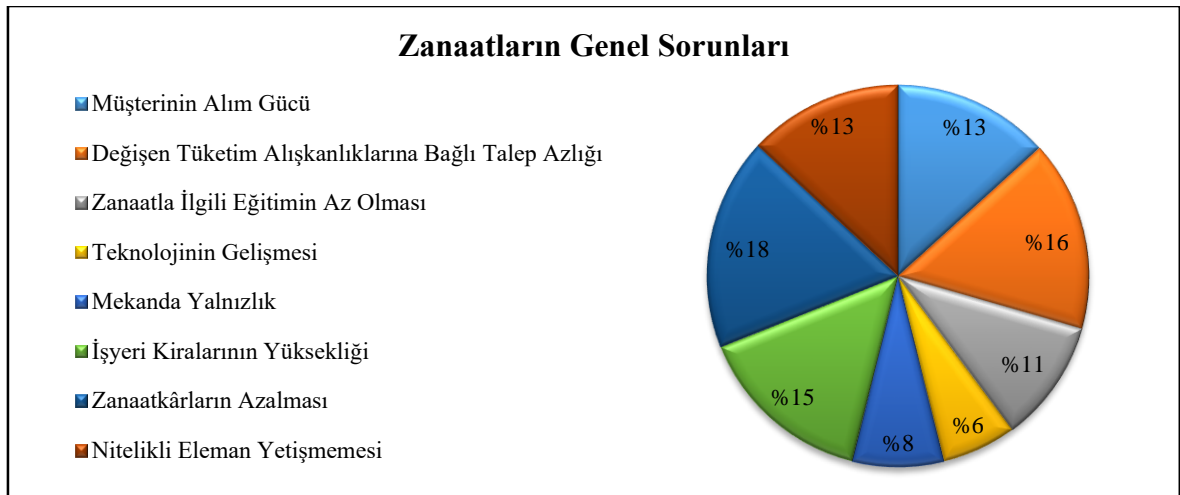
Zanaatkârlar geçmiş yıllara göre maddi durumlarını değerlendirdiğinde; %71'i maddi durumunun kötüleştiğini vurgulamaktadır. %22'si ise daha iyiye gittiğini belirtmekte olup, %7 oranında değişim olmadığı da belirtilmiştir. Maddi durumunun iyiye gittiğini belirten zanaatkârlar azınlıkta olup çoğu terzilik (%43) ve kuyumculuk (%29) ile uğraşmaktadır. Değişim olmadığını belirten zanaat dalları ise süpürgecilik (%50), ayakkabıcılık (%14), bakırcılık (%10) ve kuyumculuktur (%7). Yapılan görüşmeler sonucunda tüm zanaat dallarında maddi durumun kötüye gittiğini belirten zanaatkârların daha fazla olduğuna ulaşılmıştır; yorgancılık (%100), demircilik (%100), mobilya imalat (%80), bakırcılık (%70), kuyumculuk (%64), ayakkabıcılık (%57), terzilik (%57) ve süpürgecilik (%50) şeklindedir (Şekil 66).

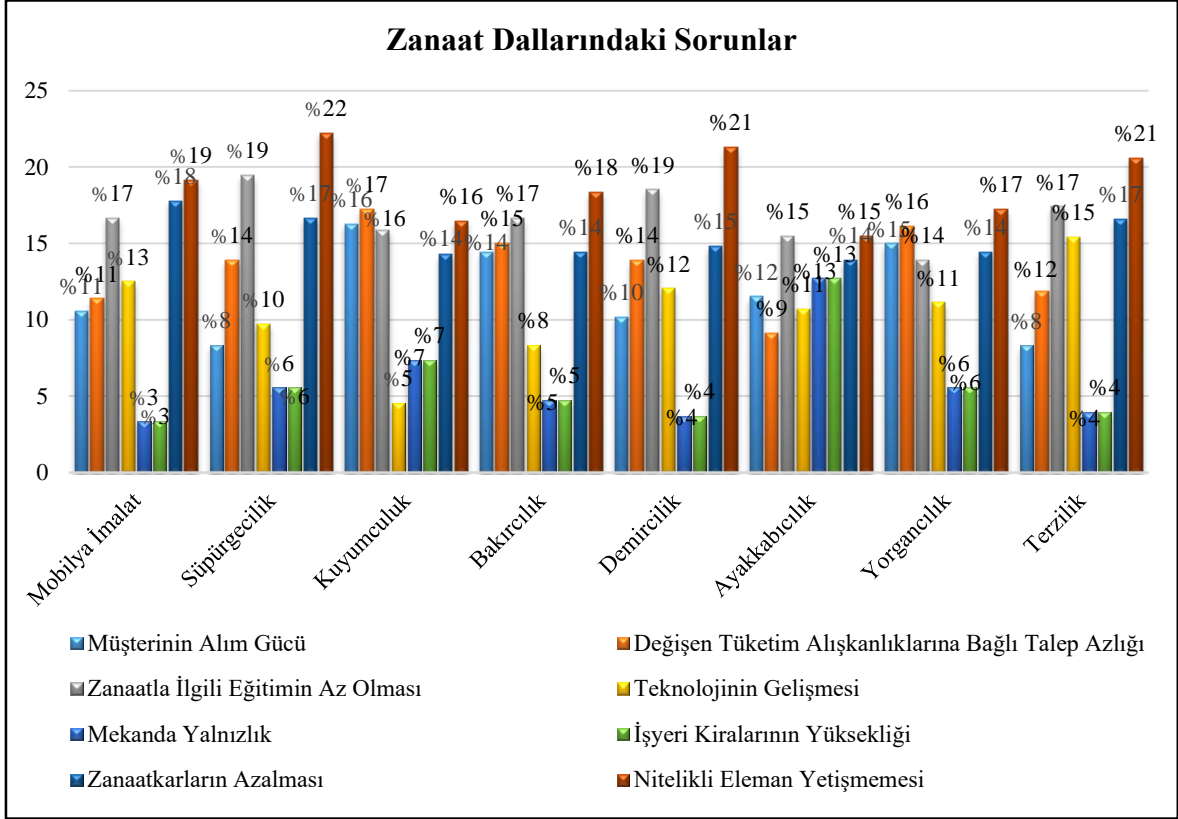
Şekil 66. Zanaatkârların geçmiş yıllara göre maddi durumlarındaki değişim

Zanaatkârlar en önemli gördükleri sorunları; zanaatkârların sayıca azalması (%18), değişen tüketim alışkanlıklarına bağlı olarak müşteri talebinin azalması (%16), iş yeri kiralarının yüksek oluşu (%15), nitelikli eleman yetişmemesi (%13), müşterinin alım gücünün düşmesi (%13), zanaatla ilgili eğitimin eksikliği (%11), mekânda yalnızlık (%8) ve teknolojinin gelişmesi (%6) olarak belirtmektedirler (Şekil 67). Bütün bu sorunların el emeğine verilen değeri azaltarak önemli bir kültürel mirasın yok olmasına neden olduğunun önemini vurgulamaktadırlar.

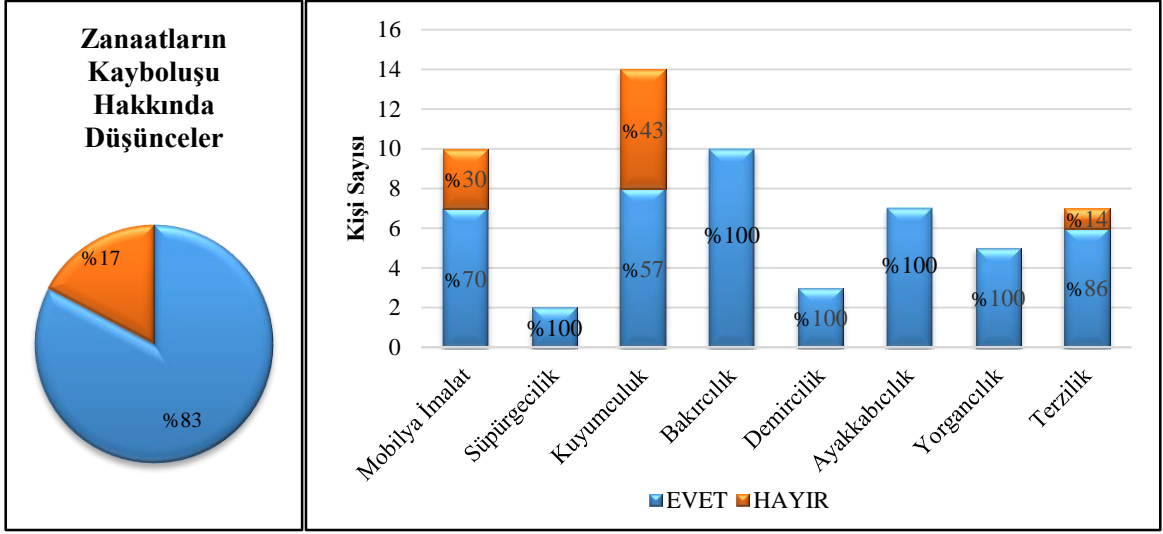
Şekil 67. Zanaatkârların genel sorunları

Sayılan tüm bu sorunlar zanaat dalları özelinde incelendiğinde; mobilya imalat zanaatkârları (%19), süpürgeciler (%22), bakırcılar (%18), yorgancılar (%17), demirciler (%21) ve terziler (%21) en büyük sorunu nitelikli eleman yetişmemesi olarak, kuyumcular (%17) değişen tüketim alışkanlıklarına bağlı talep azlığı olarak, ayakkabıcılar(%16) ise zanaatla ilgili eğitimin azlığı olarak tanımlamaktadır (Şekil 68).

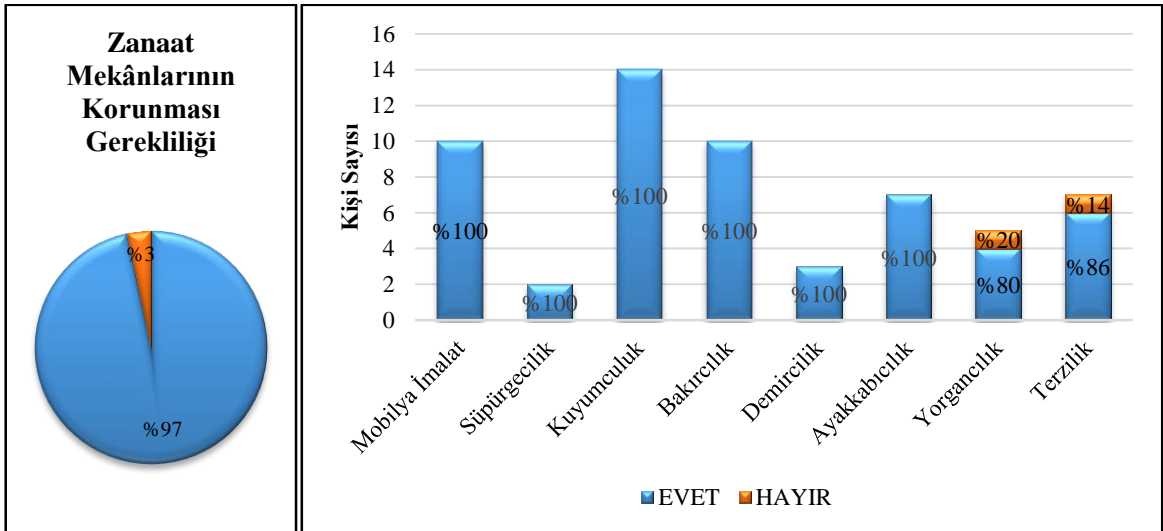
Şekil 68. Zanaat dallarındaki sorunlar

Görüşme yapılan tüm zanaatkârların %83'ü zanaatın geçmişe oranla kaybolduğunu düşünmektedir. Mobilya imalatçıları (%30), kuyumcular (%43) ve terziler (%14) arasında zanaatın kaybolmadığını düşünenler bulunmaktadır (Şekil 69). Zanaatkârlar, bu kültürel mirasın yok olmasının başlıca nedenleri arasında; nitelikli eleman yetişmemesi, zanaatın geçmiş dönemlerdeki gibi talep görmemesini, teknolojinin el emeğinin bitirdiğini, tüketim alışkanlıklarının değişmesini, zanaatkârların sayıca azalmasını ve el emeğine gösterilen değer azalmasını göstermektedir.

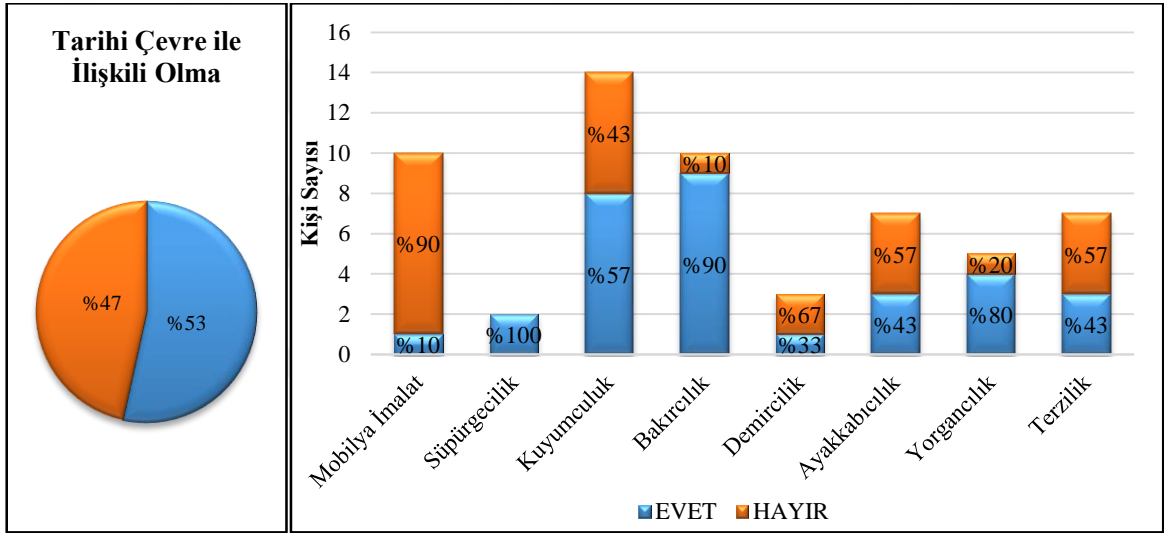
Şekil 69. Zanaatkârların mesleklerinin kayboluşu hakkındaki düşünceleri

Zanaatkârların %97'si zanaat mekânlarının korunup geliştirilmesi gerektiğini, bu mekânların kentin kalbi olduğunu, ekonomide büyük önem taşıdığını ve zanaatların buldukları mekânlarla bir bütün olarak kentin kültürünü daha iyi yansıtabileceğini düşünmektedirler. %3'lük bir kesim ise (yorgancılar ve terziler) zanaatın artık yok olduğunu ve geri gelemeyecek, gelecek nesillere aktarılamayacağını umutsuzluk içinde vurgulamışlardır (Şekil 70).

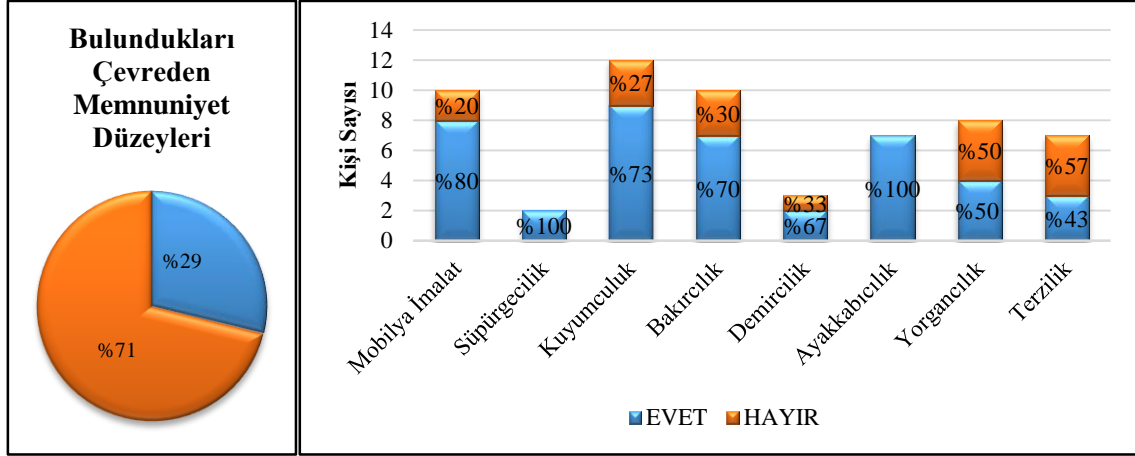
Şekil 70. Zanaat mekânlarının korunması ve geliştirilmesine zanaatkârların bakışı

Kentlerin tarihi ve kültürel yapısında önemli bir değere sahip olan zanaat mekânları genellikle tarihi çevrelerle iç içedir ve bu mekânlarla anlam bulmaktadırlar. Görüşülen zanaatkârlar kendi zanaat türleri bağlamında tarihi mekânla ilişkili olma konusunda % 53 oranında olumlu görüş bildirmiştir. Zanaatkârların %47'si ise bu soruya hayır yanıtı vermiştir (Şekil 71). Hayır cevabını veren zanaat dalları; mobilya imalat (%90), demircilik (%67), ayakkabıcılık (%57) ve terzilik (%57)'tir. Süpürgecilik (%100), bakırcılık (%90), yorgancılık (%80) ve kuyumculuk(%57) gibi zanaat dallarında ise tarihi mekânlarla iç içe olmayı tercih etmektedirler ve mevcut durumda da bu zanaat mekânları tarihi kent merkezinde yer almaktadırlar.

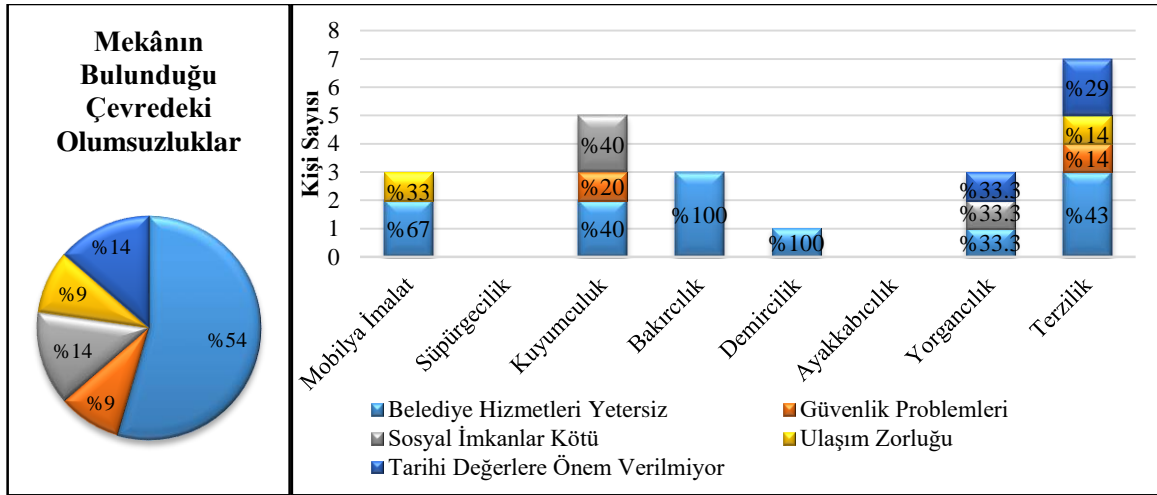
Şekil 71. Zanaat mekânlarının tarihi çevre ile ilişkisi olması konusunda zanaatkârların görüşleri

Zanaatkârlara buldukları çevreden memnun olup olmadıkları sorulmuş; %71'i buldukları çevreden memnun olduklarını, %29'u ise memnuniyetsizliğini belirtmiştir. Özellikle süpürgeciler ve ayakkabıcıların buldukları çevreden hiçbir şikayetleri olmadıkları görülmektedir (Şekil 72).

Şekil 72. Zanaatkarların buldukları çevreden memnuniyet düzeyleri

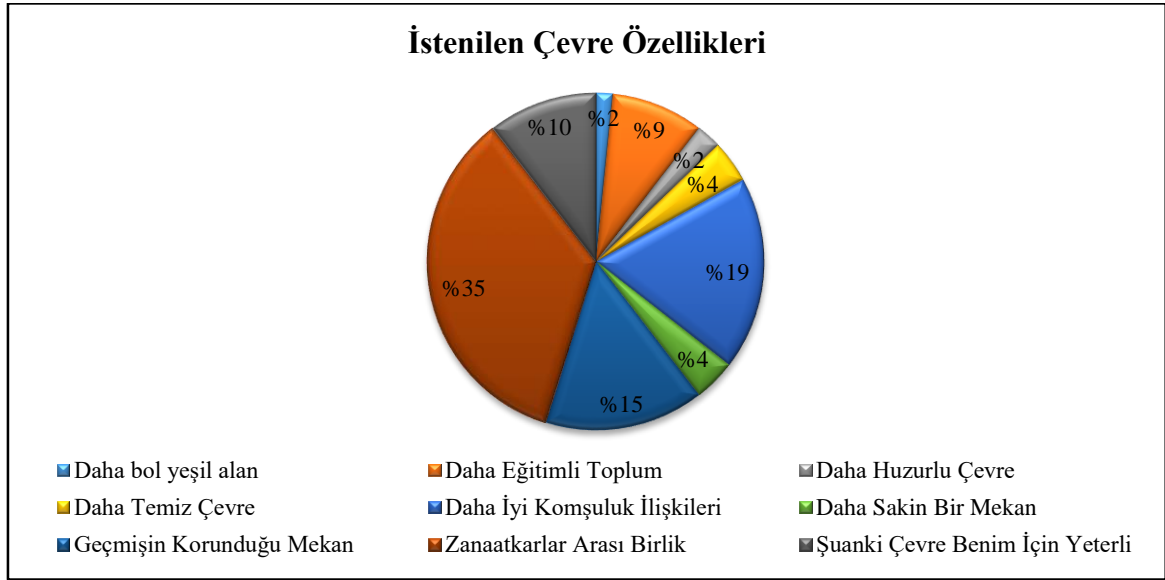
Zanaatkarların; buldukları çevreden memnun olmadıkları hususlar ise; belediye hizmetlerinin yetersizliği (%54), sosyal imkânlar kötü oluşu (%14), tarihi değerlere önem verilmemesi (%14), güvenlik sorunları (%9) ve ulaşım zorlukları (%9) olarak tespit edilmiştir (Şekil 73). Ulaşım sorunu; kent merkezi dışındaki Mobilyacılar sitesindeki mobilya imalatçıların belediye hizmetlerindeki yetersizliklerden sonra en fazla şikayetçi oldukları (%33) konudur ve kent merkezinde yer almanın müşterinin ulaşımı açısından daha kolay olacağı görüşündedirler.

Şekil 73. Zanaatkarların buldukları çevreden memnun olmadıkları hususlar

Zanaatkarlar istedikleri çevre özelliklerini; zanaatkarların bir arada ve birlik içinde olması (%35), daha iyi komşuluk ilişkileri (%19), geçmişin korunduğu mekân (%15), daha

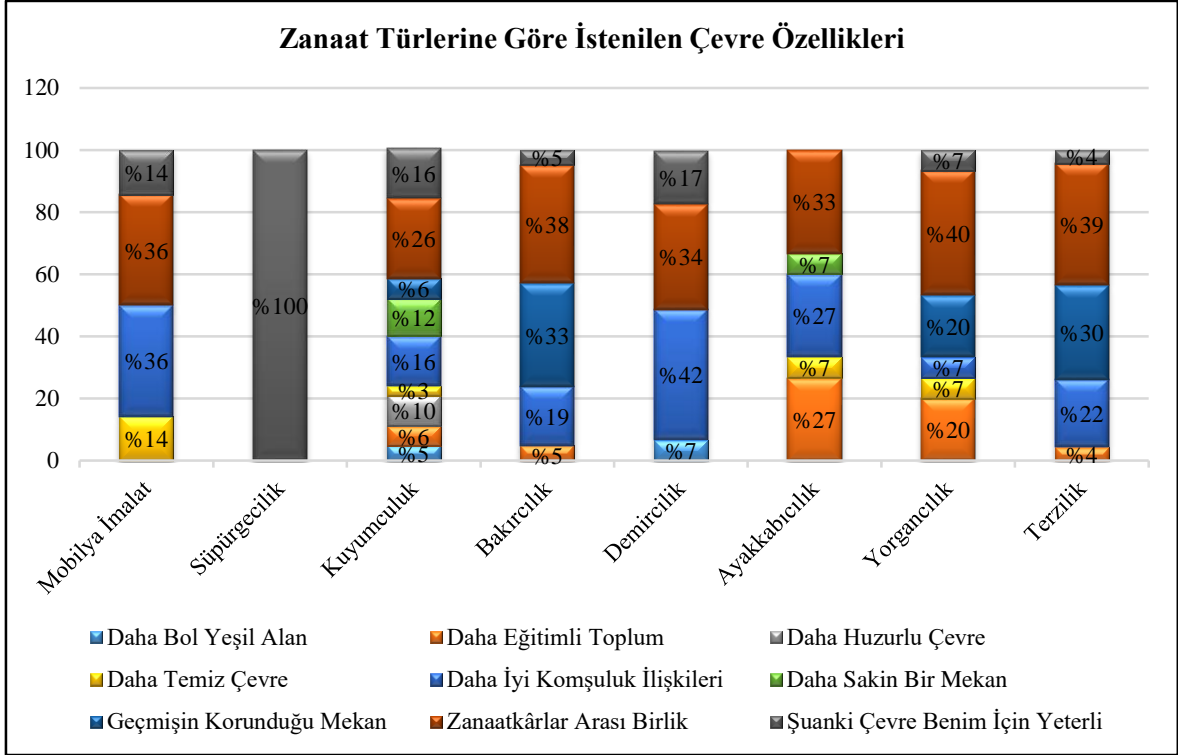
eđitimi bir toplu (9%), daha temiz bir evre (4%), daha sakin bir mekân (4%), daha huzurlu bir evre (2%) ve daha bol yeřil alan (2%) olarak belirtmiřlerdir. Zanaatkârların bir kısmı (10) řuan bulunduđu çevrenin yeterli özelliklere sahip olduđu dűřünmektedir (řekil 74).

şekil 74. Zanaatkârların istedikleri evre zellikleri

Zanaatkârlar arası birlik; yorgancılık (40%), terzilik (39%), bakırcılık (38%), mobilya imalat (36%), demircilik (34%) ve ayakkabıcılık (33) zanaat dallarında; daha iyi komşuluk ilişkileri ise demircilik (42%), mobilya imalat (36%) ve ayakkabıcılık (27) zanaatlarında büyük paya sahiptir. Sűpürgecilerin ise tamamı řuan ki çevrenin yeterli olduğunu dűřünmektedir (şekil 75).

Şekil 75. Zanaatkârların zanaat türlerine göre istedikleri çevre özellikleri

Zanaatkârların, mesleklerini olumsuz durumlara karşı korumak ve sürdürebilmek için neler yapılabileceği konusunda görüşleri alınmıştır. Kuyumcular; meslekle ilgili eğitim veren merkezlerin sayısının artmasını, okullarda ders olarak okutulmasını, birlik ve beraberlik açısından bu zanaatla uğraşanlar için özel bir yerin oluşturulmasını, atölye sayısının artırılmasını ve bunun için devlet teşviklerin artırılmasını, kuyumculuk zanaatını çekici kılaacak projeler geliştirilmesi gerektiğini belirtmişlerdir.

Terziler, eğitim sisteminin zanaata yönelik değişmesi gerektiğini düşünmekte ve sanat okullarında zanaatla ilgili meslek derslerinin verilmesi gerektiğini söylemektedir.

Yorgancılar da nitelikli eleman yetiştirebilmek için eğitimin önemine vurgu yapmakta, daha fazla tanıtımın yapılmasını istemektedir.

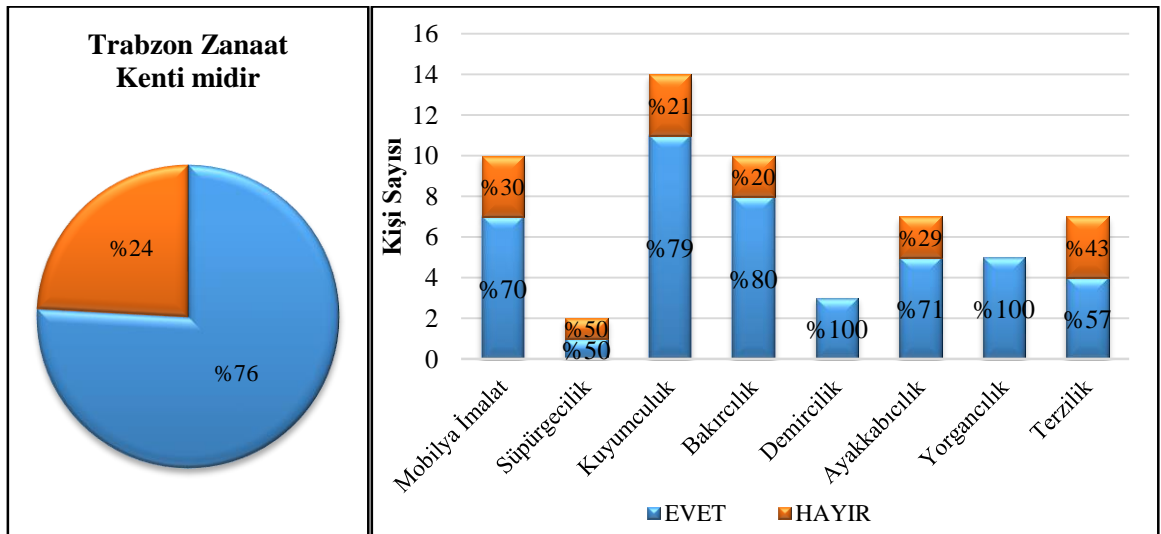
Bakırcılar ise; hazır üretimin (Gaziantep ve Kahramanmaraş'tan gelen hazır bakır ürünler) Trabzon'daki bakırcılığı bitirdiğini, bu zanaat için devlet desteğinin yeterli olmadığını belirtmektedirler. Bakırcılığın gelişebilmesi için; çırak yetiştiren okulların olması gerektiği, imalatçıların üretime yönelik teşvik edilmesi ve desteklenmesi gerektiğini, kentte belgeli usta sayısının artmasını ve bakırcıların bir arada olabileceği bir mekânın olması gerektiğini vurgulamaktadırlar.

Ayakkabı zanaatkârları ise, yeni modeller üretip tüketici çekilirse, çırak yetişirse ve imalatçılara devlet desteği sağlanırsa, bu zanaatın devamlılığının sağlanacağını düşünmektedir.

Mobilya imalatçıları ise teknolojinin el emeğini bitirdiğini düşünmekte ve çıraklık eğitiminin mobilya ustalarının yanında verilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

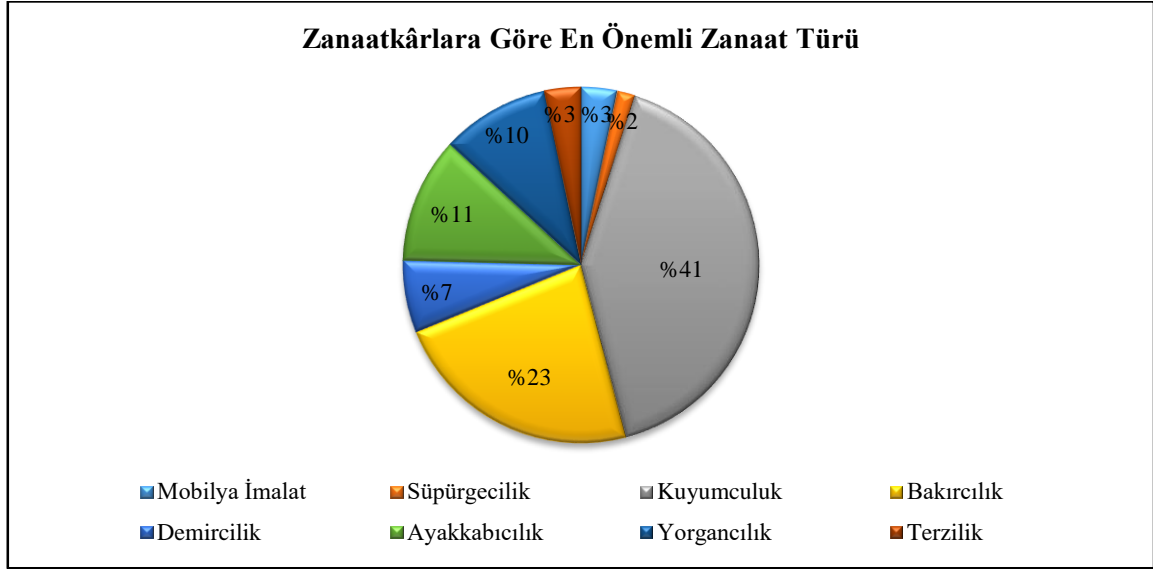
Demirciler; zanaatın ve zanaatkârın eski önemini yitirdiğini, dolayısıyla zanaatkârların başka mesleklere yöneldiklerini belirtmiştir. Bu durumun düzelmesi için herkesin kendi mesleğini yapması gerekliliğini ve bu zanaatın sürdürülebilmesi için de çırak yetiştirilmesi gerekliliğini savunmaktadırlar. Süpürgeciler ise kendi zanaatlarının artık gelişebileceğini düşünmemektedir.

Görüşülen tüm zanaatkârların kendi zanaatları için; zanaata yönelik eğitimin önemli olduğu, geliştirilmesi gerektiği, çıraklık eğitiminin desteklenmesi gerektiği, atölye sayısının artırılmasını, zanaatkârların bir arada çalışabileceği mekânların olması gerektiği konusunda ortak görüşlere sahip oldukları tespit edilmiştir. Zanaatkârlar, kendi mesleklerinin korunup geliştirilmesini isterken aynı zaman Trabzon kentinin %76 oranla zanaat kenti olduğunu düşünmektedir. Diğer zanaatkârlar ise (%24) Trabzon'un zanaat kenti olduğunu düşünmemektedir. Trabzon'un zanaat kenti olmadığını düşünenlerin çoğu süpürgecilik (%50) ve terzilik (%43) zanaatlarıyla uğraşmaktadır. Hayır cevabını veren zanaatkârlar, geleneksel üretimin geçmiş dönemlerde kaldığını, günümüzde zanaat kenti gibi bir tanımlamanın doğru olmayacağını belirtmektedir (Şekil 76).

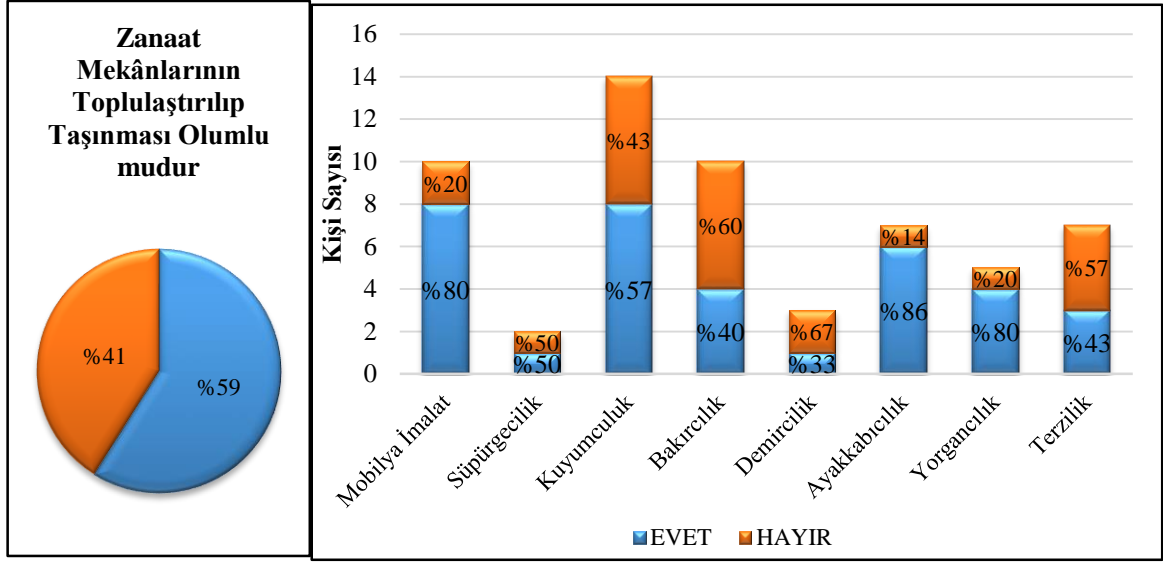
Şekil 76. Zanaatkârların Trabzon kentini zanaat kenti olarak görüşü

Görüşme yapılan zanaatkârlar Trabzon'da en gelişmiş zanaat türünü kuyumculuk (%41) olarak nitelendirmişlerdir. Bunda en etkili faktör hasır, telkâri ve kazaziyenin, Trabzon'a özgü bir geleneksel sanat olmasıdır. Kuyumculuğu, %23 oranla bakırcılık, %11 oranla ayakkabıcılık, %10 oranla ise yorgancılık takip etmektedir (Şekil 77).

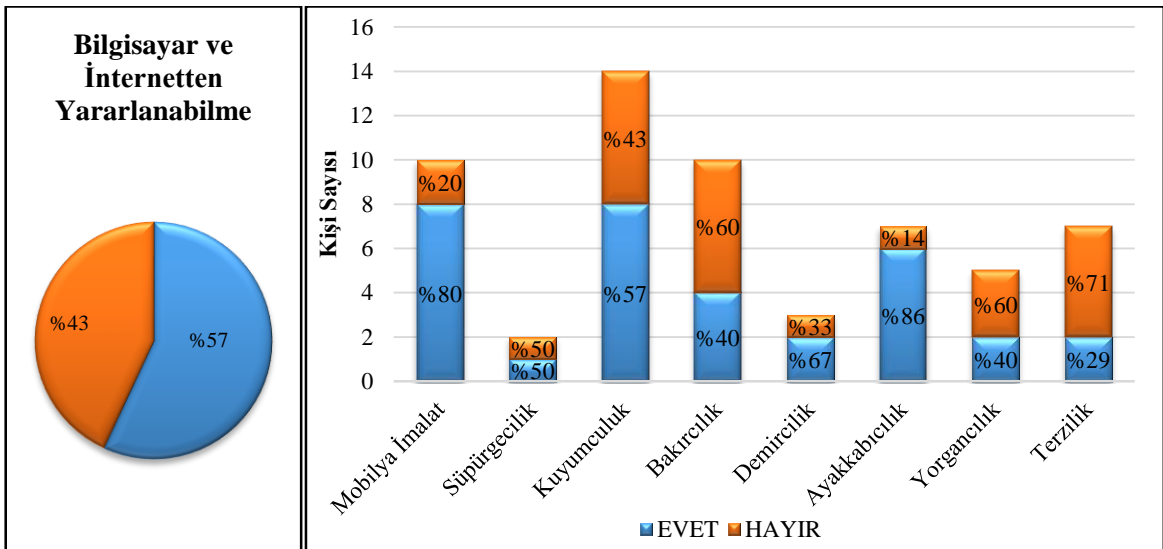
Şekil 77. Zanaatkârlara göre kentteki en önemli zanaat türü

Zanaatkârlar bazı zanaat türlerinin (mobilyacılar, demirciler vb.) merkezden taşınmasına %59 oranla olumlu bakarken, %41'i olumsuz bakmaktadır. Merkezden taşınmaya olumlu bakanların çoğu ayakkabıcılar (%86), mobilya imalatçıları (%80), yorgancılar (%80) ve kuyumcular (%57) arasında yer almaktadır. Merkezden taşınmaya olumsuz bakanların çoğu ise bakırcılar (%60) ve terziler (%57) arasında yer almaktadır (Şekil 78). Zanaatkârlar; kent merkezinde hem çevre kirliliği hem ses kirliliği olacağı açısından, taşınmaya olumlu baktığını belirtmektedirler. Taşınmaya olumsuz bakanların yorumları ise, müşterinin kent merkezine ulaşımının daha kolay olacağı ve satışlarının bundan dolayı daha iyi olabileceği yönündedir.

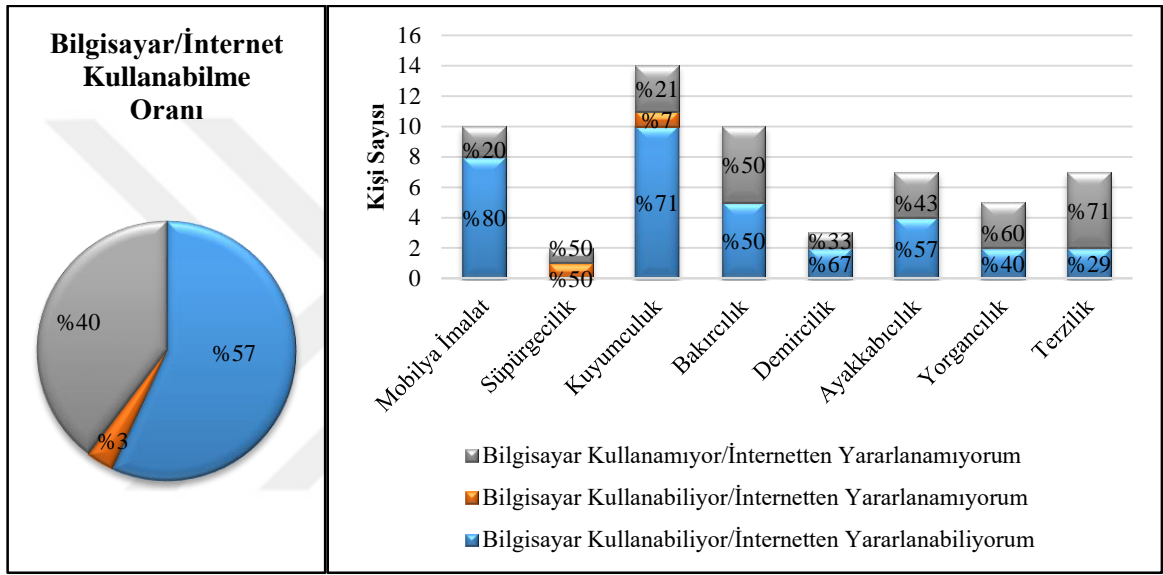
Şekil 78. Zanaat mekânlarının toplulaştırılıp taşınması hakkında zanaatkârların görüşleri

Çalışma sonucunda konuyla ilgili internet sitesi yapılacağı zanaatkârlarla paylaşılmış ve bilgisayar/internet kullanım düzeyleri öğrenilmiştir. Görüşme yapılan zanaatkârların %57'si bilgisayar ve internetten yararlanma olanağına sahipken, %43'ü bilgisayar ve internetten yararlanma olanağına sahip olmadığını belirtmiştir. Bilgisayar ve internetten yararlanma olanağı ayakkabıcılık (%86), mobilya imalat (%80), demircilik (%67) ve kuyumculukta (%57) yüksek orandayken; terzilik (%71), bakırcılık (%60), yorgancılıkta (%60) bilgisayar ve internetten yararlanma olanağı düşüktür (Şekil 79).

Şekil 79. Zanaatkârların bilgisayar ve internetten yararlanabilme imkânı

Zanaatkârların %57'si bilgisayar kullanma ve internetten yararlanma olasılarına sahipken, %40'ı bilgisayar kullanma ve internetten yararlanma olasılarına sahip olmadığını, %3'lük kesim ise bilgisayar kullanabilme olanağına sahip ancak internetten yararlanabilme olanağına sahip olmadığını belirtmiştir. Bilgisayar kullanabilen ve internetten yararlanabilenler mobilya imalat (%80), kuyumculuk (%71) ve ayakkabıcılık (%57) zanaat dallarında yüksek orandayken; bilgisayar kullanamayan ve internetten yararlanamayanlar, terzilik ve yorgancılık zanaat dallarında yüksek orandadır (Şekil 80).

Şekil 80. Zanaatkârların bilgisayar ve internet kullanabilme imkânı

Zanaatkârlarla yapılan görüşme sonuçlarında; zanaatkârların çoğu yardımlaşmanın olması, birlik sağlanması ve müşterilere kolay alışveriş imkânı sunulması açısından bir arada olmayı tercih etmektedir. Bunun dışında rekabet ortamı oluşmaması için farklı mekânlarda olmayı tercih eden görüşler de belirtilmiştir. Bu görüşte olan zanaatkârlar; mobilya imalatçıları, kuyumculuk ve bakırcılık arasında küçük bir pay oluşturmaktadır. Zanaatkârlar arası yardımlaşma ve zanaat mekânları arasında birlik olması ise neredeyse tüm zanaat dallarında yüksek orana sahiptir. Bir arada bulunma sonucu oluşan çalışma ortamı hem zanaatkârların çalışma verimini etkilemekte hem de mekânları daha tanımlı hale getirmektedir.

Zanaatkârların yaptığı işi benimsemesi ve iyi işler çıkarabilmesinin mekânla ilişkili olduğu zanaatkârlar tarafından vurgulanmıştır. Görüşme yapılan ustalar; zanaatkârlar arası

yardımlaşma, zanaat mekânlarının kent merkezinde olması ve zanaatkârın bulunduğu yere duyduğu aidiyet açısından, mekânın yapılan üretimle ilişkisinin önemli olduğunu belirtmektedir. Bu nedenle zanaatkârların mekânsal olarak yer değiştireseler de buldukları bölgelerden çok uzaklaşmadıkları gözlemlenmiştir.

El emeklerini kullanarak üretim yapan bu zanaatkârlar, işlerinden yeterli kazanç sağlayamadıklarını belirtmiştir. Verdikleri emek ve sabrın, kazançlarıyla aynı doğrultuda olmamasından memnuniyetsizlik duyduklarını ve verilen emeğin değerinin gün geçtikçe azaldığını, seri üretim mallara talebin arttığını da vurgulamaktadırlar.

Zanaatkârların büyük bir çoğunluğu (%76) Trabzon'un zanaat kenti olduğu düşünülmektedir. Zanaatkârlara Trabzon'un zanaat kenti olduğunu hissettiren en önemli sektör ise yöreye özgü el üretimi hasırın yapıldığı zanaat dalı olan kuyumculuktur. Ayrıca kuyumculuk zanaatı içinde yer alan hasır örücülüğünde, kadınların üretime katılma payının büyük olduğu söylenebilir.

Zanaatkârlar günümüzde zanaatın kayboluş nedenleri arasında en etkili faktörler olarak; zanaatkâr sayısının giderek azalması, verilen eğitimden kaynaklı nitelikli elemanların yetişmemesi ve teknolojinin gelişmesi olarak belirtmektedirler. Bu kayboluşun mekâna yansması ise, okunabilirliği zayıf olan mekânları ve kaybolan kültürü ortaya çıkarmaktadır. Geçmişte bir zanaat dalıyla anılan sokakların, caddelerin ve mahallelerde (Demirciler Sokağı, Kunduracılar Caddesi, Tabakhane Caddesi, Çömlekçi Mahallesi vb.) eski işlevlerin artık kalmadığı, yalnızca sokak ve mahalle isimleri olarak anıldıkları görülmektedir.

4. SONUÇLAR

Küreselleşme ve kentleşme sonucu sermaye, ticaret, nüfus, tüketim hızlanmakta ve ürün çeşitliliği artmaktadır. Bu durum kentlerin kimlik ve kültürlerinde önemli yer tutan geleneksel üretim biçimlerinin ve mekânlarının da değişmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla, zanaat ve zanaat mekânları giderek azalmakta ve bazıları yok olmaktadır. Bu durum, kimlikli kent ve kent mekânlarının sürdürülebilirliği için önemli bir sorundur. Dolayısıyla kentlerin kimliklerinde önemli bir öge olan zanaat ve zanaat mekânlarının korunması ve sürdürülmesi önemlidir.

Çalışma alanı olarak seçilen Trabzon tarihi kent merkezi ve yakın çevresinde geçmişten günümüze kentin kimliği ve kültürünü simgeleyen zanaat ve zanaat mekânları yer almaktadır. Ancak yukarıda sözü edilen kentleşmeye bağlı dinamikler zamanla zanaat ve zanaat mekânlarının değişim ve dönüşümüne neden olmuştur. Buna rağmen, günümüzde hala varlığını sürdüren zanaat türleri ve zanaatkârlar bulunmaktadır.

Yerinde yapılan tespitler ve zanaatkârlarla görüşmeler sonucunda; sandıkçılık, sepetçilik, süpürgecilik, çömlekçilik ve dericilik zanaatlarının tamamen kaybolduğu, ayakkabıcılık, bakırcılık, yorgancılık ve terzilik zanaatlarının azalarak devam ettiği, kuyumculuk ve mobilya imalat zanaatlarının da sayıca arttığı görülmektedir.

Artarak devam eden zanaat dalları olan kuyumculuk ile mobilya imalatının ve azalarak varlığını sürdüren bakırcılığın günümüzde mekânsal olarak bir arada olma eğiliminde olduğu görülmektedir. Bu durum çalışmanın hipotezlerinden biri olan “tarihsel süreç boyunca zanaat mekânları bir arada bulunma eğilimi göstermiştir” ile örtüşmektedir. Bu bağlamda, tarih boyunca ticaretin kalbi olan kent merkezindeki zanaat mekânlarının izlerinin varlığını sürdürüyor olabilmesi önemlidir. Ancak kentte kaybolmaya yüz tutmuş zanaatların (ayakkabıcılık, yorgancılık ve terzilik) günümüzde, geçmiş dönemlerdeki gibi bir arada bulunmadığı, kentin farklı noktalarında konumlandığı görülmektedir (Şekil 51). Aslında bu durum bir arada olmayı devam ettiren zanaatların sürdürülebilirliğini sağladığının da göstergesidir.

Kentte kaybolan zanaatlar (sandıkçılık, sepetçilik, süpürgecilik, çömlekçilik ve dericilik) gelişen teknolojiye yenik düşmüş ve insanların daha çok seri üretim ürünlerini tercih etmeleri sonucunda varlığını koruyamamıştır. Kaybolan zanaat dallarıyla uğraşan ustalar da bu tür zanaatlara yakın dallardaki işlere yönelmiş ya da tamamen zanaatkârlığı

bırakmışlardır. Bu zanaatlar, Kunduracı Caddesi, Tabakhane Caddesi, Sandıkçılar Sokağı gibi sokak isimleri olarak varlıklarını sürdürmektedir.

Geçmişten günümüze azalarak devam eden zanaatlar (ayakkabıcılık, bakırcılık, yorgancılık ve terzilik) geçmişte bir arada bulunurken, günümüzde mekânsal olarak yer değiştirmiş, kentin farklı bölgelerinde konumlanmış ve sayıları azalmıştır. Ayakkabıcılık ve yorgancılık zanaatı geçmişte kentin ticari kimliğinde önemli bir yer tutarken, günümüzde kaybolma noktasına gelmiştir. Bakırcılık zanaatı geçmişteki mekânsal konumunu korumuş ancak sayısı azalmıştır. Terzilik zanaatının da kentin farklı bölgelerinde konumlandığı ancak yine mekânsal olarak bir arada olma özelliğini koruduğu görülmektedir (Şekil 50-51).

Mobilya imalat ve kuyumculuk ise günümüz teknolojisine uyum sağlayan ve kent ekonomisine katkıda bulunan zanaatlar olduğundan kentteki kimliğini korumuş ve sayıca artmıştır. Ancak mekânsal olarak; kuyumculuk Kemeraltı Bölgesi'nden Kunduracılar Caddesi'ne, mobilya imalat ise Pazarkapı ve Yenicuma Mahallesi'nden Mobilyacılar Sitesi'ne taşınmıştır. Geçmişte Kuyumculuğun yer aldığı Kemeraltı Bölgesi'nin günümüzde özellikle akşam saatlerinde tenhalaşması ve bu durumun güvenlik açısından sorun oluşturması, dükkânların küçük olması, geçmişte de sarrafların Kunduracılar Caddesi'nde bulunması Kuyumculuğun Kemeraltı'ndan Kunduracılar Caddesine taşınmasının nedenleri olarak gösterilebilir. Mobilya imalatında ise, kentin doğusunda Mobilyacılar Sitesi'nin kurulması ile bu zanaat kentin tarihi merkezinden çıkmıştır.

Zanaatkârla yapılan görüşmeler sonucunda, zanaatkârların mesleklerinin kaybolduğundan şikâyet ettiği görülmektedir. Kaybolmasını etkileyen nedenler arasında; müşterinin alım gücünün düşüklüğü, değişen tüketim alışkanlıkları, teknolojinin gelişmesi, zanaatkâr sayısının giderek azalması, nitelikli eleman yetişmemesi, zanaat dalında eğitim veren yerlerin kısıtlı oluşu, belediye hizmetlerinin yetersizliği, sosyal imkânların kısıtlı oluşu, tarihi değerlere önem verilmeyişi, güvenlik problemlerini belirtmektedirler. Ayrıca, zanaatkârların güçlü komşuluk ilişkilerini benimsediği, kültürel çevrenin her şeye rağmen varlığını sürdürmekte olduğu, geçmişte yapılan zanaatların isimlerinin günümüzde o mekânlardaki sokaklara ve caddelere verildiği ve mekânsal olarak bir arada bulunmayı destekledikleri görülmektedir.

Sonuç olarak, zanaat ve zanaat mekânlarına yönelik sorunlar ile potansiyelleri, mekânsal ve sosyal olarak tanımlamak gerekirse; alana özellikle dezavantajlı grupların erişim zorluğu, özgün değerlerin kaybedilmesi, zanaat mekânlarında azalma,

okunabilirliğin zayıf olması, güvenlik düzeyinin düşük olması (özellikle Kemeraltı Bölgesi), zanaat eğitiminin yetersiz oluşu ve buna bağlı olarak nitelikli eleman yetişmemesi, zanaatkârların giderek azalması, teknolojinin gelişerek el emeğini geride bırakması, zanaatla ilgili arşiv eksikliği ve basın-yayın organlarında yeterli alanın zanaata ayrılmaması gibi sorunlarla karşı karşıyadır. Buna karşılık çalışma alanı hem sosyal hem mekânsal olarak, kent merkezine yakınlık, zanaat dalların arası bir arada bulunma, geleneksel dokunun kısmen sürdürülmesi, ulaşım kolaylığı, tarihi mekânlarla iç içe olma, kentlinin bu bölgeden alışveriş yapıyor olması, belirli bir kültür birikimine sahip olması, zanaatların UNESCO tarafında somut olmayan kültür mirası seçilmesi gibi potansiyelleri barındırmaktadır (Tablo 2).

Tablo 2. Kent merkezindeki zanaat ve zanaat mekânlarına yönelik sorun ve potansiyeller, 2017

	SORUNLAR	POTANSİYELLER
MEKANSAL	<ul style="list-style-type: none"> ◆ Alanın Özgün Değerini Kaybetmesi (İşlevsel Değişikliklerle Geleneksel Kullanımların Terk Edilmesi) ◆ Alana Erişim Zorluğu (Özellikle Dezavantajlı Gruplar İçin) ◆ 1960'lı Yıllardan Sonra Teknolojinin Gelişmesiyle Zanaat Mekanlarında Azalma Görülmesi ◆ Alanda Okunabilirliğin Zayıf Olması ◆ Zanaat Mekanlarının Bir Çoğunun Geçmişteki Konumlarına Göre Yer Değiştirmiş, Kapanmış ya da İşlev Değişikliğine Gitmiş Olması ◆ Özellikle Kemeraltı Bölgesi İçin Güvenlik Düzeyinin Düşük Olması 	<ul style="list-style-type: none"> ◆ Değişmeden Korunan İsimlerle Anılabilmek (Tabakhane Cad., Kunduracılar Cad. vb.) ◆ Kent Merkezine Yakınlık ◆ Osmanlı'dan Gelen Bir Gelenek Olarak Zanaat Dallarını Arası Mekansal Olarak Bir Arada Bulunma ◆ Geleneksel Doku Özelliklerinin Kısmen Sürdürülmesi (Bakırcılık, Kuyumculuk) ◆ Ulaşımın Kolaylığı ◆ Kentte Yaya Kullanımının En Yoğun Olduğu Bölge Olması ◆ Zanaat Mekanlarının Tarihi Mekanlarla İç içe Olması ◆ Kentlinin Hala Bu Bölgelerden Alışveriş Yapıyor Olması
SOSYAL	<ul style="list-style-type: none"> ◆ Zanaat Eğitiminin Yetersiz Oluşu ve Buna Bağlı Olarak Genç Zanaatkar Yetişmemesi ◆ Zanaatkar Sayısının Giderek Azalması ◆ Usta-Çırak İlişkinin Bitmesi ◆ El Emegine Olan Saygının Azalması, Hazıra Yönelim ◆ Zanaatkarların Edindiği Tecrübeyi Devam Ettirme Endişesinde Olması ◆ Belediye Hizmetlerinin Yetersizliği (Denetim eksikliği, alt yapı eksikliği) ◆ Kadınların Zanaatkarlar Arasındaki Payının Düşük Olması (Görüşme Yapılan Zanaatkarlar Arasında %10) ◆ Zanaatkarlar Arası Eğitim Seviyesini Düşüklüğü (Görüşme Yapılan Zanaatkarların %71'inin İlkokul Mezunu Olması) ◆ Teknolojinin Gelişerek El Emegini Geride Bırakması ◆ Kentteki Zanaatın Geçmişinin Öğrenebileceği, Günümüzdekinden Haberdar Olabileceği Arşivin Eksikliği ◆ Basın-Yayın Organlarında Yeterli İlginin Zanaatlara Gösterilmeyişi 	<ul style="list-style-type: none"> ◆ Geleneksel Üretim Bölgelerinin Belirli Bir Kültür Birikimine Sahip Olması ◆ Kuyumculuk Dalında; Özellikle Hasır, Kazaziye ve Telkari Trabzon'a Özgü Bir Kimliği Taşınması ◆ Zanaatkarların Mesleğini Yaşam Biçimi Olarak Görmesi ◆ Zanaatkarların Birlikteliği Benimsemesi ◆ Geleneksel El Sanatlarını, Endüstriye Karşılık Güçlendirmeye Yönelik Ortaya Çıkan Yeni Bir Akımın Olması ◆ Klasik Turizm Anlayışının Artık Terkedilmesi ve Kültüre Dayalı Yeni Alternatif Turizm Arayışlarının Olması ◆ Zanaatların UNESCO Tarafından Somut Olmayan Kültürel Miras Olarak Seçilmesi

5. ÖNERİLER

Tanımlanan sorunlar ile potansiyellere yönelik, katılımcılığı ön planda tutan planlama yaklaşımı çerçevesinde, zanaat ve zanaat mekânlarının canlandırılmasına ve sürdürülebilmesine yönelik mekânsal ve sosyal stratejiler tanımlanmıştır.

- Mekânsal Stratejiler

Kent kültüründe ve kimliğinde önemli bir yeri olan zanaat dallarının, mekânlarıyla birlikte korunup gelecek nesillere aktarılması önemlidir. Dolayısıyla, bu mekânların sosyal ve fiziksel sürdürülebilirliğini sağlamak, zanaatların kaybolmasını engelleyecektir. Zanaat mekânlarının sürdürülebilirliğinin sağlanması, zanaatkâr ve kentlinin kendini o mekâna ait hissetmesi ve o mekânı sahiplenmesiyle gerçekleşebilir. Bu nedenle, kentteki planlama ve koruma çalışmalarında zanaat ve zanaat mekânları özel projelerle desteklenmelidir. Zanaata yönelik araştırmaların, sergilerin, etkinliklerin yapılabileceği kültür mekânları yaratılmalı, kent ve kentli ile buluşturulmalıdır. Kamu, özel ve STK işbirliğiyle, zanaat odaklı kentsel politikalar geliştirilmelidir.

Kentsel mekânın önemli parçası olan sokaklar ve meydanlar zanaat kimliğinin oluşumunda önemli kentsel öğelerdir. Trabzon kent merkezinde yer alan zanaat mekânlarındaki sokaklar, caddeler ve meydanların büyük bir kısmı Kemeraltı Bölgesi ve Kunduracılar Caddesi'nde yer almaktadır. Bu alanlarda her bir zanaat mekânı bir araya toplanmış ve onunla bağlantılı sektörler çevresinde yoğunlaşmıştır. Bu bağlamda günümüzdeki zanaat mekânları ve zanaatların korunması ile sürdürülebilirliğin sağlanmasına yönelik bir zanaat aksının oluşturulması önerilmiştir.

Önerilen bu zanaat aksı, kentte uygulama imar planı ve koruma amaçlı imar planı yapılırken kentsel tasarım proje alanı olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda, özellikle uygulama imar planı ve koruma amaçlı imar planlarında mekânsal düzenlemelere yönelik plan notları oluşturulmalıdır. Daha sonra uygulama imar planında belirlenen kentsel tasarım proje alanı sınırları içinde kalacak bu bölge için kentsel tasarım projesi hazırlanmalı ve ilgili kurumlarla bağlantı sağlanarak, STK ve halkla birlikte katılımcı yaklaşımla önerilen zanaat aksı mekâna yansıtılmalıdır.

Önerilen zanaat aksında alanın karakterinin güçlenmesi amacıyla; alana özgü yapılar veya kentsel öğeler iyileştirilmeli ve koruma koşulları belirlenmeli, alanın kendine özgü sokak dokusu korunmalı, alana özgü yapı malzemeleri kullanılmalı, geleneksel ticaretin

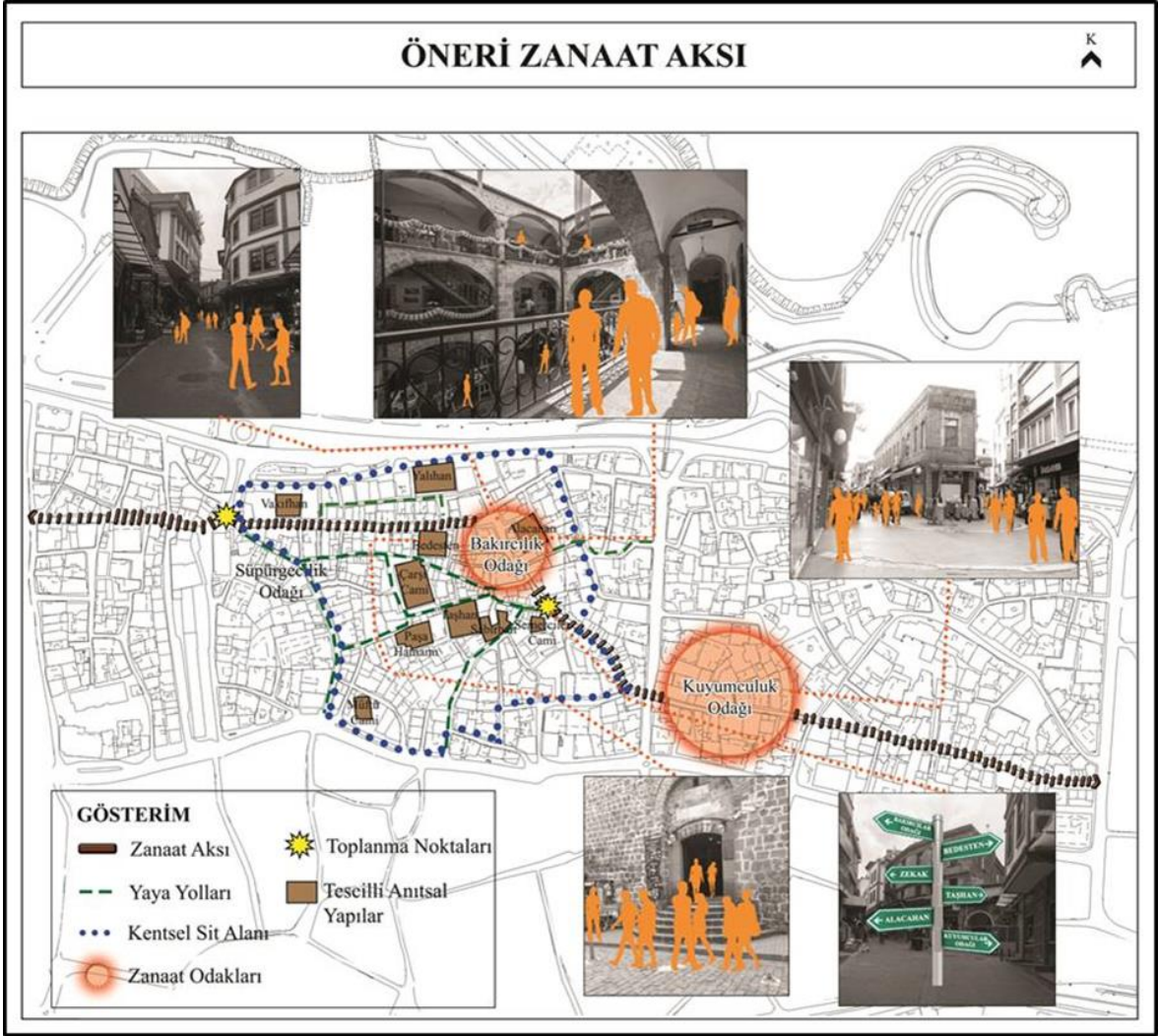
sürdürülmesi sağlanmalı, güvenli mekânlar tasarlanmalı, kentliye hitap eden kamusal mekânlar yaratılmalıdır.

Zanaat aksı üzerinde yer alan, günümüzde hala devam etmekte olan zanaat dalları odak noktası olarak gösterilmiş, kentlinin toplanabileceği meydanlar vurgulanmış, alana ulaşılabilecek yaya yolları ve tescilli anıtsal yapılar gösterilmiştir. Zanaat aksı, geleneksel üretim mekânlarını içinde barındırdığı ve mevcut durumda yayalar tarafında en çok kullanılan sokaklar, caddeler olduğundan dolayı tercih edilmiştir.

Aks üzerinde; Kunduracılar Caddesi'nde kuyumcuların yoğunlaştığı bölge kuyumculuk odağı ve Bakırcılar Çarşısında bakırcıların yoğunlaştığı bölge bakırcılık odağı olarak belirlenmiştir. Bu zanaat odaklarında, yapıların dış cephelerinde sağlıklaştırma yapılmalı ve aks üzerinde ticari birimlerin dışarı taşması ile oluşturulan görsel kirliliğin engellemesi amacıyla belirli kurallar getirilmelidir. Ayrıca hem geleneksel dokuyu keşfetmek hem de tescilli anıtsal yapıları deneyimlemek amacıyla, bu noktaları içine alan zanaat aksını destekleyecek biçimde yaya aksları oluşturulmuştur. Bu yollar üzerinde işlevsel ve mekânsal açıdan eskimeye uğrayan alanlarda, sağlıklaştırma çalışması yapılmalı ve okunabilir mekânlar oluşturulması sağlanmalıdır.

Bu bağlamda aks üzerindeki zanaat mekânlarının canlandırılması için, geleneksel üretimin yapıldığı zanaat mekânlarında yapıların, sokakların, caddelerin iyileştirilmesine, alanın okunabilirliği ve algılanabilirliğini artırmaya yönelik düzenlemeler (tabelalar ve yönlendirme elamanları, landmarklar) yapılması gereklidir. Hem güvenliğin artırılmasına yönelik hem de insanları alana çekmek ve alanın canlılığını artırmak için günün farklı zamanlarında farklı kullanımların (konaklama, yeme-içme-eğlence vb) ve mekânsal düzenlemelerin teşvik edilmesi, uygun aydınlatmaların yapılması gereklidir (Şekil 81).

Şekil 81. Öneri zanaat aksı

Belirlenen zanaat aksı üzerinde; Zanaat Eğitim, Koruma, Araştırma ve Kültür Merkezi (ZEKAK) kurulması öngörülmüştür. Bunun için bu zanaat aksı üzerinde yer alan bir han ya da bir bedesten seçilebilir. Bu kültür merkezi içerisinde zanaat mekânlarının korunması, canlandırılması ve sürdürülebilirliğinin sağlanmasına yönelik tanıtım, eğitim, araştırma faaliyetlerinin sürdürülebileceği birimler yer alabilir.

ZEKAK içerisinde bir müze, arşiv salonu ve kütüphanenin oluşturulması, zanaatların sürdürülebilirliğini sağlayacak, aynı zamanda kayıt altına alınan veriler sayesinde korunmasına yardımcı olacaktır. Ayrıca, zanaatkârların eğitici olarak yer alabileceği ortamlar oluşturularak, zanaatın özellikle meslek okulları ve zanaat eğitimi veren okullarla işbirliği bakımından önemlidir. Bu bağlamda; tasarım atölyeleri, laboratuvarlar oluşturulabilir. Yapılan ürünlerin sergilenebileceği mekânları ve bu ürünlerin tanıtımının

yapılıp satışa sunulduğu birimlerin ise zanaatkârlara ekonomik anlamda katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca, bu tür düzenlemeler kentteki ve bölgedeki yaratıcı kapasiteyi artıracak, zanaatın eğitim ile bütünleştirilerek sürdürülmesinde de önemli rol alacaktır (Şekil 82).

Zanaat Eğitim, Koruma, Araştırma ve Kültür Merkezi	
Eğitim& Araştırma	Tasarım Atölyeleri Laboratuvar Okuma&Dinlenme Salonları Çok Amaçlı Salonlar Toplantı Salonları
Koruma	Kütüphane Arşiv Salonları Zanaat Müzesi (Açık Hava Müzesi) Web Sitesi
Satış	Satış Birimleri Sergi Salonları
Diğer Birimler	Araç, Malzeme Depoları Yönetim Birimleri Kafeterya WC

Şekil 82. Zanaat eğitim, koruma, araştırma ve kültür merkezi (ZEKAK) işlev dağılımları

ZEKAK, somut olmayan kültürel miras olan zanaat ve zanaat mekânlarının korunup; mekânsal, sosyal ve ekonomik sürdürülebilirliğinin sağlanması hedeflerine yönelik toplum tabanlı bir örgütlenme olup, bu hedeflerin eyleme döküldüğü mekândır.

- Sosyal Stratejiler

Trabzon kent merkezi her kuşağın kültürel değerlerini, sosyal ve mimari özelliklerini taşıması açısından büyük önem taşımaktadır. Kentlilerin bu bölgeden alışveriş yapmaya devam etmesi ve geleneksel işlevlerin hala bu bölgede devam ediyor olması da, bu mekânın sosyal ve kültürel sürdürülebilirliğinin sağlanmasının gerekliliği bağlamında oldukça önemlidir.

Bu bağlamda; zanaat mekânlarının korunup, sürdürülebilirliğinin sağlanması için, mekân zanaatkârıyla birlikte korunarak; katılımcı ve demokratik bir planlama yaklaşımı ele alınmalıdır. Bu bağlamda zanaatkâr ve STK işbirliğinde toplum tabanlı bir örgütlenme oluşturulmalıdır. Bu örgütlenme ZEKAK yönetimini de yapabilir.

Zanaatkâr sayısının giderek azalması, zanaat eğitiminin kentte yetersiz oluşu, zanaatkâr yetişmemesi ve usta-çırak ilişkisinin günümüzde devam etmemesi gibi sorunlar çalışmada ön plana çıkmaktadır. Bu nedenle; zanaat dallarının sürdürülmesine ve zanaatkârların bilgi-becerisini gelecek nesillere aktarımını sağlayacak eğitimler verilmesi ve zanaat atölyelerinde kurslar açılmalıdır. Trabzon için önemli olan zanaat dalları; özellikle kuyumculuk (hasır, telkâri, kazaziye) ve bakırcılığın dünyaya tanıtılması için ZEKAK'ta zanaatkârlar tarafından seminerler verilmeli, geleneksel üretimin devamlılığının sağlanması amacıyla sempozyum ve çalıştaylar düzenlenerek, zanaata olan ilgi artırılmalıdır.

Geleneksel üretim alanında, kadınların ve gençlerin sayısı azdır. Bu nedenle zanaata dayalı eğitime önem verilmeli, kadınlara ve gençlere yaptıkları işlere kendi girişimciliklerini katma imkânı verilmelidir. Gençlerin birer zanaatkâr olarak yetiştirilmesi, hem toplumdaki zanaat kimliğinin devamlılığını sağlayacak, hem zanaatkâr kavramının değerini artıracak hem de zanaat mekânlarının yeniden canlanmasına neden olacaktır.

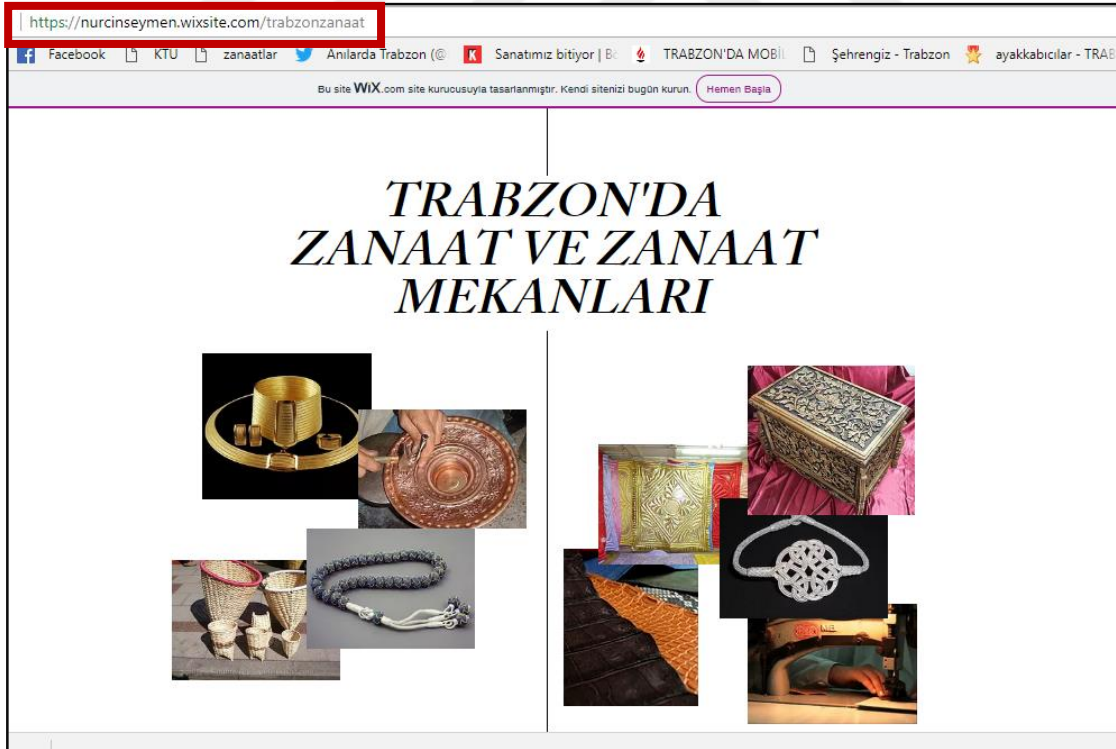
Bu bağlamda, zanaatın genç kuşaklara sevdirmesi ve usta-çırak ilişkisinin güçlenmesi adına çalışmalar yapılmalı, yaz kampları, çıraklık eğitimleri, çeşitli yarışmalar düzenlenmelidir. Genç kuşağa zanaatı tanıtmak, bunun bir meslekten öte yaşam biçimi olduğunu aşılacak adına eğitimler sadece teorik olarak kalmamalı gezilerle, yarışmalarla, etkinliklerle desteklenmelidir. ZEKAK'ta bununla ilgili eğitim-araştırma birimi kurulmalı, atölyeler, okuma ve çalışma salonları oluşturulmalıdır.

Verilen eğitimler yalnızca zanaatkâr yetiştirme odaklı değil aynı zamanda kentli bilincini artırmaya da yönelik olmalıdır. Zanaat mekânlarını tanıtan seminerler yapılmalı, bunların geçmişteki konumunu ve eserlerini içeren sergiler düzenlenmelidir. Böylece kentliler bu konudaki sorumlulukları bağlamında bilgilendirilmiş olacaktır.

Zanaat ve zanaat mekânlarının geçmişteki kültürü günümüze taşıyabilen öğelerdir. Ancak kültürün geçmişten gelen bir süreç olduğu düşünülürse, zanaat artık günümüzün gerektirdiği teknoloji ile birlikte çözümlenmeli ve bu çağa uygun alternatiflerle korunarak yaşatılmalıdır.

ZEKAK içerisinde, bu kültürel miras niteliğindeki zanaatlar araştırılmalı, arşiv ve dökümantasyon merkezleri oluşturulmalıdır. Basın-yayın organlarında bu konuyla ilgili düzenli yayınlar yapılmalıdır. Böylece kentliye ulaşmak ve hafızalarında yer edinme, somut olmayan bu kültür mirasını korumak ve canlı tutmak mümkün olacaktır.

Bütün bunlara ek olarak tez kapsamında, Trabzon kentindeki zanaat ve zanaat mekânlarına yönelik, interaktif bir web sitesi (nurcinseymen.wixsite.com/trabzonzanaat) oluşturulmuştur. Web sitesinde, kentteki ticaret ve zanaatın gelişimi-değişimi, her bir zanaat mekânına yönelik bilgilerin (zanaatın türü, zanaatkârın adı, iletişim bilgisi) gösterildiği bir harita yer almaktadır. Sayısal ve mekânsal olarak bilgilerin yer aldığı böyle bir envanterin bilgisayar ortamında digital olarak yer alması etkin kullanımını da sağlamış olacaktır. Zaman içerisinde kentteki zanaat türlerine yönelik değişimler de bu veri tabanı üzerinden güncellenebilecektir. Ayrıca, kentte yer alan kültürel mirasın sürdürülebilirliği ve sonraki çalışmalara altlık olması bakımından da önemli bir kaynak oluşturacaktır (Şekil 83).

Şekil 83. Oluşturulan interaktif web sitesi (nurcinseymen.wixsite.com/trabzonzanaat)

6. KAYNAKLAR

- Aktaş, İ., 2009. Kentlerin Kimliği, <http://www.haber7.com/yazarlar/ihsan-aktas/402431-kent-kimligi>, 19.02.2017.
- Altıntaş, O. ve Eliri, İ., 2012. Birey Toplum İlişkisinde Kent Kültürü, Kamusal Alan ve Onda Şekillenen Sanat Olgusu, İdil Dergisi, 1, 5, 62-74.
- Aslanoğlu, R., A., 2000. Kent, Kimlik ve Küreselleşme, 2.Baskı, Ezgi Kitabevi, Bursa.
- Aydemir, Ş., Öksüz, M., Şen, D. ve Aydın Y., 1999. DOKAP Kentsel Etki Alanları Araştırması, KTÜ Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü Şehircilik Anabilim Dalı, Trabzon.
- Aydın, Y., 2001. Kentsel Gelişme ve Kent Merkezlerinin Dönüşümü: Trabzon Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Aygün, N., 2005. 18.yy'da Trabzon'da Ticaret, Serander Yayıncılık, Trabzon.
- Belli, O. ve Kayaoğlu, G., 2002. Trabzon'da Bakırcılık Sanatının Tarihsel Gelişimi, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Benovolo, L., 1995. Avrupa Tarihinde Kentler, Çev. Nirven N., Afa Yayınları, İstanbul.
- Berkes, N., 1971. Türkiye'de Çağdaşlaşma, Bilgi Yayınları, Ankara.
- Berköz, L., 1991. Türkiye'de Metropolenleşme Sürecinde Kentsel İlişkiler Konusunda Bir Araştırma: İstanbul Metropolen Kent Örneği, Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Doğan, E., T., 2010. Kitap İncelemesi: Richard Sennett, Zanaatkâr, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 65, 2, 299-306.
- Durucu, N., 2015. Trabzon Kuyumculuğu, Uluslararası Karadeniz Havzası Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi, 1, 3, 112-181.
- Eceral, T., Ö, Köroğlu, A., B. ve Uğurlar, A., 2009. Kuyumculuk Kümesi, İstanbul Kapalıçarşı ile Dünya Örneklerinin Karşılaştırılmalı Değerlendirilmesi, Ekonomik Yaklaşım, 20, 70, 121-143.
- Eriçok, A., K., 2014. Bursa Tarihi Ticaret Merkezinde 16.Yüzyıldan Günümüze Ticari Fonksiyonların Değişimi, Planlama Dergisi, 24, 3, 173-181.
- Erten, M., 2004. Karşıyaka Kent Meclisi, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- Güler, İ., 2000. 18.Yüzyılda Osmanlı Esnaf ve Zanaatkârları ve Sorunları Üzerine Gözlemler, Muğla Üniversitesi SBE Dergisi, 1, 2, 120-158.

- Hocaoğlu, D., 2016. Beypazarı'nın Kültürel Mirasa Dayalı Kentsel Markalaşmasında Tasarımın Rolü, Milli Folklor Dergisi, 28, 109, 217-232.
- Hutton, T., A., 2008. The New Economy of the Inner City, Routledge, Londra.
- İller Bankası, 1967-1968, Trabzon Analitik Etüd Raporu, Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul.
- İmamoğlu, H., V. ve Deniz, Ö., 2011. 19.Yüzyılın Sonlarında Osmanlı Şehirlerindeki Zanaat İşletmelerinin Çalışma Hayatına Etkisi, Uluslararası Osmanlı Medeniyetinde Şehir Sempozyumu, Kasım, Çorum, Bildiriler Kitabı, 565-582.
- Kaya, F. ve Marangoz, M., 2014. Marka Şehirlerin Ticari Kimlik Belirleyicisi, 13.Ulusal İşletmecilik Kongresi, Mayıs, Antalya, Bildiriler Kitabı, 37-47.
- Kaypak, Ş., 2010. Antakya'nın Kent Kimliği Açısından İrdelenmesi, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7, 14, 373-392.
- Keleş, R., 1992. Yerinden Yönetim ve Siyaset, Cem Yayınevi, İstanbul.
- Keleş, R., 1998. Kent Bilim Terimleri Sözlüğü, İmge Kitabevi, Ankara.
- Keleş, R., 2002. Kentleşme Politikası, İmge Kitabevi, Ankara.
- Keleş, R., 2005. Kent ve Kültür Üzerine, Mülkiye Dergisi, 29, 246, 9-18.
- Kızılcelik, S., 2000. Sosyoloji Yazıları, Anı Yayıncılık, Ankara.
- Kolukırık, S., 2010. Mekân, Kültür ve Kimlik: Isparta Tahtacılarında Mekânın Sosyal Anlamı, ZfWT, 2, 2, 87-100.
- Korkut, T., 1987. Şehirlerin Ortaya Çıkış ve Yaygınlaşması Üzerine Sosyolojik Bir Deneme, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul.
- Milli Eğitim Bakanlığı, 2014. Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü, Yaşayan El Sanatlarımız, Yayın No: 5962, Ankara.
- OİAB, 2016. Mobilya Sektör Raporu, Orta Anadolu İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliği, Ankara.
- Oktay, A., 2008. Toplumcu Gerçekçiliğin Kaynakları, İthaki Yayınları, İstanbul.
- Orhanoğlu, H., 2011. Sessizliğin Karanlığında Kemeraltı, 10, 1, Heyomola Yayınları, İstanbul.
- Osmanlı, U., 2017. Zanaatkârlığın Tarihsel Dönüşümü ve Richard Sennett'in Zanaatkârlık Kavramı, Tarih, Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi, 6, 3, 803-817.

- Osmay, S., 1988. 1923'ten Bugüne Kent Merkezinin Dönüşümü, Yılda Değişen Kent ve Mimarlık, Tarih Vakfı Bilanço 98 Dizisi, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Öksüz, M., 2004. 1746-1789 Tarihleri Arasında Trabzon'da Sosyal ve Ekonomik Hayat, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Öksüz, M., 2006. 18.yy İkinci Yarısında Trabzon (Toplum- Kültür- Ekonomi), Serander Yayıncılık, Trabzon.
- Öksüz, M., 2005. Kuruluşundan 19.Yüzyıla Kadar Trabzon Tarihine Kısa Bir Bakış, Karadeniz Araştırmaları, 5, 11-25.
- Ökten, A., N. ve Evren, Y., 2013. İstanbul'da Geleneksel Kuyumculuk Sektöründe Yıkımın Coğrafyası: Zanaatkâr Gözüyle Mekân ve Yer, Kentsel ve Bölgesel Araştırmalar Sempozyumu, Kasım, Mersin, Bildiriler Kitabı, 651-661.
- Ökten, A., N. ve Evren, Y., 2013. Somut Olmayan Kültür Mirasının Sürdürülmesi İçin Üç Sektörlü Bir Model: İstanbul Tarihi Kent Merkezi İçin Kuyumculuk Mahallesi Önerisi, Planlama Dergisi, 23, 1, 35-44.
- Önem, B. ve Kılıçarslan, İ., 2005, Haliç Bölgesinde Çevre Algılama ve Kentsel Kimlik, İTÜ Dergisi/Mimarlık, Planlama ve Tasarım, 4, 1, 115-125.
- Özdemir, M., 2004. Geçmişte ve Günümüzde El Sanatları Çerçevesinde Üretilen Deri Ürünleri Üzerinde Bir Araştırma, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Özer, A., 1997. Güneydoğu'da Kentleşme(me) Dramı, Yelken Dergisi, 31, 9.
- Pye, D., 1995. The Nature of Art and Workmanship, Second Editon, A&C Black Publishers, London.
- Sennett, R., 2013. Zanaatkâr, Çev. Pekdemir, M., Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Seymen N. ve Türk, A., Y., 2016. Kent, Mekân ve Kimlik: Kentsel Temalar, II. Uluslararası Kent Araştırmaları Kongresi, Mayıs, İstanbul, Bildiriler Kitabı, 554-572.
- Seymen N. ve Türk, A., Y., 2018. The Most Recent Studies in Science and Art, Gece Publishing, Ankara, 1994-2008.
- Sümerkan, M., R., Fotoğraf Arşivi, Trabzon.
- Sümerkan, M., R., 2008. Trabzon Yöresi Geleneksel El Sanatları, Serander Yayıncılık, Trabzon.
- Sümerkan, M., R., 2011. Trabzon'un Yaşlı Bakkalı Mumhaneönü, 17, 1, Heyomola Yayınları, İstanbul.

- Şahin, F., 2005. Alışveriş Merkezlerinin Biçimlenmesinde Önemli Boyutlardan Kamusal Mekân ve Kamusal Olgusu, Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Şatır, S., 2015. Sürdürülebilirlik Temelinde Zanaat Üretimi ve Gelecekteki Önemi, 15. Üretim Araştırmaları Sempozyumu, Ekim, İzmir, Bildiriler Kitabı, 811-819.
- Tankut, G., 1970. Osmanlı Şehrinde Ticari Fonksiyonların Mekânsal Dağılımı, VII. Türk Tarih Kongresi, Eylül, Ankara, Bildiriler Kitabı II:776.
- Tatlıdil, E., 2009. Kent ve Kent Kimliği; İzmir Örneği, Ege Akademik Bakış, 9, 1, 319-336.
- T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, 2017. Esnaf ve Sanatkarlar Genel Müdürlüğü, Esnaf ve Sanatkarlar Özelinde Sektör Analizleri Projesi, Deri, Giyim ve Ayakkabıcılık Sektörü, Yayın No: 978-605-5254-23-0, İstanbul.
- Tekeli, İ., 1976. Gülöksüz, Y. ve Okyay, T., Gecekondu, Dolmuşlu, İşportalı Şehir, Cem Yayınevi, İstanbul.
- Tekeli, İ., 1991. Bir Kentin Kimliği Üzerine Düşünceler, Kent Planlaması Konuşmaları, TMMOB Mimarlar Odası Yayını, Ankara, 79-89.
- Tekeli, İ., 1998. Türkiye’de Cumhuriyet Dönemi’nde Kentsel Gelişme ve Kent Planlaması, Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Tezel, Y., S., 2002. Cumhuriyet Dönemi’nin İktisadi Tarihi, Yurt Yayınevi, Ankara.
- Topçu, K., 2011. Kent Kimliği Üzerine Bir Araştırma: Konya Örneği, Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 8, 2, 155-179.
- Topçu, K., 2011. Alışveriş Alanlarının Mekânsal Kalite Açısından Değerlendirilmesi: Karşılaştırmalı Bir Analiz, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Trabzon Büyükşehir Belediyesi, 2018. İmar ve Şehircilik Müdürlüğü, 1/25000 ve 1/5000 Ölçekli Nazım İmar Planları (Kent Merkezi) ve Açıklama Raporları.
- Trabzon Büyükşehir Belediyesi, 2018. İmar ve Şehircilik Müdürlüğü, Koruma Amaçlı İmar Planları (Kent Merkezi) ve Açıklama Raporları.
- Trabzon Büyükşehir Belediyesi, 2018. Zabıta Müdürlüğü, Ortahisar İlçesi Ticaret Verileri.
- TTSO, 2013. Trabzon’da Ticaret, Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası Yayını, Eser Ofset Matbaacılık, Trabzon.
- Turan, G., 2009. Türkiye’de Erken Cumhuriyet Dönemi Zanaat ve Endüstri Üretiminde Tasarım, Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

- Türk, A., Y., 2017. Researches on Science Art in 21st Century Turkey, Gece Publishing, Ankara, 1299-1306.
- Uçkaç, L., 2006. Kentsel Tasarımın Kent Kimliği Üzerine Etkileri: Keçiören Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- URL-1, http://www.alanbaskanligi.gov.tr/files/Y%C3%B6netim%20Plan%C4%B1_24%C5%9Fubat2012_k.pdf 28 Aralık 2016.
- URL-2, <https://prezi.com/ebol9l0ngrkt/kentte-zanaat-antakya/?webgl=0> 12 Şubat 2017.
- URL-3, <https://www.facebook.com/groups/108079095946806/> 12 Şubat 2017.
- URL-4, <http://aregem.kulturturizm.gov.tr/TR,51138/sepeticilik-gelenegi.html> 21 Şubat 2017.
- URL-5, <http://www.61saat.com/bolgesel/trabzonda-supurgencilik-bitiyor-h78655.html>. 6 Nisan 2017.
- URL-6, <http://trabzonvakfi.org.tr> 28 Mayıs 2017.
- URL-7, <http://www.tsiad.org.tr/icerik.asp?id=21&pid=382> 24 Haziran 2017.
- URL-8, <http://www.rehberyasin.com/?pnun=642&pt=Ksenofon%E2%80%99nun%20Trabzon%20Notlar%20> 24 Haziran 2017.
- URL-9, <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/trabzon/kulturenvanteri/tashan465957> 25 Haziran 2017.
- URL-10, http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5b4f01051c7c63.71971714 3 Temmuz 2018.
- Weber, M., Tönnies, F. ve Simmel, G., 2000. Şehir ve Cemiyet, Çev. Aydoğan, A., 2.Baskı, İz Yayıncılık, İstanbul.
- Weber, M., 2012. Ekonomi ve Toplum, Çev. Boyacı, L., Yarı Yayinevi, İstanbul.
- Wirth, L., 2002. Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentleşme, Çev. Altan, A. ve Duru, B., İmge Yayınevi, Ankara.
- Yalçın, B., 2016, Nasıl Zanaat ve Halk Sanatları Şehri Olunur, Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi, 1, 1, 22-31.
- Yeşiltepe, M., 2008. Ticaretin Kent Formu ve Yapısına Etkilerini Trabzon Örneği Üzerinde İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Yıldırım, M., 2014. Kavramsal Çerçevesi İçerisinde Kent, Kentleşme ve Kentleşme, Toplum Bilimleri Dergisi, 8, 15, 321-348.

- Yıldırımş, F., 2015, Trabzon'da Bakırcılık Sanatı ve Ali Çavuş, Uluslararası Karadeniz Havzası Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi, 1, 1, 78-95.
- Yıldırımş, F., 2016, Trabzon Yöresi Yorgancılık Mesleğinde Sözlü Kültürün ve Türk Motiflerinin İzleri, Mavi Atlas, 7, 36-54.
- Yılmaz, N., 2004. Farklılaştırıcı ve Ayrıştırıcı Bir Mekânizma Olarak Kentleşme, Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, 48, 250-267.
- Yolcu, M., A., 2014. Nevşehir'de Yaşayan Geleneksel Mesleklerin Değişim ve Dönüşümü, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Yayınları, 9, 2, 1719-1738.
- Zehiroğlu, A., M., 2000. Antik Çağlarda Doğu Karadeniz, Çivi Yazıları, İstanbul.
- Zorlu, T., Aydınlan, E. ve Engin, E., 2010. Kentsel Müdahale, Kent Kimliği: Tanjant ve Karadeniz Sahil Yollarının Trabzon Kent Kimliğine Etkileri, Mimarlık Dergisi, 352, 54-59.

7. EKLER

Ek 1. Zanaatkârlarla Yapılan Görüşme Soruları

1.Hangi zanaatla uğraşmaktasınız?

- A. Marangoz( ) Sandıkçılık( ) Sepetçilik( ) Süpürgecilik( )
B. Hasır( ) Telkari( ) Kazaziye( ) Gümüşçülük( ) Bakırcılık( ) Çömlekçilik( ) Demircilik( )
C. Yorgancılık ( ) Terzilik ( )
D. Dericilik ( ) Ayakkabıcılık ( )

2.Cinsiyet? K ( ) E ( )

3.Yaşınız? 40-50 ( ) 50-60 ( ) 70-80 ( ) 80+ ( )

4.Eğitim Durumu? İlkokul ( ) Lise ( ) Üniversite ( )

5.Bu mesleği kaç yıldır sürdürüyorsunuz? 0-10 ( ) 10-20 ( ) 20-30 ( ) 30-40 ( ) 40+( )

6. Sizce zanaat nedir? Nasıl tanımlarsınız?

7. Ne kadar süredir bu mekânda bulunuyorsunuz? 0-10 ( ) 10-20 ( ) 20-30 ( ) 30-40 ( ) 40+( )

8. Önceden neredeydiniz?

9. Burayı tercih etme sebebiniz nedir?

Eve Yakınlık ( ) Ulaşım Kolaylığı ( ) Babadan kalma yer ( ) Kent Merkezinde olması ( ) Aynı işi yapan mekânların bir arada toplanması ( ) Güvenlik ( ) Özel bir sebebi yok ( )

10. Zanaat türü işyerlerinin bir arada bulunması önemli midir? Neden?

Evet ( ) Hayır ( )

11. Bu zanaat dalından kazandığınız gelirin yeterli olduğunu düşünüyor musunuz?

Evet ( ) Hayır ( )

12.Geçmiş yıllara göre durumunuzu nasıl değerlendirirsiniz?

İyi ( ) Kötü ( ) Değişim Yok ( )

13.Sizce bu zanaat dalının sorunları nelerdir? Önem sırasına göre sıralayınız

Müşterinin alım gücünün düşüklüğü ( ) İşyeri kiralarının yüksekliği ( )

Değişen tüketim alışkanlıklarına bağlı talep azlığı ( )

Zanaatkâr sayısının giderek azalması ( )

Zanaatla ilgili eğitim verilen yerlerin olmayışı ( )

Nitelikli elemanların yetişmemesi ( )

Teknolojinin gelişmesi( ) Mekânda Yalnızlık ( ) Diğer (.....)

14. Geçmiş ve günümüzle karşılaştırıldığında bu mesleğin (kendi zanaat türünü soruyoruz) yok olmaya başladığını düşünüyor musunuz? Neden?

Evet ( ) Hayır ( )

Ek 1'in devamı

15. Bir kent için Zanaatkârları ve zanaat mekânlarını korumak ve geliştirmek önemli mi? Neden?

Evet ( ) Hayır ( )

16. Sizce zanaat mekânları tarihi mekânlarla ilişkili olmalı mıdır?

Evet ( ) Hayır ( )

17. Bulduğunuz çevreden memnun musunuz? (17A evet hayır verildiyse cevaplanacaktır)

Evet ( ) Hayır ( )

17A. Şikâyetleriniz Nelerdir?

Belediye Hizmetleri Yetersiz ( ) Güvenlik Problemleri ( )

Sosyal İmkânlar Kötü ( )

Ulaşım Zorluğu ( ) Tarihi Değerlere Önem Verilmiyor ( )

18. Bu zanaatı rahat ve kolay yapabilmeniz için nasıl bir çevre gereklidir?

Daha bol yeşil alan ( ) Daha eğitilmiş bir toplum ( ) Daha huzurlu bir çevre ( ) Daha temiz bir çevre ( ) Daha iyi komşuluk ilişkileri olan bir çevre ( )

Daha sakin ve sessiz bir mekân ( ) Geçmişin korunduğu bir çevre ( ) Zanaatkârların bir arada bulunduğu bir mekân ( ) Şu anki çevre benim için yeterli ( )

19. Bu zanaat dalını olumsuz etkilerden uzaklaştırıp onu geliştirmek için neler yapılabilir?

20. Trabzon'un bir zanaat kenti olduğunu düşünüyor musunuz? Neden?

Evet ( ) Hayır ( )

21. Trabzon'da en önemli zanaat türü/türleri sizce hangisidir? Neden?

22. Bazı zanaat türlerinin (demirci, marangoz vb) merkezden taşınmasını olumlu buluyor musunuz?

Neden?

Evet ( ) Hayır ( )

23. Bilgisayar ve internetten yararlanma olanağına sahip misiniz?

Evet ( ) Hayır ( )

24. Bilgisayar kullanabiliyor/internetten yararlanabiliyor musunuz?

Bilgisayar kullanabiliyorum / İnternetten yararlanabiliyorum ( )

Bilgisayar kullanabiliyorum / İnternetten yararlanamıyorum ( )

Bilgisayar kullanamıyorum / İnternetten yararlanamıyorum ( )

ÖZGEÇMİŞ

Nurçin SEYMEN, 1991 yılı Temmuz ayında Trabzon'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Trabzon İskenderpaşa İlköğretim Okulu'nda, lise öğrenimini Trabzon Kanuni Anadolu Lisesi'nde 2009 yılında tamamladı. Aynı yıl KTÜ, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nü kazandı. 2013 yılında şehir plancısı unvanı ile mezun oldu. 2014 yılında KTÜ Fen Bilimleri Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı'nda yüksek lisans eğitimine başladı. 2015 yılından itibaren özel planlama bürosunda çalışmakta ve İngilizce bilmektedir.

